

EESTI NSV KULTUURIMINISTEERIUM
FR. R. KREUTZWALDI NIM. EESTI NSV RIIKLIK RAAMATUKOGU

**EESTI NSV
RAAMATUKOGU-
TÖÖTAJATE
TEADUSLIKU
KONVERENTSI
ETTEKANDED
21. JA 22. DET-
SEMBRIL 1967
TALLINNAS**

A-29795₁₁

Eesti NSV Kultuuriministeerium

Fr.R.Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu

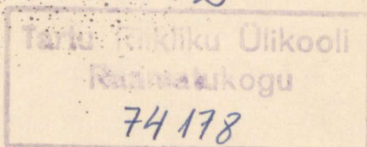
EESTI NSV RAAMATUKOGUTÖÖTAJATE TEADUSLIKU
KONVERENSI ETTEKANDED 21. JA 22.DETSEMBRIL 1967
TALLINNAS

Metoodiline materjal

Tallinn
1968

F₂

ja

S a a t e k s

21.-22.detsembrini 1967.a. toimus Tallinnas Eesti NSV raamatukogutöötajate teaduslik konverents, mis oli pühendatud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50.aastapäevale. Nõupidamisest võttis osa rohkem kui 300 inimest nii teaduslikest kui ka rahvaraamatukogudest, nende hulgas külalisi Moskvast, Leningradist, Saraatovist, Riias, Vilniusest ja Šiauliaist. Ettekannetega esinesid töötajad 11 raamatukogust ja teaduslikust asutusest.

Käesolev väljaanne sisaldab konverentsi põhiettekanneteid, välja arvatud K.Veskimäe "Raamatukogud Eestis Oktoobrirevolutsiooni ja Eesti Töörahva Kommuuni päevil", mis avaldatakse artiklite kogumikus "Nõukogude Eesti raamatukogundus" IV (ilmub 1969.a.).

Ettekannetes käsitleti nõukogude raamatukogunduse saavutusi, Eesti rahvaraamatukogude lugejate lugemishuve ja teaduslike töötajate ning spetsialistide informatsioonivajadusi. Valgustati ka progressiivse kirjanduse ja raamatukogude osa nõukogude-eelsel ajajärgul.

V. STEINMAH, H,

V.I. Lenini nim. NSV Liidu Riikliku
Raamatukogu pearaamatukoguhoidja

Raamatukogunduse arengust Nõukogude Liidus ^x
=====

Meie raamatukogud tähistavad nõukogude võimu 50. aastapäeva silmapaistvate saavutustega. Paljurahvuselises Nõukogude riigis on käesoleval ajal ulatuslik raamatukogude võrk.

1. jaanuariks 1966 oli Nõukogude Liidus 367 tuhat raamatukogu, milles oli 2 miljardit 331 miljonit köidet. Neid raamatukogusid kasutab rohkem kui 109 miljonit lugejat. 1965. aastal laenutati ligi 2 miljardit trükiteost, peale nende laenutused kooliraamatukogudes.

Eriti tuleks rõhutada rahvusraamatukogude väljakujunemist. Sotsialismi ajal on laienenud mõiste "rahvusraamatukogu" tähendus. See ei ole ainuüksi traditsiooniline rahvuslik raamatuhoidla, vaid ka mitmekülgselt tegutsev üldkasutatav raamatukogu, bibliograafilise, teadusliku ja metoodilise töö keskus.

Kesksete riiklike raamatukogude asutamine kõikides liiduvabariikides on leninliku rahvuspoliitika tähelepanuväärne saavutus, Nõukogude rahvaste sisult sotsialistliku ja vormilt rahvusliku kultuuri õitsengu näide. Riiklik raamatukogu on iga liiduvabariigi rahvuslik uhkus.

Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus on mainitud raamatukogude moodustamist liiduvabariikides alati pidanud esmajärguliseks ülesandeks ja sidunud selle sotsialistliku majanduse ning kultuuri ülesehitamisega.

^x Avaldatakse lühendatult osa ettekandest, milles käsitletakse vabariiklike raamatukogude tegevust.

Majanduse, kultuuri ja teaduse kasvavad vajadused kirjan-
duse järele määravad kindlaks nende raamatukogude iseloomu ja
arengutempo. Sellest annavad tunnistust järgmised arvud.

14 vabariiklikus raamatukogus oli 1.jaanuaril 1966 kokku
38 miljonit köidet (1934.a. 5 miljonit kd.). Järelikult kasvasid
fondid 8-kordselt.

Järjest suureneb ka lugejate arv. 1947.a. kasutas raama-
tukogusid 75 tuhat, 1965.a. aga juba 361 tuhat lugejat. Kui
1947.a. oli laenutusi 4 miljonit, siis 1965.a. kasvas nende ar-
vohkem kui 4-kordseks ja ulatus 17 miljonini.

NKP Keskkomitee 22.septembri 1959.a. otsus "Raamatuko-
gunduse olukorrast ja selle parandamise abinõudest meie maal"
andis tõeke raamatukogude materiaal-tehnilise baasi tugevni-
misele.

Uued hooned said Moldaavia (1960), Leedu (1961), Aserbaid-
žani (1962) ja Kirgiisi (1963) NSV vabariiklikud raamatukogud.
Valgevene ning Usbeki NSV raamatukogudele tehti 1961.-1962.a.
suured juurdehitused, 1967.-1968.a. hakatakse uusi maju ehita-
ma Turkmeeni ja Kasahhi vabariiklikele raamatukogudele. Teiste
liiduvabariikidega võrreldes töötab Fr.R.Kreutzwaldi nim. Eesti
NSV Riiklik Raamatukogu kõige raskemates tingimustes.

Nõukogude korra ajal on vabariiklikud raamatukogud muutun-
ud asutusteks, kes on võimelised rahuldama elanikkonna kõigi
kihtide nõudmisi raamatute järele. Igähe neist võib töö mahu
poolest kõrvuti seada maailma suurimate raamatukogudega, mõned
näitavad (lugejate, külastuste ja laenutuste arv, teatmebib-
liograafiline töö) on aga isegi suuremad. Kuid nende raamatu-
kogude poole saajandi pikkuse arengu tulemused ei väljendu üks-
nes arvudes. Kogemused tõestavad suurte universaalsete raamatu-
kogude elulisust ja eeliseid. Tuleb silmas pidada niihästi va-
bariiklike raamatukogude kättesaadavust kõikidele kui ka luge-
jate kompleksset teenindamist, eriti teaduste piirdealadel. See
on väga tähtis tänapäeval, mil teadused on tihedalt üksteisega
läbi põimunud. Ehkki erialaraamatukogude (tehnilised, põlluma-
janduslikud, teaduste akadeemiate, kõrgemate koolide jt.) võrk
järjest suureneb, laieneb riiklike raamatukogude tegevus.

1967.a. jaanuaris kinnitas NSV Liidu Kultuuriministeerium "Liiduvabariikide riiklike raamatukogude näidispõhikirja". See on esimene dokument, milles määratakse üleliiduliselt kindlaks vabariiklike raamatukogude iseärasused ja ülesanded.

Näidispõhikirja järgi avanevad suured võimalused teaduslikuks tööks. Tähelepanu nõuab nende raamatukogude tüpoloogiliste iseärasuste ja üldise ning rahvuslik-spetsiifilise tegevuse analüüs. Erialases kirjanduses ei ole praegu ühtegi tööd, mis üldistaks vabariiklike raamatukogude kogemusi, analüüsiks nende arenguteed, erinevusi ja praegust olukorda. Selle lünga täitmine on nõukogude raamatukogunduse pakiliseks ülesandeks.

Kõnesolevatele raamatukogudele on omane see, et nende kõikides tegevussfäärides on ühendatud rahvuslik iseloom ja Nõukogude rahvaste kultuuri laialdane propageerimine. Sellega aitavad nad kaasa oma rahvuse arengule, rahvaste lähenemisele ja kultuuride vastastikusele rikastamisele. Raamatukogu rahvuslik iseloom väljendub selles, et ta on vabariiklik raamatuhooldla ja teaduse, tööstuse ning kultuuri kohta väljaantud trükiste propageerimise keskus vabariigis.

Vabariiklikud raamatukogud on rikastanud nõukogude raamatukogundust rahvuslike traditsioonidega, eriti lugejate teenindamise ja lugemise juhtimise teaduslike aluste väljatöötamisel.

Tähelepanuväärne on nende raamatukogude osa rahvusbibliograafia arengus. Nad on loonud väärtusliku teatmestu^x, kaasa arvatud raamatukogu kataloogid. Käsikäes teiste teaduslike raamatukogude ja vabariiklike raamatupalatitega on rahvuskirjandusest koostatud põhjalikud retrospektiivsed bibliograafilised nimestikud, mis on tähtsad vabariigi kultuuri, ajaloo, teaduse ja kirjanduse seisukohalt.

Eluõiguse on võitnud vabariigi tootlikke jõude, looduse rikkusi, majandust, ajalugu ja kultuuri käsitleva kirjanduse kogumine, bibliografeerimine ning propageerimine.

Sellel tööil on suur poliitiline ja rahvamajanduslik tähtsus ning see aitab palju kaasa vabariigi majanduslike võimalus-

^x Teatmebibliograafia aparaat.

te otstarbekamale kasutamisele ja nõukogude patriotismi kasvatamisele. Teatud kirjanduse fondid, eriti nn. patriotica, on väga väärtuslikud teaduslikele töötajatele ja propagandistidele. On kujunemas jooksvate ja retrospektiivsete bibliograafiliste väljaannete süsteem.

Aserbaidžaaani, Eesti, Valgevene, Gruusia, Tadžiki, Ukraina, Turkmeeni NSV ja teiste liiduvabariikide kroonikates on rubriigid või antakse välja eraldi bibliograafiad vabariigi kohta mujal Nõukogude Liidus ja sotsialismimaades ilmunud kirjandusest.

Kultuuride vastastikusel rikastamisel on oluline soovitatav bibliograafia kui raamatute propageerimise ja lugemise juhtimise vahend.

Liiduvabariikides väljaantava soovitava bibliograafia üheks eripäraks on selle rahvuslik iseloom. 9/10 kõigist bibliograafiatest hõlmavad vabariigi arengut, kusjuures peatähelepanu pööratakse nõukogude ajajärgule. Enamik neist koostatakse rahvuskeeletes.

Palju uut on soovitavasse bibliograafiasse toonud Eesti, Aserbaidžaaani, Gruusia ja Läti riiklikud raamatukogud. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu on kahe viimase aasta jooksul välja andnud 30 bibliograafilist nimestikku, peale selle "Tähtpäevakalendrit". Märkimist väärivad "Nende päevade kuulsus ei kustu", "Keemia tänapäeval", "Ammendamatu aatom" jt. Suurt huvi äratas 1966.a. aprillis toimunud raamatukogutöötajate ülevabariigilist nõupidamist kajastav brošüür "Soovitatav bibliograafia ja lugemise juhtimine". See on näide tähelepanust, mida Eestis pööratakse nimetatud tööle.

Nõukogude võimu aastail on suuri edusamme tehtud teaduse ja tööstuse vajaduste rahuldamisel raamatute ja bibliograafiatega. Paljud teadlased ja spetsialistid kasutavad järjekindlalt vabariiklikke raamatukogusid. Selle grupi lugejaid oli 1965.a. Aserbaidžaaani raamatukogus 10 tuhat, Gruusias 8 tuhat, Kirgiisias ja Moldaavias 7 tuhat, Kasahhis 5 tuhat ja Usbekis ligi 4 tuhat. Viimase 10-15 aasta jooksul on nende arv liiduvabariikide raamatukogudes kahekordistunud.

29. novembril 1966. a. andis NSV Liidu Ministrite Nõukogu välja määruse "Teaduslik-tehnilise informatsiooni üldriiklikust süsteemist", milles tehakse NSV Liidu Kultuuriministeeriumile ülesandeks suurte universaalsete raamatukogude teaduslik-informatsioonilise töö täiustamine ja raamatukogude varustamine moodsate tehniliste vahenditega.

Vabariiklikud raamatukogud peavad silmas pidama, et informatsiooniorganid (instituudid) ei saa läbi raamatukogude ja neil tuleb hoolitseda, et nimetatud organite koostatud faktograafilise informatsiooni materjalid (referaatajakirjad ja -kogumikud, ülevaated teaduse ja tehnika arengust, teadusliku töö aruanded jt.) jõuaksid lugejate kätte. See nõuab raamatukogudelt tihedat koostööd informatsiooniorganitega ühise plaani alusel.

Mainitud raamatukogud kannavad vastutust selle eest, et raamaturikkusi oleks võimalik kasutada teaduse ja tööstuse abistamiseks kogu vabariigis. Nende kui universaalsete raamatukogude ülesandeks on:

1. Bibliograafiline informatsioon rahvuskirjanduse, vabariiki, erialadevahelisi ja kompleksseid teaduse ning tehnika probleeme ja humanitaarteadusi käsitleva trükisõna kohta. Siinjuures täiustavad nad bibliograafiliste väljaannete süsteemi ja võimaldavad vabariigi teaduslikel ning erialaraamatukogudel kasutada tsentraliseeritud üleliidulist bibliograafilist informatsiooni.

2. Organiseerida ülevabariigiline teatmekeskus universaalsete ja spetsiaalsete teatmefondidega ning muuta need teadlaste, spetsialistide, ettevõtete, teaduslike asutuste ja riiklike organite ühisvaraks.

3. Teaduslike ja erialaraamatukogude töö koordineerimine ja koopereerimine, mille tulemusena moodustatakse teaduse ja tööstuse vajaduste rahuldamiseks ühtne ja võimalikult ratsionaalne raamatukoguliku ja bibliograafilise informatsiooni süsteem.

Teaduse ja tehnika kiire arengutempo, teaduste seosed ja teadusliku kirjanduse ettenägematu kasv nõuavad teadlaste ja

spetsialistide raamatukoguliku ja bibliograafilise teenindamise ühtset süsteemi. Praegu on võimatu ette kujutada raamatukogu, kes võiks iseseisvalt rahuldada kõiki teaduse ja tehnika nõudmisi isegi juhul, kui ta fondid pidevalt suurenevad.

Vaid teaduslike, eriala- ja rahvaraamatukogude töö koordineerimine ning koopereerimine võimaldavad luua selle süsteemi ja kasutada raamatukogu kõiki fonde otstarbekalt.

Suur töö on tehtud erinevat tüüpi raamatukogude fondide komplekteerimise koordineerimisel. Oleme hakanud ühtset komplekteerimisplaani koostama iga vabariigi teaduslike ja erialaraamatukogude jaoks. Sel teel pannakse liiduvabariigis alus operatiivse teaduslik-tehnilise informatsiooni arendamisele. Sealjuures peavad olema täpselt piiritletud iga raamatukogu fondide iseloom ja funktsioonid ning loodud tihe omavaheline kontakt nende komplekteerimisel. Üheks tähtsamaks ülesandeks on väliskirjanduse komplekteerimise koordineerimine.

See plaan dikteerib deponariumide asutamise. Viimased ei tohi mingil juhul olla teadusliku tähtsuse kaotanud kirjanduse laod, vaid need peavad olema kasutatavad fondid suurte raamatukogude juures. Vabariiklikel raamatukogudel tuleb täita deponariumi ülesandeid ja olla seda laadi säilitamist organiseerivaks keskuseks vabariigis.

Teaduslike ja erialaraamatukogude komplekteerimise koordineerimine eeldab teadlaste ning muude spetsialistide raamatukoguliku ja bibliograafilise teenindamise ühist plaani, milles tuleb ette näha:

- 1) lugejate teenindamise funktsioonide täpne jaotamine;
- 2) tsentraliseeritud teadmestu moodustamine ja ühine kasutamine;
- 3) vabariigi raamatukogude töö koordineerimine seoses jooksvate ja retrospektiivsete bibliograafiliste nimestike, koondkataloogide ja teiste informatsiooniväljaannete koostamise ning avaldamisega.

Et teaduse ja tehnika nõudeid raamatute ja bibliograafiate järele täielikumalt ja otstarbekamalt rahuldada, tuleb uut moodi seada raamatukogude koostöö. Ümberkorraldamist nõuab raamatukogudevaheline abonement. Paljude raamatukogude kogemused näita-

vad, et vaatamata RVA kasutamise elavnemisele rahuldab viimane siiani vähesed nõudeid. RVA peab: 1) muutuma üheks tähtsamaks raamatukogudevaheliseks sidemeks ja 2) teadlaste ning spetsialistide nõuete rahuldamise koopereeritud süsteemiks, 3) moodustama tsentraliseeritud astmelise süsteemi.

Vabariiklikel raamatukogudel tuleb organiseerida nimetatud süsteem, sest see tagab teaduse ja tööstuse nõuete igakülge rahuldamise ja koopereeritud raamatukoguliku teenindamise. Alles pärast seda, kui on ära kasutatud kõik kohalikud võimalused, pööratakse üleliidulise tähtsusega raamatukogude poole.

RVA ümberkorraldamisel ja laiendamisel on vaja olla tihe-
das kontaktis V.I.Lenini nim. Nõukogude Liidu Riikliku Raamatukoguga.

Teaduslike ja erialaraamatukogude komplekteerimise ühtse plaani koostamise ja deponitooriumi funktsioonide asetamisega vabariiklikele raamatukogudele kasvab trükitud koondkataloogide kui informatsiooniallikate osatähtsus. Eriti vajalikud on koondkataloogid põllumajanduse spetsialistidele, arstidele, õpetajatele ja teistele lugejatele, kes töötavad maarajoonides ega saa suuri raamatukogusid kasutada.

Ühtses üldriiklikus süsteemis on tingimata vaja kindlaks määrata koondkataloogide tüübid, nende koostamise etapid, kataloogi võetava kirjanduse valik, teaduslike ja tehnikaraamatukogude töö koopereerimise teed ja valida trükikataloogide paljundamiseks kõige sobivamad vahendid. Esmajärjekorras tuleb lahendada välismaiste väljaannete ja rahvuskirjanduse fondide regionaalsete koondkataloogide koostamine. Iga tüüpi raamatukogude tegevuse koordineerimine ja koopereerimine on vajalik üleliidulise teaduslik-tehnilise informatsiooni süsteemi loomiseks, teaduse ja tööstuse edasiseks arenguks.

Rahva teenindamine ja raamatukogude kogemuste üldistamine on mõeldamatu ilma kindla teadusliku aluseta. Vabariiklikud raamatukogud on meetodilised keskused, kuid ka peamised asutused, kes uurivad raamatukogundust, bibliograafiat ja raamatualalugu. Seejuures on tähtsaim, et nad õpivad tundma raamatu-

kogunduse ja rahvuskirjanduse bibliograafia rahvuslikke ise-
ärasusi. See annab oma osa nõukogude raamatukogunduse ja bib-
liograafia arengusse, raamatupropaganda teaduslike aluste
kindlaksmääramisse ja raamatukogutöösse sellisel paljurahvuse-
lisel maal nagu Nõukogude Liit.

I. TINGRE,

ENSV Kultuuriministeeriumi Riikliku
Raamatukogude Inspeksiooni juhataja

Nõukogude Eesti raamatukogunduse arengu-
===== suundadest =====
=====

Nõukogude võimu aastatel on Eesti raamatukogundus sammunud tõusuteed. Seda kinnitavad järgmised arvud: Eesti NSV-s on 1500 raamatukogu, milles on kokku rohkem kui 23 miljonit eksemplari (s.t. 23 raamatut iga elaniku kohta) ja 693 tuhat lugejat. Raamatukogu kasutab iga teine elanik.

Suured muutused on toimunud raamatukogude sisulises töös. Raamatukogud propageerivad aktiivselt kirjandust ja kasvatavad nõukogude inimesi kommunismi vaimus. Nad teevad kõik selleks, et juurde saada uusi lugejaid ja iga raamat leiaks kasutamist. Suurt rõhku pannakse individuaalsele tööle ja lugemise juhtimisele.

Viimastel aastatel on korraldatud kaks raamatukogudevahelist sotsialistlikku võistlust. Kõik meie vabariigi raamatukogud võtsid osa Suure Oktoobri 50. aastapäevale pühendatud üleliidulisest raamatukogude ülevaatuses. Hea töö eest said 11 raamatukogu I järgu, 12 II järgu ja 21 III järgu diplomi. Mitmesuguseid üleliidulisi ja kohalikke autasusid pälvis enam kui 100 raamatukogutöötajat. "Eesrindliku raamatukogu" nimetust kannab 65 rahvaraamatukogu, "Eesti NSV kultuuritöö eesrindlase" rinnamärk on antud 60 raamatukogutöötajale.

Päevakorda on võetud teaduslik uurimistöö, eriti selle organiseerimine. Praegu tegutseb Eesti NSV Kultuuriministeeriumi Raamatukogude Inspeksiooni juures kaheaastane kaugõppekursus, kus raamatukogutöötajatele tutvustatakse raamatukogundusliku ja bibliograafilise uurimistöö metoodikat.

On koostatud raamatukogundusliku teadusliku töö perspektiiv-
plaan aastateks 1966-1970 ja bibliograafilise töö koondplaan

aastateks 1967-1970.

Et teada saada, millised on lugejate huvid ja neid põhjustavad asjaolud, korraldati sotsioloogiline uurimine "Teie ja raamatukogu". Sellise pealkirjaga küsitlusleht esitati 1967.a. aprillis ligi 2000 eesti lugejale. Teine ulatuslik uurimine kandis nimetust "Raamatukogu ja teaduslik informatsioon". Küsitlemisest võtsid osa teaduslikud, erialased ja rahvaraamatukogud. Ankeedi täitis 1623 raamatukogu lugejat ja 1867 spetsialisti asutustes ning ettevõtetes.

Uudsed on Eesti NSV-s korraldatavad bibliograafiakuud, mille eesmärgiks on süvendada lugejais raamatu, raamatukogu ja bibliograafia kasutamise oskust.

Need on mõned esiletõstmist vääriavad näited meie raamatukogude tööst, kuid ei saa mööda minna puudustest, mida on palju rohkem kui kordaminekuid. Peatun mõnel tähtsamal ebakohal, mille kõrvaldamiseks on väljavaated olemas.

Muret tekitab meie rahvaraamatukogude fondide ringlus, mis on kõige madalam Nõukogude Liidus. Ringluse suurendamiseks on vaja:

- 1) suuremat tähelepanu pöörata raamatufondide koostisele ja täiustada komplekteerimismeetodeid,
- 2) hoogustada raamatupropagandat,
- 3) välja töötada raamatufondide teaduslikult põhjendatud komplekteerimisprintsipiidid,
- 4) reorganiseerida rahvaraamatukogude võrk.

Raamatufondid sisaldavad hulgenisti vananenud ja raamatukogude profiilile mittevastavat kirjandust. Olukorra parandamiseks on hakatud rajoonides vahetusfonde moodustama. Kuid asjal on ka teine külg. Lähemal ajal on tarvis välja töötada nn. kullafondi iga raamatukogutüübi jaoks ja määrata piirid, milleni fondid võivad kasvada.

Rahvaraamatukogude komplekteerimine on meil läinud ise-voolu teed ja võtnud liiga suure ulatuse. Iga raamatukogu püüab ainult oma fondide põhjal täita kõikide lugejate soove. Vähe kasutatakse RVA-d. Kõikide rahvaraamatukogude fondid, eriti

eestikeelsed, sisaldavad ühesugust kirjandust. Venekeelseid trükiseid komplekteeritakse plaanipäraselt. Täiesti uurimata on venekeelse kirjanduse vajadus külas. On ebanormaalne, et 99% eesti külaraamatukogudest ei saa üldse venekeelset kirjastõna.

Täiustamist vajavad komplekteerimismeetodid. Bibkolektor on kohustatud täitma raamatukogude iga tellimuse. Komplekteerimissüsteem ei ole õige. Esikohal on isiklike raamatukogude varustamine, paistab ju Eesti NSV silma just isiklike raamatukogude poolest. On vaja, et iga uus raamat läheks kõigepealt raamatukogusse.

Raamatufondide väikese ringluse üheks põhjuseks on ebaõige raamatupropaganda. Oleme kaldunud äärmusse ja pakume üle massiüritustega, seejuures jääb tagaplaanile individuaalne töö. Massiürituste korraldamine võtab palju aega, kuid tulemused ei ole alati head. Tuleb kinni pidada loosungist: pigem vähem, aga paremini! Viga algab juba planeerimisest. Õigel planeerimisel peab massitöö välja kasvama individuaalsest tööst. Meil on heal juhul vastupidi, kuid tavaliselt ei kaasne massitöoga individuaalset tööd. 1968.a. tuleb pearõhk panna individuaalsele tööle, millega on juba algust tehtud.

Viimasel ajal uuritakse ja analüüsitakse järjekindlalt raamatukogude tööd. Kuid puudu tuleb teadmistest, tihti ei osata teha õigeid järeldusi. 1968. aastaks on planeeritud kaks praktilist õppust, üks rajooni-, teine lasteraamatukogudele.

Rahvaraamatukogusid on väikese Eesti kohta liiga palju, seepärast alustasime raamatukogude võrgu reorganiseerimist rahvaraamatukogudest. Rajoonidele langeb ebavõrdne koormus. Kui Rakvere rajoonis on ühe külaraamatukogu teeninduspiirkonnas 897 inimest, siis Paide rajoonis ainult 556. Meil on hulk külaraamatukogusid, kus on vähem kui 100 lugejat ja teenindamispiirkonda kuulub ainult 100-150 peret. Eesti NSV Kultuuriministriumi kolleegium arutas neid küsimusi ja kavandas abinõud olukorra parandamiseks. 1968.-1969.aasta jooksul tuleb koostada rahvaraamatukogude võrgu perspektiivplaan, kusjuures on vaja

arvesse võtta praegust olukorda, kuid ka tuleviku maa-asulate planeerimist. Perspektiivne planeerimine peab toimuma kompleks-selt.

Probleemiks on raamatukogundusliku teenindamissüsteemi väljatöötamine. Kõikjal poolehoidu leidnud haruraamatukogude süsteem on õigustatud ka meie vabariigis. Selle rakendamisel kerkivad majanduslikud raskused, kuid katsutada tuleb. Esialgsete plaanide kohaselt kavatsesime sellise eksperimendi korraldada ühes Tallinna rajoonis.

Läbivaatamist ja muutmist ootavad rahvaraamatukogude struktuur ning tüüpkoosseisud. Rahvaraamatukogude ülesanded on laienenud, kuid struktuur on jäänud endiseks. Rajooniraamatukogud, linnade keskraamatukogud ja kesksed lasteraamatukogud on meetodilist tööd teinud enamasti ühiskondlikus korras. Alates 15. aprillist 1968 on nende raamatukogude koosseisus meetodikute ametikohad.

Paljude aastate jooksul on üheks valusamaks küsimuseks olnud raamatukogutöötajate haridus, mis jääb päevakorda veel paljudeks aastateks. Üksnes Kultuuriministeeriumi süsteemi raamatukogudes pole 24% töötajatest isegi keskharidust. Ülevabariigiline raamatukogutöötajate loendus näitas, et umbes 2000 raamatukogutöötajast on kõrgema haridusega 34% ja kesk-eriharidusega 40%. Järelikult puudub praegu 600 töötajal nõutav haridus, rääkimata sellest, et aastate jooksul langeb hulk eriharidusega töötajaid välja. Bibliograafe vajavad ka informatsiooniorganid ja teaduslikud asutused.

Praegu on vähe võimalusi nende puuduste likvideerimiseks. Olukorda leevendas raamatukogunduse ja bibliograafia kateedri asutamine E.Vilde nim. Tallinna Pedagoogilise Instituudi juurde, kuid raamatukogutöötajate ettevalmistamine seal nõuab aega. Kuni 1970.a. saame ainult 45 lõpetajat, aga vahepealgi tuleb töötada. Jääb üle luua hästi läbimõeldud kvalifikatsioonitõstmise süsteem.

Teaduslike raamatukogude töös on põhiline koordineerimine ja mõningal määral ka koopereerimine. Raamatukogude töö koordi-

neerimiseks ja põhiprobleemide lahendamiseks on moodustatud ühiskondlik ametkondadevaheline raamatukogude nõukogu, mis pole aga täies koosseisus juba aastaid kokku tulnud. Hästi on töötanud teaduslike raamatukogude sektsioon ja bibliograafia-komisjon, kuid nõukogu töö tervikuna jätab soovida. Üldse ei ole tegutsenud tehnikaraamatukogude sektsioon. Loodame, et seoses Eesti NSV Teadusliku Tehnikaraamatukogu loomisega hakkab tööle ka see sektsioon. Üleliiduliselt on tekkinud arvamusi, et selline nõukogu pole otstarbekas. Seda tõestab ka meie vabariigi praktika.

Kas poleks õigem selle asemel moodustada erialakomisjone ja praegune suure koosseisuga nõukogu reorganiseerida ainult sektsioonide ja komisjonide esimeestest koosnevaks juhttuumikuks?

Teaduslike raamatukogude töö koordineerimine peab algama fondide komplekteerimisest. Meie väikeses vabariigis ei ole mõttekas, et kõik raamatukogud hangivad endile kõiki trüki-seid, mis ilmuvad.

Oleme korduvalt püüdnud komplekteerimist koordineerida, kuid tulemusteta. Aeg aga on edasi läinud ja me kõik oleme veendumusele jõudnud, et koordineerida on vaja. Alustada tuleb Tallinna teaduslikest raamatukogudest. Iga raamatukogu peab välja töötama oma komplekteerimise profiili ja koordineerima selle teiste raamatukogudega. Tuleb kindlaks määrata eri tüüpi raamatukogude fondide koostis.

Trükitoodang kasvab iga aastaga, ent raamatukogude rahalised ja ruumilised võimalused on jäänud endisteks. Teaduslike raamatukogude sektsioonil tuleb seda küsimust kõige lähemas tulevikus arutada. Koos sellega ootab lahendamist ka depositooriumide moodustamine.

Teaduslike raamatukogude töö planeerimises, arvestuses ja aruandluses puudub ühtlus, nagu näitas nende küsimuste käsitlemine nimetatud sektsioonis. Ka siin on ees lai tööpõld.

Tõsisemalt tuleb suhtuda teadusliku töö korraldamisse. Mõneski raamatukogus, näit. Teaduste Akadeemia Raamatukogus on grupp, kes uurib teadusliku töö organiseerimist ja teeb ette-

panekuid selle ratsionaalsemaks muutmiseks. Seda aga peaksid tegema kõik teaduslikud raamatukogud.

Raamatukogunduslik ja bibliograafiaalane teaduslik uurimistöö on Eesti NSV-s veel madalal tasemel. Üht-teist on küll korra saadetud, kuid suuremad tegemised on alles ees.

Raamatukogundusliku ja bibliograafiaalase teadusliku töö keskuseks Eestis on Fr.R.Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu. Kuid viimane on seni piirdunud mainitud töö fikseerimisega, vajaka on jäänud organiseerimisest.

Raamatukogutöötajad on olnud rohkem tegijad kui mõtlejad. Lähemal ajal peaks käsile võetama selliste pakiliste küsimuste uurimine, nagu raamatukogude koht haridus- ja kultuuriasutuste süsteemis, mis suunas areneb raamatukogu, millised on perspektiivid, kas tänapäeva raamatukogu suudab rahuldada teaduse, tehnika ja kultuuri nõudeid ja milline on raamatukogu mõjusfäär. On vaja uurida ja teoreetiliselt põhjendada seoseid ning küsimusi, mille järgi hinnata raamatukogu tööd. Meil puuduvad teoreetilised alused, milline peab olema fondi ringlus eri tüüpi raamatukogudes. Viimastele tuleb välja töötada teaduslikult põhjendatud keskmised näitarvud. Me ei tea, millist mõju avaldab raamatupropaganda jne. See kõik näitab, et teoreetiline mõtlemine on meil algstaadiumis ja paljud asjad jäävad seisma seetõttu, et puuduvad teaduslikult uuritud ja põhjendatud seisukohad.

Üheks tähtsamaks ülesandeks eelolevatel aastatel on Kreutzwaldi-nim. Eesti NSV Riikliku Raamatukogu väljakujundamine, tema muutmine tõeliseks teaduslikuks asutuseks raamatukogunduse, bibliograafia ja eesti raamatu ajaloo alal ning Eesti NSV raamatukogude metoodiliseks keskuseks. Uue põhikirja järgi on nimetatud raamatukogu funktsioonid palju laienenud. Suureneb tema kui koordineeriva ja organiseeriva teadusliku asutuse osatähtsus. Ta peab aktiivselt osa võtma informatsioonitöö korraldamisest ja koordineerimisest. Et uusi suuri ülesandeid täita, tuleb põhjalikult kealumisele võtta kogu senine töökorraldus, välja töötada raamatukogu ja fondide uus struktuur. See nõuab

suuri pingutusi ja teoreetilist mõtlemist.

Kasvama peab kõnesoleva raamatukogu kui teaduslik-metoodilise töö keskuse osatähtsus. Sel alal on järgmised põhiülesanded:

- 1) kõikide raamatukogude hõlmamine metoodilise tööga,
- 2) uute eesrindlike kogemuste levitamine,
- 3) raamatukogunduse teaduslike aluste süvendamine,
- 4) ühtse metoodilise töö süsteemi ja koondplaani koostamine.

Metoodilise töö tulipunktis on:

- 1967.a. fondid,
- 1968.a. individusalne töö,
- 1969.a. kataloogid,
- 1970.a. lugemiskultuur.

Kõige paremad väljavaated on meil raamatukogude materiaalse olukorra parandamiseks, peamiselt uute hoonete ehitamiseks. Uue maja seavad Fr.R.Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu, TRÜ Teaduslik Raamatukogu, Kohtla-Järve Linna Keskraamatukogu ja Kohtla-Järve Linna I Lasteraamatukogu. Juurdeehitusi projekteeritakse N.V.Gogoli nim. Tartu ja Pärnu Linna Keskraamatukogule. Loetelule võib lisada veel väiksemaid raamatukogusid.

1968.a. tuleb kindlaks teha tehniliste vahendite kasutamise võimalused. Tegemisel on raamatukogutöö mehhaniseerimise perspektiivplaan.

Käsitletud küsimused ei ole kellelegi uudiseks, kuid need tutvustavad programmi, millega me praegu tegeleme ja mille me peame koos kiiresti ning õigesti koostama.

K.KIKAS,
TPI Teadusliku Raamatukogu
direktor

**Eesti NSV spetsialistide informatsiooni-
=====**
vajaduste uurimise esialgsetest tulemustest
=====

Spetsialistide vajadused õigeaegse ja täpse informatsiooni järele seavad raamatukogudele keerukad ülesanded. Raamatukogudes kasutatavad töövormid ja -meetodid ei võimalda spetsialistide nii teenindada, nagu nõuab tänapäev. Sissetuleva kirjanduse üha suureneva hulga tõttu on muutunud komplitseeritumaks ning aeglustunud paljud raamatukogude tööprotsessid. Ohus on põhiülesande täitmine: lugejate soovide kiire ja võimalikult täielik rahuldamine. Kuidas ratsionaalselt korraldada fondide komplekteerimist ja kasutamist, kirjanduse hoidmist, teatmebibliograafilist teenindamist, raamatukogutöötajate ettevalmistamist? Milline on eri tüüpi raamatukogude koht teadusliku informatsiooni süsteemis? Kusimusi on teisi. Kõigi nende lahendamiseks on vaja tundma õppida spetsialistide informatsiooni vajadusi, analüüsida nende teenindamist ning kasutada tõhusamaid töövorme ja -meetodeid.

Üleliiduline komisjon "Raamatukogu ja teaduslik informatsioon" kavandas ulatusliku uurimistöö, mille üheks teemaks on spetsialistide informatsioonivajaduste selgitamine. Uurimisprogrammis nähti ette mitmesugused andmete kogumise meetodid: raamatukogude dokumentatsiooni kasutamine, raamatukogudes puuduvate statistiliste andmete, spetsialistidest lugejate nõudedeliste ja teatmenõuete kogumine, spetsialistide küsitlemine (anketeerimine ja intervjuerimine) raamatukogudes, ettevõttes, asutustes, organisatsioonides jm.¹

¹ Программа исследования темы "Профессиональные библиотечно-библиографические запросы специалистов различных отраслей знания". - В кн.: Сборник материалов в помощь разработке проблемы "Библиотека и научная информация". Вып. 2, Л., 1966, с. 7-95.

Andmeid kogus 1966. ja 1967.a. enam kui 300 Vene NPSV (Karjala ANSV, Habarovski krai ja Kalinini, Kirovi, Leningradi, Moskva, Novgorodi, Novosibirski, Rostovi, Saraatovi, Sverdlovs-ki ning Tšeljabinski oblast), Ukraina, Valgevene, Kirgiisi ja Eesti NSV raamatukogu. Asutustes täitsid ankeedi 13 000, raama-tukogudes 20 000 kõrgema ja kesk-eriharidusega spetsialisti. Koguti andmeid raamatukogudes ankeedi täitnud spetsialistide poolt soovitud kirjanduse ja teatmenõuete kohta. Intervjueeriti ligikaudu 1000 spetsialisti. Viimased tegid rohkem kui 15 000 ettepanekut lugejate paremaks teenindamiseks.

Eesti NSV lülitumisel uurimisse määrati kindlaks osavõtvad raamatukogud, lähtudes uurimistöö programmist. Jooksvate küsi-muste lahendamiseks moodustati nende raamatukogude esindajaist vabariiklik komisjon.

Eesti NSV-s kogusid andmeid 13 raamatukogu: Fr.R.Kreutz-waldi nim. ENSV Riiklik Raamatukogu, ENSV Teaduste Akadeemia Teaduslik Raamatukogu, Tallinna Polütehnilise Instituudi Raamatukogu, ENSV Riiklik Teaduslik Meditsiiniline Raamatukogu, M.Gorki nim. Tallinna Keskraamatukogu, Tallinna Pedagoogilise Instituudi Raamatukogu, Pärnu Linna Keskraamatukogu, Jõgeva Rajooniraamatukogu, Jõgeva rajooni Adavere ja Torma külaraama-tukogu, Kohtla-Järve Rajooniraamatukogu ning sama rajooni Sini-mäe ja Rannu külaraamatukogu.

Anketeeritavate spetsialistide arv igas raamatukogus mää-rati kindlaks tõenäosusteooria alusel, et tagada kogutavate andmete representatiivsus. Raamatukogudes täitis ankeedi 1623 kõrgema ja kesk-eriharidusega spetsialisti. Andmeid koguti 1499 ankeedi täitnud spetsialisti poolt nõutud kirjanduse (rohkem kui 45 000 trükist) ja teatmenõuete kohta. See töö toimus pro-grammis ettenähtud meetodika kohaselt. Lisaandmete saamiseks intervjueeriti 185 spetsialisti Fr.R.Kreutzwaldi nim. ENSV Riik-likus Raamatukogus. Kokkuvõttes tehti ENSV Statistika Keskvalit-suse arvutuskeskuses.

Ettevõtetes, asutustes ja organisatsioonides levitatava ankeediga taheti saada andmeid meie vabariigi kõikide eri- ja tööalade spetsialistide informatsioonivajaduste kohta, olene-

mata sellest, kas nad raamatukogusid kasutavad või mitte. Läh-
tudes Eesti NSV oludest, töötati välja anketeerimise meetodika.²
Spetsialistide koostise lähtemudelil võeti väljavõtu struktuu-
ri kindlakstegemise põhikriteeriumideks: 1) rajoon (spetsia-
listi elukoht), 2) eriala ja 3) tööala. Väljavõtu esindatuse
garanteerimiseks nende kriteeriumide järgi valiti kvoodimeetod.
Väljavõtu struktuur ja parameetrid määrati kindlaks proportsio-
nalselt spetsialistide gruppide arvuga spetsialistide loendu-
se andmete alusel. Rajoonid ja linnad (Tallinn, Pärnu linn ja
rajoon, Kohtla-Järve linn ja rajoon, Jõgeva linn ja rajoon)
valiti arvestades seda, et nendes elavad spetsialistid esindak-
sid kõiki Eesti NSV rahvamajanduse ja kultuuri alasid. Asutu-
sed määrati kindlaks väljavõtu struktuuris ettenähtud rajoo-
nide asutuste nimekirjade alusel. Plaanis oli koguda 1800 an-
keeti.

Spetsialiste anketeeriti: tehastes, kaevandustes, põllu-
majandusvalitsustes, sovhoosides, kolhoosides, haiglates, ehi-
tus-, teenindus- ja projekteerimisorganisatsioonides, teadus-
likes ja õppeasutustes, loomingulistest liitudes, pankades,
kohtu- ja prokuratuuriorganites, täitevkomiteedes ja mujal.
Seda tööd tegid 6 raamatukogu brigaadid 1967.a. märtsi lõpul
ja aprillis. Koguti 1867 ankeeti.

Kogutud materjali kõrvutamisel lähtematerjaliga selgus,
et kolme põhikriteeriumi järgi oli saavutatud spetsialistide
gruppide esindatus. Kontrolliti ka teiste programmikohaste
kriteeriumide järgi, mille esindatust ei olnud ette nähtud
saavutada kvoodimeetodiga, vaid juhuslikkuse printsiibil. Kont-
rollimine oli võimalik siis, kui riiklik statistika sisaldas
soovitud andmeid. Spetsialistide vanusegruppide võrdlemisel
selgus näiteks proportsioonide peaaegu täielik ühtelangemine.

² К.А.Кикас. О методике, организации и некоторых предвари-
тельных итогах изучения информационных потребностей спе-
циалистов Эстонской ССР. - В кн.: Сборник материалов в
помощь разработке проблемы "Библиотека и научная информа-
ция". Вып. 5. Л., 1967, с. 122-133.

Esines ka mõningaid kõrvalekaldumisi, näit. spetsialistide gruppides hariduse järgi. Andmete edasisel analüüsimisel on sellistel juhtudel tarvis arvestada spetsialistide gruppide kaalu. Kokkuvõtted tehti ENSV Teaduste Akadeemia Küberneetika Instituudi arvutuskeskuses.

Alljärgnevalt tuuakse mõningaid andmeid uurimistöö tulemuste kohta.

Raamatukogude kasutamine. Füüsikutest-matemaatikutest ja bioloogidest kasutab raamatukogusid 97%, keemikutest 96%. Järgnevad filoloogid ja kunstispetsialistid - 89%, geoloogid - geograafid - 88%, tehnikaspetsialistid - 85%, ühiskonna- ja majandusteadlased - 79%, meditsiinispetsialistid - 77% ja põllumajanduse spetsialistid - 75%. On loomulik, et loodusteadlaste seas oli rohkem raamatukogude kasutajaid, sest nad kõik olid kõrgema haridusega.

Kesk-eriharidusega spetsialistid kasutavad raamatukogusid vähem kui kõrgema haridusega spetsialistid: vastavalt 73% ja 88%. Teadusliku kraadiga isikud on lugejateks 100%-liselt.

Elukohast olenevalt kasutatakse raamatukogusid Tallinnas 90%, teistes linnades, asulates ja maal 80%.

Töölalade järgi kasutavad raamatukogusid: tööstustöötajad - 86%, põllumajandustöötajad - 68%, teenindustöötajad - 65%, tervishoiutöötajad - 75%, teaduslikud töötajad - 99%.

Ankeedi täitnud spetsialistidest pöördub raamatukogusse teadusliku uurimistöö pärast 38%, seoses praktilise tööga 44% ja enesetäiendamisega 62%.

Erialast kirjandust soovis saada 78%, erialast uudiskirjandust läbi vaadata 50% ja fakte täpsustada 29% anketeeritud spetsialistidest.

Tihemini kui kord nädalas käib raamatukogudes 14%, kord nädalas 23%, kord kuus 42%, mõni kord aastas 20% spetsialistidest.

Raamatukogus viibib tavaliselt kauem kui 7 tundi vaid 1%, 2 kuni 7 tundi 40% ning vähem kui 2 tundi 59% spetsialistidest.

Millist osa etendavad spetsialistide isiklikud raamatukogud? 25% vastas, et viimased võimaldavad kodus kasutada nei-

le tähtsaid kodumaiseid väljaandeid, mis viimastel aastatel on ilmunud nende kitsal erialal. Erialade kaupa on sellele küsimusele vastatud järgmiselt: tehnikaspetsialistid - 18%, keemikud - 16%, füüsikud-matemaatikud - 23%, muud spetsialistid - ligikaudu 30%.

43% anketeeritutest västas, et isikliku raamatukogu tõttu pole neil alati tarvis teiste raamatukogude poole pöörduda. 30% vastas, et oma raamatukogust saab vähe abi ja et see ei mõjuta teiste raamatukogude kasutamist.

Millisel ajavahemikul ilmunud trükisõna on spetsialistidele eriti vajalik? Viimase paari aasta jooksul ilmunud kirjandust peab eriti vajalikuks 95,5% anketeeritutest,

1961-1964 ilmunud kirjandust	-	62,1%
1953-1960	"	32,0%
1946-1952	"	16,6%
1941-1945	"	10,2%
1917-1940	"	10,4%
1801-1916	"	5,7%
enne 1800.a.	"	3,5% spetsialistidest

Spetsialistide hinnanguid neile vajamineva kirjanduse vanause kohta on huvitav võrrelda raamatukogudes uurimistöö ajal 3 kuu jooksul kogutud andmetega. Viimase paari aasta jooksul ilmunud kirjandust kasutas 76,7% anketeeritud spetsialistidest,

1961-1964 ilmunud kirjandust	-	63,5%
1953-1960	"	51,2%
1946-1952	"	17,9%
1941-1945	"	2,8%
1917-1940	"	6,4%
1801-1916	"	2,1%
enne 1800.a.	"	0,3%

Paaril viimasel aastal väljaantud trükisõna peavad kõigi alade spetsialistid peagu võrdselt vajalikuks. Varem ilmunud kirjandust vajavad spetsialistid erinevalt. Näiteks peab 1961-1964 ilmunud kirjandust eriti vajalikuks 81% loodusteadlastest, kuid ainult 52% põllumajanduse spetsialistidest ning 51% ühiskonna- ja majandusteadlastest.

Väga vähe vajavad kuni 1945.a. ilmunud kirjandust tehni-
ka-, meditsiini- ja põllumajanduse spetsialistid ning võrdle-
misi vähe ka ühiskonna- ja majandusteadlased. Seda kirjandust
vajavad rohkem loodusteadlased, eriti aga filoloogid ja kunsti-
spetsialistid. (Vt. diagrammi juuresoleval lehel.)

Spetsialistidele vajaliku kirjanduse vanusepiir sõltub
peale eriala veel tööalast jm. Näiteks on praktilist tööd tege-
vate spetsialistide puhul vanema kirjanduse osatähtsus väiksem
kui teaduslike töötajate puhul. Seda väljendavad järgmised ar-
vud:

	praktikud	teadlased
viimase 6 aasta jooksul ilmunud kirjandus	78,7%	52,5%
7-20 aasta vanune kirjandus	16,3%	29,0%
vanem kui 20-aastane kirjandus	5,0%	18,5%

Millistes keeltes ilmunud kirjandus huvitab spetsialiste?

85,1% on huvitatud venekeelsest, 71,7% - eestikeelsest, 30,8%
- ingliskeelsest, 37,0% - saksakeelsest, 6% - prantsuskeelsest,
1,7% - itaaliakeelsest, 0,8% - hispaaniakeelsest, 3,4% - poola-
keelsest, 3,4% - tšehhikeelsest, 1,0% - bulgaariakeelsest, 6,2%
- muukeelsest (kõige rohkem soomekeelsest) trükisõnast.

Raamatukogudes uurimistöö ajal 3 kuu jooksul kogutud and-
mete põhjal kasutas venekeelset kirjandust 63,2%, eestikeelset
43,6%, ingliskeelset - 18,6%, saksakeelset - 19,5%, prantsus-
keelset - 3,1%, itaaliakeelset - 0,4%, hispaaniakeelset - 0,1%,
poolakeelset - 1,2%, tšehhikeelset - 0,9%, bulgaariakeelset -
0,1% ning muukeelset kirjandust - 4,0% spetsialistidest.

Kirjanduse kohta andmete saamiseks kasutasid spetsialistid
järgmisi allikaid: raamatukogude kataloogid ja kartoteegid -
52,4%, kolleegide soovitusel - 35,6%, referaatajakirjad - 26,4%,
teaduslikud konverentsid ja nõupidamised - 24,6%, isiklikud
märkmek, kartoteegid, teised isiklikud teatmematerjalid - 23,4%,
bibliograafilised nimestikud - 22,5%, raamatukogude avariilid
- 21,8%, informatsioon ja teatmed, mida saadakse raamatukogu-
des, - 11,3%, raamatunäitused raamatukogudes - 5,5%, kirjanduse
ülevaated raamatukogudes - 1,7%, mitmesugused muud allikad kok-

ku (kõige rohkem raamatukauplused ja kirjastuste temaatilised plaanid) - 7,0% anketeeritud spetsialistidest.

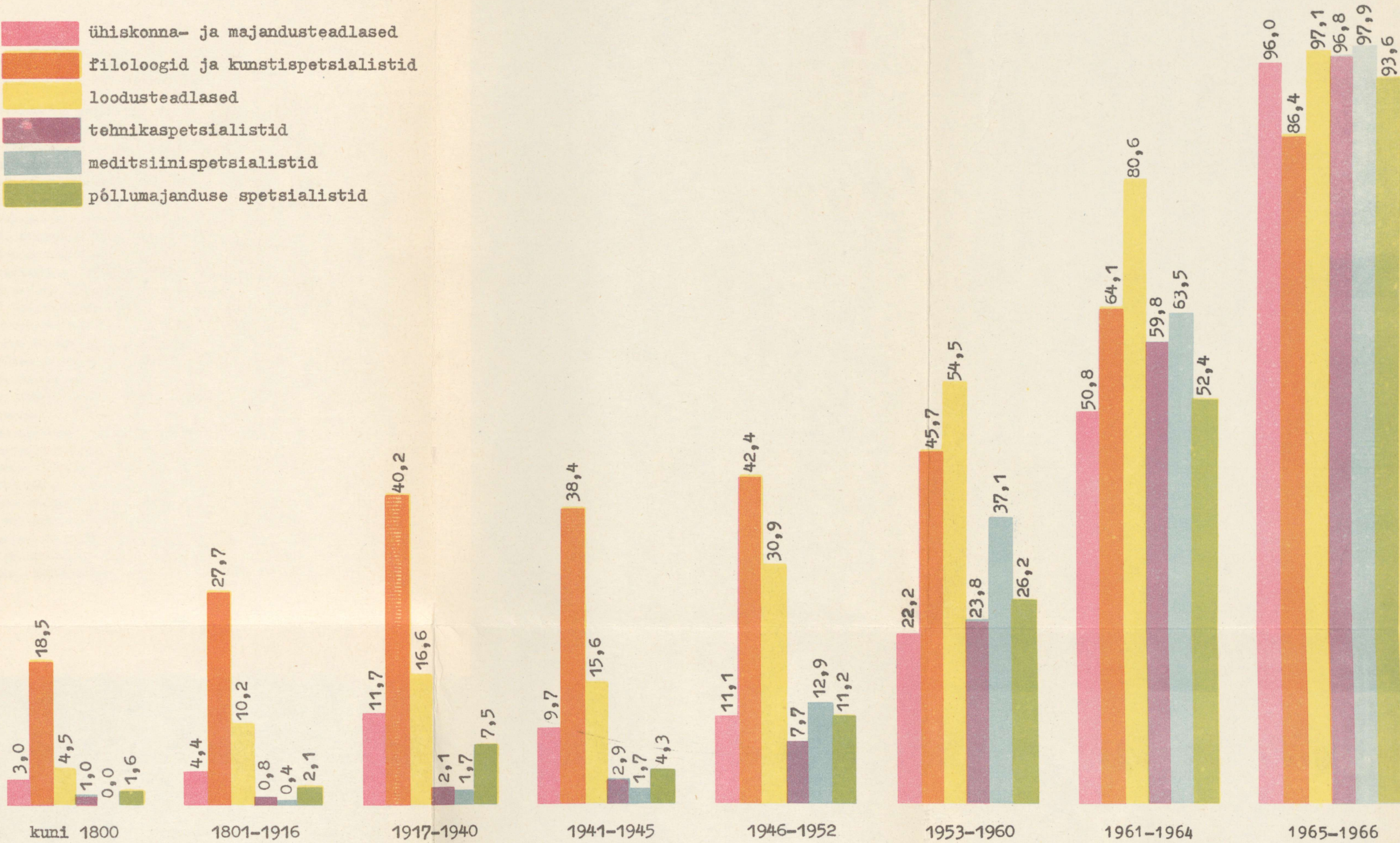
Spetsialistid peavad tähtsaks viiteid ajakirjades ja raamatuis (vastavalt 80% ja 69,1% spetsialistidest).

x

Oleks ennatlik teha mingeid järeldusi ja ettepanekuid spetsialistide teenindamise parandamiseks. See on võimalik alles 1969.aasta algul. Analüüs tahetakse lõpetada 1968.a. jooksul kõigi uurimistööst osavõtvate raamatukogude ühiste jõupingutustega. Seda tööd kergendavad teiste liiduvabariikide andmed. Võrreldes meie andmeid nende omadega saab selgitada Eesti NSV spetsialistide informatsioonivajaduste spetsiifikat.

SPETSIALISTIDE VAJADUS ERINEVATEL AASTATEL ILMUNUD KIRJANDUSE JÄRELE
 (% anketeeritud spetsialistidest vastaval erialal)

- ühiskonna- ja majandusteadlased
- filoloogid ja kunstispetsialistid
- loodusteadlased
- tehnikaspetsialistid
- meditsiinispetsialistid
- põllumajanduse spetsialistid

L. PEEP,
TRÜ Teadusliku Raamatukogu
direktor

Teaduslike töötajate informatsioonivajadused
=====

universaalses raamatukogus
=====

Teaduslike raamatukogude töö ümberkorraldamine informaatika põhiprintsiipide alusel ei ole eesmärk omaette. Sellel on võelda otsustav ja majanduslikult kaalukas sõna teadlase töö intensiivistamisel. Optimaalsed tingimused teaduslikuks tööks loob varustamine kompleksse, kiire, täpse ja täieliku informatsiooniga. Nende nõuete täitmiseks universaalses teaduslikus raamatukogus on vaja õigesti määrata informatsioonitöö põhisuunad, allutades neile raamatukogu töö tervikuna. Ideaalne raamatukogu informatsioonitöö süsteem peaks maksimaalselt hõlmama raamatukogu kasutajaskonna informatsioonivajaduste ringi. Ainult sellest lähtudes saab teadlikult, ökonoomselt ja täpselt valida informatsioonitöö vorme ning meetodeid ja ratsionaalselt komplekteerida fonde. Eriti komplitseeritud küsimused tekivad siis, kui raamatukogu kasutajaskonna põhikontingendi annab enam-vähem universaalse profiiliga teaduslik asutus, mis on Ühtlasi õppeasutus ja tähtis kvalifikatsiooni tõstmise baas. Sellise olukorra ees seisab Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslik Raamatukogu.

Raamatukogu informatsioonitööd korraldama asudes pörkasimegi esijoones kokku sellega, et on vaja täpsustada, millistest allikatest on pärit Tartu Riiklikus Ülikoolis tehtava teadusliku töö jaoks oluline informatsioon, missugused on põhilised vahendusinformatsiooni kanalid. Tekkis küsimus, kas ei ole erialast või spetsialiseerumisest olenevaid erinevusi teadusliku informatsiooni hankimises, mida raamatukogulgi oleks kasulik teada ja arvestada. Näis, et mõnedel aladel on informatsioon raskemini kättesaadav, kuid ei olnud täpselt teada, millest see

on tingitud ning kuidas olukorda parandada. Oli vaja saada andmeid teadlaste suhtumise kohta olemasolevasse informatsioonikorraldusse ja nende ettepanekuid selle parandamiseks.

Nii tekkis raamatukogus juba 1965.aasta alguses rühm Tartu Ülikooli õppejõudude informatsioonivajaduste uurimiseks, kuhu kuuluvad 7 liiget: Kaja Noodla, Inge Maastik, Elsa Kudu, Maare Kümnik, Aime Pärnakivi, Eha Saarmaa ja Laine Peep. Käesolevas ettekandes ei saa anda täielikku ülevaadet kollektiivse uurimistöö kõikidest tulemustest. Esitatud on vaid mõned kõige üldisemad järeldused. Ma ei peatu teadlikult ka informatsioonivajaduse mõistega seoses oleval problemaatikal.

Uurimismetoodika valimisel sattusime eelkõige tösjasjale, et informatsiooni töötlemise, kodeerimise ja otsimise metodoloogia ning teooria on enam läbi töötatud kui teadusliku informatsiooni ning uurimisprotsessi vahelised seosed. Analüüsidest kirjanduses avaldatud andmeid informatsioonivajaduse uurimise üsna vastakate tulemuste kohta välismaal leidsime, et tulemused sõltuvad suurel määral informatsioonivajaduse kohta informatsiooni kogumise metoodikast. Mõistsime ka, et maksimaalse objektiivsuse taotlemise kõrval on oluline detailselt tundma õppida iga uurija individuaalsust ning konkreetse teadusliku kollektiivi ja teda vahetult teenindava informatsiooniorhani seoste omapära.

Informatsioonivajaduse uurimise kaudsetest meetoditest on rakendatavamad lugejate nõuete ja laenutuste analüüs, trükitud töödes sisalduvate viidete arvestamine ning analüüs, teatmenõuete, raamatu- ja lugejakaartide analüüs. Nende meetoditega avastati huvitavaid statistilisi seaduspärasusi. Näiteks, et spetsialist saab tänapäeval umbes 50% kirjandust piirdealadelt ¹, et enamikus teadusharudes on vanem kui viieaastane

¹ A.Stuart. Reading habits in three London boroughes. Journ. Docum., 1952, 8, No. 1, p. 33-49.

perioodika oma informatiivse väärtuse kaotanud ², et informatsiooniallike kasutamises pole nii suurt erinevust teadusalade vahel kui uurimisasutuse üldsuunast tulenevalt (tehnilis-rakenduslik, tehnoloogiline, teoreetiline uurimissuund) ³, et perioodilistes väljaannetes on erialane informatsioon hajutatud nn. Bradfordi seaduse järgi ⁴, et uurijate informatsiooninõuded võivad sõltuda nende soost ning vanusest ⁵ ja palju muud.

Kaudsete meetodite põhipuuduseks on, et ei ole võimalik näha, mõista ega arvestada teaduslikku uurimistööd kui loominguulist protsessi ja selle seaduspärasusi, määrata kvantitatiivsete seaduspärasuste kõrval ka uuritavate nähtuste kvaliteeti.

Otseste uurimismeetoditega saadakse andmeid vahetult uurijalt. Nende abil on võimalik määrata mitmesuguste alg- ja vahendusinformatsiooni allikate osa ning suhtelist väärtust teadusliku informatsiooni hankimisel; jälile saada informatsiooninõuete muutumisele uurimistöö etappidel; selgitada puudused informatsioonisüsteemide töös ja uurijate nõudmised neile; konkreetsetest tingimustest lähtudes lahti mõtestada kaudsete meetoditega saadud andmeid. Kõige ulatuslikumalt on informatsiooni vajaduse uurimiseks rakendatud sotsioloogia arsenalis domineerivaid küsitlusviise, eelkõige ankeedimeetodit, vähem ka intervjuud ehk küsitlust-vestlust. Täiesti teenimatult on (ka sotsioloogias) kõrvale jäänud loomulik vaatlus, vaatluse valikmeetodid ja eksperiment. Värskendav oli ajakirjast "Научно-техническая информация" lugeda informatsioonivajaduste uurimise

- ² Д.Л. Попилова. Методика изучения информационных запросов. (Обзор зарубежной литературы). Научно-техническая информация, 1965, № 12, с. 13-18.
- ³ J.Toman. Die verschiedene Kategorien von Informationsverbrauchern und ihr Informationsbedarf. Nachr. Docum., 1964, 15. Nr. 4, S. 176-181.
- ⁴ Д.Ю. Теплов. К вопросу о рассеянии информации в советской технической периодике. Научно-техническая информация. Серия 2, 1967, № 1, с. 5-8.
- ⁵ R.R.Shaw. Pilot study on the use of scientific literature by scientists. National Science Foundation, Washington, 1956, p. 86-101.

eksperimentidist 6.

Ankeet siiski ainuvalitseb. Anketeerima asudes ei arvestata, et iga ankeet paratamatult vastuste mahtu ja omapära piiravate standardiseeritud küsimuste tõttu (eriti nn. suletud küsimustega ankeet, mis kõige paremini allub matemaatilisele töötlusele) sunnib vastajatele peale ebatäpseid vastuseid ning järelikult annab valeandmeid. Anketeerimise tulemused on sageli juba ette teada, otsitakse vaid statistilisi andmeid kinnituseks oma väidete konstruktsioonile. Uurijad on teada saanud, et ankeedi abil saab kõike tõestada. Sellest johtuvad uurimistulemuste illustreeritavus, empirism, näiline teaduslikkus 7. Analüüsiv küsimus "miks" langeb ankeedisfäärist täiesti välja. Leidsime näiteks, et ankeet, mille informatsioonivajaduse uurimiseks korraldas M.J. Saltõkov-Štšedrini nim. Leningradi Riiklik Avalik Raamatukogu, piiras äärmiselt ankeedi täitjaid, olles raskepärase vormi ja küsimuste sõnastusega, sest ühe ankeediga sooviti vastust saada liiga paljudele küsimustele. Ankeedile vastamist ning selle tulemuste kasutamist raskendab seegi, et ei tehta vahet alg- ja vahendusinformatsiooni vahel.

Anketeerimise kogemused sotsioloogilises uurimistöös näitavad, et suur osa ankeedi täitjatest valib täiesti läbimõtle matult ühe või teise alternatiivse vastuse variandi. Seda on teataval määral võimalik neutraliseerida kavalate kontrollküsimustega. Iga kontrollküsimus aga pikendab ankeeti ja mida pikem on ankeet, seda vähem entusiasmi on inimestel selle süvenenud täitmiseks 8.

6 Т.М. Пачевская. Методика проведения эксперимента по изучению информационных запросов специалистов и исследованию эффективности информации. Научно-техническая информация. Серия I, 1967, № 10, с. 20-21.

7 В.А. Ядов. Актуальные вопросы конкретных социологических исследований. Филос. науки, 1965, № 5, с. 3-13.

8 А.Л. Свенцицкий. Сочетание анкеты и интервью в конкретном исследовании отношения к труду. Вопросы философии и психологии, Вып. I, Л., Изд. Ленинградского университета, 1965, с. 109.

Ankeedi ja intervjuuga saadud tulemuste võrdlemine näitab, et uuritava probleemi sotsiaalsesse ja psühholoogilisesse aspektidesse süvenemiseks, sisuliselt täpsete vastuste saamiseks on kõige otstarbekam kasutada intervjuud. Siirus ja soov aidata uurijat tekivad küsituleja taktitundelisel lähenedisel alati⁹. Harilikult eelistavad küsitletavad suulist vastust kirjalikule. Eriti sobiv on intervjuu siis, kui uuritavate isikute ring on väike, esitatavate küsimuste kompleks kindlaarvuline ja nõuab sisulisi, hindavaid, analüüsivaid ning kvalitatiivselt erinevaid vastuseid.

Eelöeldut arvestades langetasime otsuse intervjuu kasuks, kolmest küsitluse-vestluse klassikalisest põhivariandist (standardiseeritud küsimustega, "plaaniga" ja vaba vestlus) valisime nn. plaaniga intervjuu. Küsimustiku koostamiseks oli uurimistöö algul vähe eeskujusid, ka polnud kuigi kõrge meie informaatikaalaste teadmiste tase. Küsitluskava võttis lõpliku kuju alles pärast mitmeid intervjuusid, mida hankisid kõik uurimiskollektiivi liikmed. Ei saa öelda, et oleme rahul oma küsitluskavaga. See pole küllalt loogiline, on laialivalgus, sest püüdsime puudutada liiga palju probleeme, on ebamääraseid küsimusi, mis jätavad küsitulejaile ja vastajaile võimalusi erinevaks tõlgendamiseks, mõned küsimused kordavad sisuliselt teisi. Üldse esitasime 32 küsimust, aga kui arvestada ka alajaotusi, siis 43.

Üks vestlus võttis keskmiselt 45-60 minutit. Küsitluse meetodika täpsustus samuti aja jooksul. Kontakt küsitletavaga saavutati tavaliselt kergesti ühist huvi pakuva aktuaalse teadusliku informatsiooni hankimise probleemi alusel. Intervjuu algul vestlesime võimalikult vabas vormis, püüdes huvi äratada ja jutustades meie uurimise eesmärkidest. Kõikides vestlustes (peale mõne erandi) saime huvitavaid uusi andmeid, tekkis ar-

⁹ А.Л. Свенцицкий . Интервью как метод конкретно-социологического исследования. Философские науки, 1965, № 4, с. 36-41.

vanuste vahetus. See vestlus muutus sageli raamatukogu ja bibliograafia propageerimiseks. Selgus, et raamatukoguhoidjad ei tea, millist informatsiooni vajavad teaduslikud töötajad, viimased aga ei tunne alati olulisi informatsiooniväljaandeid, informatsioonitöö võtteid ja seda, millist abi nad võivad saada raamatukogult ning nende teatmestult.

Vastused märkisime üles kohe vestluse ajal ja vormistasime need hiljem küsimuste kaupa kartoteegiks.

Küsitletavad valisime võimalikult iga teaduskonna kõigist kateedritest ja probleemlaboratooriumidest nn. väljavõttemetodil. Küsitlesime nii nooremaid kui ka vanemaid, teadusliku kraadiga ja alles väitekirju kirjutavaid õppejõude, neid, kes käivad sageli raamatukogus, kuid ka neid, kes üldse ei kasuta meie raamatukogu. 1965.a. sügisest kuni 1967.a. kevadeni korraldasime 126 küsitlust-vestlust. Küsitletute hulgas oli 10 teaduste doktorit, 84 teaduste kandidaati ja 32 teadusliku kraadita õppejõudu. Küsitluse otsustasime lõpetada siis, kui me ei saa enam nimetamisväärse kvalitatiiivse erinevusega vastuseid. Me ei ole kindlad, et see aeg on juba saabunud. Aeg ise muudab asjaolusid, järelikult ka vastuseid.

Oleme teadlikud, et intervjuu nagu iga küsitluse põhipuudus seisneb selles, et saadud andmed ei kõnele niipalju uuritava nähtuste faktilisest olukorrast kui sellest, kuidas olukorda kujutleb ja hindab küsitletav. Seetõttu oleks vajalik saadud informatsiooni kõrvutamine statistiliste andmete ja vaatluste tulemustega.

Meie intervjuule toetudes võib öelda järgmist.

I. Teaduslike tööde temaatika ja informatsioonivajaduse seosed.

Kirjanduse andmetel on informatsioonivajadust seoses uurimistemaatikaga seni enamasti uuritud rakendusladel, tehnikas ja tootmises. S.Herneril on huvitavaid andmeid selle kohta, et kõige erinevamad ja intensiivsemad on ülikoolides töötavate

teadlaste informatsioonivajadused ¹⁰.

Tartu Riikliku Ülikooli teadusliku töö plaan hõlmab kõiki teadusalasid, välja arvatud kitsalt rakendustehnilised ja põllumajanduslikud erialad. Teadusliku töö plaanis on umbes 95 probleemi ja 380 üksikteemat, enam kui 700 tööd, sealhulgas teoreetilise, rakendusliku, meetodilise, eksperimentaalse ja ajaloolise (ka teaduste ajalugu) kallakuga. Tihti uuritakse ühes kateedris (ajaloo-keeleteaduskond, õigusteaduskond, bioloogia-geograafiateaduskond, majandusteaduskond) mitmeid probleeme.

Meie küsitluse tulemusena selgus, et just kateedrites, kelle uurimistemaatika on killustatud, ei ole olnud võimalik rakendada kogu kollektiivi hõlmavat ühtset informatsioonikorraldust. Kateedrites (keemia kateedrid, biofüüsika probleem-laboratoorium), kes tegelevad ühtse probleemiga, on see õnnestunud ja funktsioneerib laitmatult suhteliselt väikese tööjõukuluga. Siit järeldub, et teadusliku informatsiooni huvides oleks õige teadusliku töö koondamine põhiprobleemide ümber ja juhuslikest üksikteemadest loobumine. Iseasi, kas see on ülikooli tingimustes mõeldav ja kõrvalekaldumisteta loomingupsühholoogia seisukohast õigustatav.

Küsitlustest nähtus, et on olemas suured objektiivsed erinevused teadusliku töö tehnoloogias eri teadusalade (teaduskondade, kateedrite) vahel. See põhjustab omakorda olulisi erinevusi töös alg- ja vahendusdokumentatsiooniga, nende osatähtsuse kõikvõimalikke variatsioone. Just jooksva vahendusinformatsiooni puhul on neid erinevusi raske arvestada. Kui sellele lisaks silmas pidada veel uurimistemaatika mitmekesisust ülikoolis ja teadlaste poolt tähtsaks peetud vajadust, et ka informeerija tunneks vastavat ala, tuleks konkreetsete uurimisteede osas rakendada võimalikult detsentraliseeritud vahendusinformatsiooni süsteemi. Raamatukogu informatsioonitöö tulipunkti

¹⁰ S.Herner. Information gathering habits of worker in pure and applied science. Industr. and Engng. Chem., 1954, 46 No. 1, p. 228-236.

on vaja koondada võimalikult üldist huvi pakkuvad kesksed teemad (kartoteegid "Teaduste ajalugu ENSV-s", "Õppe- ja kasvatustöö kõrgemas koolis", Tartu Ülikooli ajalugu ja õppejõudude biobibliograafia) ja informeerimine raamatukogusse saabunud kirjandusest.

Järjest suurenev informatsiooniallikate kasutamine piirdealadelt, laialdane huvi teiste teaduste mõistete ja meetodika vastu, teaduste matematiseerimine ja trükiste arvu kasv üldse tingivad paratamatult üha suureneva vajaduse alginformatsiooni tsentraliseerimiseks, et vältida liigset dubleerimist. See mõte ei leia teadlastelt alati teetust, mis sajaprotsendilisel pollegi ainult mugavuse tundemärk. Mõnikord on ratsionaalne, et allikas oleks alati käepärast.

Informatsiooni hankimisel on eriti raskes olukorras teadlased, kes tegelevad mitme teaduse vahealadele ulatuvate küsimustega (semiootika, strukturealne lingvistika, kohtumeditiin, aeroionisatsioon), teoreetilistel aladel töötajad (teoreetiline füüsika, filosoofia) ja uurijad teaduses viimasel ajal moodi läinud aladel (sotsioloogia, tööpsühholoogia, täiskasvanute pedagoogika, töö teaduslik organiseerimine). Neil aladel on üleliiduliselt tsentraliseeritud vahendusinformatsioon raskesti korraldatav või alles organiseerimisstaadiumis. Siit tuleneb vajadus korraldada universaalse raamatukogu informatsioonitööd võimalikult nende alade vajadusi arvestades. Pole õigustatud vahendusinformatsiooni raskuspunkti koondamine kateedritesse.

Kõrgemate koolide õppejõudude informatsioonivajadus jaguneb võrdsest oma eriala arengu jälgimiseks, informatsiooni hankimiseks õppetöö huvides ning teema uurimiseks. Vaatamata kitsale spetsialiseerumisele, on vaja olla kursis eriala kui terviku arenguga. Ainult enamik meedikuist (21 29-st) rõhutas, et nad peavad kõige tähtsamaks informatsioonivajadust seoses teatud teema uurimisega. Üldiselt toonitatakse, et just loengute ja praktikumide jaoks on sageli vaja leida huvitavaid ning uudseid näiteid, osata prognoosida oma eriala arengut ning teaduse arengu üldsuundi. Viimase vajaduse rahuldamine on võimalik universaalse teadusliku raamatukogu baasil.

Informatsiooni hankimiseks kulutatava aja kohta ei saanud küsitluse põhjal kuigi objektiivset pilti. Mõiste "informatsiooni hankimiseks kuluv aeg" ei ole teoreetiliselt ega praktiliselt selgesti piiritletav, seetõttu väideti isegi, et teadusliku töö aeg tervikuna kulub informatsiooni hankimiseks. Olenevalt teadusalast ja uurija individuaalsusest nimetati meile 30-90% teadusliku töö ajast. Vähem aega informatsiooni hankimiseks dokumentaalsest materjalist kulub eksperimentaalsetel aladel (eksperimentaalfüüsika, füsioloogia, farmakoloogia) ja kitsamate ning ajaliselt lähemate ühiskonnateaduse probleemidega tegelejatele (nõukogude kirjanduse ajalugu, NIKP ajalugu, teaduslik kommunism). Avaldati arvamust, et informatsiooni hankimine ei ole koormav, "must töö", millest tuleb teadlast vabastada, vaid teadusliku loomingu lahutamatu osa. Nimelt teki-
vad kirjanduse läbivaatamisel originaalsed mõtted, vahendus-
informatsiooni jooksev läbivaatamine hoiab kursis eriala arenguga.

Eriti spetsiifilised on humanitaarteadlaste informatsioonivajadused. Neid huvitavad uuritav probleem, selle uurimise ajalugu, ideede ajalugu ja ideede võitluse ajalugu. Informatsioonivajadus on enamasti nii üksikasjadesse tungiv kui ka laiahaardeline. Huvipakkuvad on kõik andmed nähtuse ja sarnaste nähtuste kohta nende igakülgses seoses ümbritsevaga ning ühtlasi kõik, mis selle kohta on kunagi kirjutatud. Kaasaja seisukohalt on ikka ja jälle vaja uuesti süveneda uurimisala üksikasjadesse ja olemasolevatesse teooriatesse.

Humanitaarteadlaste informatsioonivajaduse omapära on tingitud veel järgmistest asjaoludest. Kui loodusteaduslike teooriate loomiseks vajalike faktide ühetaolisus väljendub nende kvantitatiivses ja kvalitatiivses ühtluses, ühetaolisuses, siis teooriad, mis peegeldavad ühiskonna elu, eeldavad individuaalseid teadmisi. Viimasel juhul sisaldab faktide ühetaolisuse mõiste hulga kvalitatiivselt erinevate andmete ühendamist nende suguluse alusel teatud juhtidee suhtes, mis on võetud uurimise aluseks. See on enamasti selline faktiline materjal, mis käib uurimise ühe ja sama

objekti kohta ja peegeldab seda erinevatest külgedest ¹¹.
Informatsiooni töö korraldamisel kipub humanitaarteaduste spetsiifika kahe silma vahele jääma.

II. Alginformatsiooni vajadus

Alginformatsiooni teooriat seoses teadusliku loominguga on kirjanduses seni suhteliselt vähe käsitletud. Informatsiooni vajaduse uurimiselgi on pöhiraskus langenud vahendusinformatsioonile. Võib-olla leiavad sellest asjaolust toitepinda needki väärarusaamad, mille järgi informatsiooniteenistuse põhiülesandeks on vahendusinformatsiooni korraldamine. Alginformatsiooni kättesaadavaks tegemine kipub jääma teisejärguliseks.

Me toetume arvamusele, mille järgi on perspektiivikas läheneda teaduslikule loomingule kui terviklikule informatsiooni protsessile, keerulisele dünaamilisele süsteemile ¹². Sellest seisukohast on huvitav S.L.Kruglovi artikkel dokumendi kui informatsiooniallika omadustest ja arenguperspektiividest ¹³. Siiani on rohkem tähelepanu pööratud informatsiooniallika otsimisele, mitte selle kasutamisele loomingulises töös.

J.Tomani andmeil saavad arstid 40% informatsioonist varasematest töökogemustest, 35% vestlusest kolleegidega ja ainult 25% lugemisel. Need andmed ühtivad ligikaudu meie küsitluse andmetega. Elektrotehnika ja elektroonika spetsialistid aga saavad 33% informatsioonist lugemisel, 31% vestlusest kollee-

-
- II А.И.Уваров. Гносеологические условия построения научной теории. Материалы научной конференции кафедр общественных наук институтов г. Омска. Омск, 1965, с. 311.
- 12 Г.М. Добров. Анализ проблем организации науки. В сб. Организация и эффективность научных исследований. Новосибирск, 1965, с. 109.
- 13 С.Л.Круглов. Документ - его свойства и перспективы совершенствования. Научно-техническая информация. Серия 2, 1967, № 8, с. 3-II.

gidega, 13% eksperimendi ja 23% loomingulise mõtlemise tulemusena¹⁴. Huvitava aspekti algdokumentide kasutatavuse uurimiseks annaks võimalus arvestada mitmete informatsiooniallikate kättesaadavust ja kvaliteeti¹⁵.

Melegi küsitlusest ilmnes eelkõige suur mitmekesisus alginformatsiooni allikate kasutamises, diametraalselt erinev suhtumine sellesse eri teadusaladel ja mõnikord ka uurija natuurist tulenevalt.

Traditsioonilises trükitehnikas paljundatud raamatu kõrval omandavad informatsiooni levitamisel ja paljundamisel järjest suurema tähtsuse mitmed kiirpaljundusviisid. On märgata selgete vormiliste ja sisuliste piirjoonte kadumist trükise ja käsikirja vahel. Seetõttu on tähtis, et kesksed universaalsed raamatukogud saaksid, säilitaksid ja peegeldaksid kataloogideski väikese tiraažiga väljaandeid. Traditsiooniliste "muuseumi- ja arhiiviteaduste" (ajaloo-keele- ja kirjandusteadus) kõrval kasutatakse oodatust enam käsikirjalisi dokumente ka majandus- ja õigusteaduses. Viimati nimetatud aladel on käsikirjaline dokumentatsioon raskesti kättesaadav ja materjalid korrastamata.

Kõikidel teadusaladel on märgata perioodika ja teaduslike konverentside ning nõupidamiste materjalide tähtsuse kasvu informatsiooniallikate hulgas. Seda nii alginformatsiooni operatiivsuse kui ka selle pärast, et need väljaanded on laiaulatuslikud ja hoiavad kursis eriala arenguga. Kirjanduses on andmeid selle kohta, et näiteks keemias ja matemaatikas saab teaduslikuks tööks küllaldaselt informatsiooni, kui piirduakse silma peal hoidmisega vaid keskmiselt 9 erialasel ajakirjal¹⁶.

14 J.Toman, Die verschiedene Kategorien von Informationsverbrauchern und ihr Informationsbedarf. Nachr. Docum., 1964, 15, Nr. 4, S. 176-187.

15 W.Heyn. Informationstheorie und Leserforschung. Ztgs. Verl. und Z.-Verl., 1966, 63, Nr. 35, S. 1486-1488.

16 J.Marty, M.Slater. Characteristics of users and non-users of scientific information. Aslib. 38th Annual Conf., Exeter, 1964, London, s.a., p. 4/6-4/11.

Suurt, aga kvalitatiivselt erinevat osa informatsiooni-
allikana etendavad ajalehed. Viimaste kasutamist teadusliku
töö huvides eitavad geoloogid, bioloogid, arstid, keemikud,
füüsikud ja matemaatikud. Teaduse ajaloo uurijad kasutavad aja-
leheartikleid ka neil aladel. Tekkis mõte, et Eesti NSV-s tu-
leks uuesti ellu äratada ajaleheväljaläõigete büroo.

Teaduslikud monograafiad on säilitanud oma tähtsuse funda-
mentaalsete teoreetiliste uurimuste ning teaduste ajaloo ja
kultuuriloo jaoks. Monograafiate puhul häirib hilinimine. Ühis-
konnateadlasi teeb murelikuks see, et monograafiad oma tõelä-
selt informatiivse osa kõrval sisaldavad rohkesti sõnalist liig-
liha, üldtuntud tõdede kordamist, mis muudab nad koormaks raa-
matukogu fondidele, süvendab näiliselt informatsioonikriisi.
Korduvalt avaldatakse trükis ühe ja sama uurimistöö tulemusi.
Ilmneb terav vastuolu teadlase kui informatsioonitarbija ja
-produtseerija vahel.

Alginformatsiooni hankimisel on nõrk lüli uema väliskir-
janduse puudumine. See tekitab järjest suurenevat nõrdimust,
sest ei ole märgata vähimatki viidet paranemisele. Võimatuks on
muutunud sammupidamine maailma tasemega. Olukord paraneks mär-
gatavalt, kui raamatukogu saaks tellida igalt erialalt vähemalt
1-2 kesket kapitalistlikes maades ilmuvat ajakirja. See on va-
jalik ka ühiskonnateadlastele. Teadlased käivad 1-2 korda aas-
tas Moskvast või Leningradis komanderingus, et lugeda väliskir-
jandust. Sellest on aga vähe tulu, sest uuem ja aktuaalsem kir-
jandus on laenutatud kohalikele teadlastele. Pealegi saabub
kõikidesse Nõukogude Liidu raamatukogudesse vaid umbes pool
teaduslikest raamatutest, mis lähevad müügivõrku välismaal ja
tähtsusetu osa tasuta väljaannetest¹⁷.

Teatava üllatusena raamatukogutõõtajatele selgus, et prae-
gusajalgi vahetavad paljud teadlased (keemikud, füüsikud, bio-
loogid, filosoofid) informatsiooni kirja teel. Ei vahetata nii-

17 И.А.Михайлов. Р.С. Гиляревский. Нерешенные проблемы науч-
ных библиотек. Вестник Академии Наук СССР, 1967, № 9,
с. 25-26.

võrd faktilisi andmeid, kui jutustatakse oma teadusliku töö plaanidest, polemiseeritakse, juhatatakse probleemi ja kirjanduse jälile. Väga tähtis on isiklik kontakt lähedast teemat uurivate teadlaste vahel.

Ootamatult avastasime, et kasutatakse ning isegi tähtsaks peetakse suulist informatsiooni vahetamist. Otsene informatsioonivahetus viib kontakti kõige päevakohasemate probleemidega, äratab uusi mõtteid, toob esile värsked lähtepunkte arutluseks. Vähem saab suulise vahenduse kaudu teada uusi fakte. Kirjanduses on andmeid, et teadlased usaldavad otsekommunikatsiooni rohkemgi. Vaatlused näitavad, et keemikud kulutavad otsekommunikatsioonile kaks korda rohkem aega kui lugemisele ¹⁸.

Lõpuks ilmnis küsitlusest, et ei tohiks alahinnata teaduslikult õige, ülevaatliku ja operatiivse statistika osa teaduslikus töös. See vajadus ilmnis majandusteaduses, õigusteaduses (kuritegevuse statistika), geofüüsikas (meteoroloogilised nähtused), geograafias (rahvastiku statistika) ja mujal.

Mõnedes informatsioonialastes teoreetilistes kirjutistes on teatmeteoseid, ülevaateid ja referaate peetud algdokumentide hulka kuuluvaiks ning avaldatud arvamust: informatsiooniteenistuse ülesandeks on korraldada asja nii, et uurija ei vajakski algdokumenti. Tekib küsimus, kelle jaoks siis algdokumente trükitakse. Seetõttu käsitlem referaate, ülevaateid ja teatmeteoseid seoses vahendusinformatsiooniga.

III. Vahendusinformatsioon

Vahendusinformatsiooni osatähtsust nüüdisaja informatsioonisüsteemis on küllaldaselt käsitletud. On välja arvatatud: selleks et kirjutada 45 tööaasta jooksul 10 originaalset teaduslikku tööd, peab uurija tutvuma teiste autorite 1 000 000 tööga, s.o. läbi lugema ca 6 tööd päevas. Praktiliselt absurdne

¹⁸ James W. Ramey. The cost of scientific information. Journal of Chemical Docum., vol. 5, No 4, 1965, p. 210-211.

tingimus¹⁹. Valiku juhuslikkuse tõttu tekib vastuolu kasutava informatsiooni ja selle osa vahel, mida tegelikult oleks olnud otstarbekas kasutada²⁰. Selle vastuolu vähendamises näeme meie vahendusinformatsiooni põhiülesannet. Sellele mõttele peakski olema allutatud raamatukogude informatsioonitöö.

Ühiskonnateadustes ja geograafias puudub värske, usaldusväärne ja ammendav teatmekirjandus. Just neil aladel (õigusteadus, majandusteadus, pedagoogika, psühholoogia) on vähe ka erialaseid ning retrospektiivse ja jooksva bibliograafia väljandeid. Ei ole referatajakirju, vähe avaldatakse ülevaateid. Peamiseks vahendusinformatsiooni allikaks on erialased ajakirjad. Rohkesti kasutatakse ka raamatusisest bibliograafiat nn. ahelreaktsiooni põhimõttel.

Teatmeteoseid kasutatakse enamasti piirdealade tundmaõppimiseks, faktograafiliste teatmete saamiseks ning õppetöö huvides. Lähtematerjali teaduslikuks tööks annavad nad ajalooliste teemade puhul. Olemasolevast rohkem vajatakse keele- ja terminoloogiasõnastikke, erialaseid entsüklopeediaid, statistilisi kogumikke.

Enamik küsitletuist leidis, et ülevaatežanrit viljeldakse meie teaduslikus kirjanduses teenimatult vähe. Eriti tähtis on süstemaatiline ülevaadete avaldamine välismaal ilmunud kirjandusest. See oleks teretulnud humanitaarteadustes. Kirjanduse andmetel hindavad füüsikud ülevaateid, keemikud aga eelistavad referaate või separaatide vahetamist²¹. Meie andmed langevad sellega kokku.

19 Г.М.Добров. Анализ проблем организации науки. В сб. Организация и эффективность научных исследований. Новосибирск, 1965, с. 38.

20 С.А.Дубинская. Исследование потребностей в информации специалистов работающих в области химии. Научно-техническая информация, 1967, № 4, с. 3-5.

21 A.Aims. Survey of information needs on physicists and chemists. J.Docum., 1965, 21, No. 2, p. 108.

Väljapääsu informatsioonikriisist on loodetud referaatväljaannetest. Meie küsitluse tulemused ei luba nende osa absolutiseerida ega üle hinnata. Enamik humanitaarteadlasi arvab, et neilgi oleks vaja ammendavat ja ülevaatlikku referaatajaskirjade süsteemi. Need teadused esitavad suuri ja spetsiifilisi nõudmisi referaatidele. Pole mingit vajadust hakata refereerima regionaalsetes teadustes, kus teaduslik produktsioon ja selle tarbijaskond pole suur, pole võimalik refereerida fakte jne. Osa filosoofe ja majandusteadlasi kahtleb üldse humanitaaralaste referaatide otstarbekuses. Muudel aladel (eriti bioloogias) häirib referaatide madal kvaliteet ja see, et küsimuste kompleksist valitakse tavaliselt suva järgi ainult 2-3 aspekti rõhutamiseks. Referaatajaskirjad ei ole kahjuks ammendavad, nad kordavad üksteist, on raskepärased ja väsitavad lugemisel.

Paljud teadlased tellivad endile referaatajaskirju koju ning kasutavad väljalõikeid neist isiklikul kartoteegikaardil (sageli perfokaardil), seepärast tuleks kaaluda referaatajaskirjade osa tiraaži trükkimist ainult ühele küljele, nagu seda tehakse Saksa DV-s (Bibliotheksausgabe) või referaatkaartide väljaandmist, nagu seda mõnedel rakendusaladel on katsetatud.

Intervjuude tulemusi analüüsisides ilmnes veel, et vähesed teadlased tunnevad vajadust regulaarselt jälgida oma erialal ilmuvaid bibliograafiaid. NSV Liidu TA V.P.Volgini nim. Ühiskonnateaduste Keskraamatukogu poolt väljaantavaid bulletääne kasutavad õigustamatult harva eriti filosoofid, filoloogid ja kirjandusteadlased. Neid lihtsalt ei tunta.

Kahjuks ilmuvad mainitud bulletäänid liiga väikese tiraažiga ja on kättesaadavad vaid suurimates raamatukogudes. Tuleks kaaluda tiraažide suurendamist, et teadlased saaksid neid bulletääne ka isiklikult tellida.

Kroonikate kasutajaid leidis küsitletute hulgas vaid kümekond, enamasti ühiskonnateadlased, nooremad õppejõud, kes olid osa võtnud raamatukogu poolt aspirantidele korraldatud raamatukogulik-bibliograafilistest grupikonsultatsioonidest. Nad rõhutavad, et kroonikate kasutamine on aeganõudev, rubriigid on liiga laiaulatuslikud, artikleid pole võimalik kiiresti leida

sisuliste tunnuste järgi. Eriti loodusteadlastele ei ole kroonikad vastuvõetavad oma kohmaka ja liiga laia liigenduse tõttu. Keemik näiteks peab läbi vaatama terve liigi XV.3, milles on läbisegi kõik keemiateaduse harud (orgaaniline, anorgaaniline, analüütiline keemia jne.), ning lisaks veel liigi XVI.10 - keemiatööstus. Ajakulu olevat nii suur, et ei tasu otsima hakatagi. Ainete õpetamise metoodika kõrgemates koolides ei kuulu liiki XXIV.10 - kõrgemad koolid, nagu võiks oodata, vaid on killustatud iga aine juurde. Liigis XXIV.10 pole isegi viidet neile. Teaduse ajalooa on samuti, ometi oleks võimalik viide XXIV.2 juures. Niisiis vajab kroonikate viidete süsteem kiires korras täiendamist. "Летонисъ журнальных статей" tuleks varustada hea märksõnaregistriga (soovitav iga numbri juures + kumuleerivalt kvartalite kaupa). Ilma selleta on kroonikate tegelik kasutamine vahendusinformatsiooni allikana kaheldav. Raamatukroonikat ei osata kasutada veel autoreferaatide temaatika jälgimisel, neid on lühikese aja jooksul mitmes väljaandes registreeritud. Üksmeelselt leiti, et väga oleks vaja ülevaadet kirjutamisel olevate dissertatsioonide temaatikast.

Uue ilmuva nõukogude ja teiste sotsialismimaade kirjanduse jälgimisel on põhiallikaks kirjastuste temaatilised plaanid ja tellimisplangid. Kurdetakse, et väljakuulutatust jääb palju ilmumata, et amotatsioonid on ühenõulised, üldsõnaliselt positiivsed, muudetakse teoste pealkirju. Temaatiliste plaanide süsteem on keeruline. Hea on, kui erialane perioodika aitab kursis olla uudiskirjandusega, eriti siis, kui avatakse temaatiliste kogumike sisu. Parimaks peetakse uudiskirjanduse süstematilist läbivaatamist raamatukogus.

IV. Raamatukogu ja informatsioonivajaduste rahuldamine

Informatsiooniteenistuse korraldamise ülemasilmseid kogemused näitavad, et iseseisvate informatsiooninstitiutide asutamise põhjustab alati ühel või teisel viisil informatsiooniorgani juurde raamatukogu (sageli dubleerivate fondidega) rajamist, klassikaliste ja vanamoeliste raamatukogunduslike töö-

võtete ülevõtmist ²². Senine informatsiooniinstituutide tühjale kohale loomise praktika ei õigusta ennast. Informatsioonisüsteemi loomist ilma rikkaliku raamatukoguta võib ette kujutada vaid mõnedel kitsastel rakendustehnilistel aladel.

Küsitletud avaldasid eranditult arvamust, et informatsiooniinstituutide asutamine eraldi raamatukogust (mitte mõne olemasoleva suure raamatukogu juurde) võrdub meie rahvamajanduses ammu hukkamõistetud praktikaga rajada tehas ükskõik kuhu, arvestamata toorainete baasi.

Tartu Ülikoolis toetuvad teadlased oma uurimistöös peamiselt raamatule, järelikult ei saa nad läbi raamatukoguta. See põhitees küll tõestus, kuid edukalt töötavate teadlaste hulgas on küllalt neid, kes raamatukogu kasutavad harva ja ebaregulaarselt. Meie raamatukogus käib 1-2 korda nädalas ainult 29%, 1-2 korda kuus 43% küsitletuist, rohkesti on ebaregulaarseid külastajaid. 8 küsitletut väitis, et nad ei kasuta informatsiooni hankimiseks üldse raamatukogusid. Ei õnnestunud päris täpselt selgitada, millele nad oma töös toetuvad. Kolmel neist on kodus väikesed erialaraamatukogud. Kõik meie raamatukogu lugejateks olevad teadlased kasutavad veel ka teisi raamatukogusid Tartus, Tallinnas, Leningradis, Moskvas, Riias, Kiievis, Minskis. Väljaspool vabariiki käiakse peamiselt väliskirjandust ja dissertatsioone lugemas.

Ilmnes, et raamatukogusse tulnud lugeja pöördub informatsiooni saamiseks eelkõige kataloogide poole, püüab neid võimalikult iseseisvalt kasutada. Alfabeetiline ja süstemaatiline kataloog on enam-vähem võrdselt kasutatavad. Loodus- ja täppisteadlased, kellel on rohkem käepärast informatsioonimaterjale ja bibliograafiaid ning kes neis ka paremini orienteeruvad, eelistavad alfabeetilist kataloogi, süstemaatiliseist otsitakse kirjandust piirdealadelt või uue teema puhul. Humanitaaraladel on vähem trükitud informatsioonimaterjale ja ole-

²² Э.Л. Шапиро. Информационная служба и библиотеки. Научно-техническая информация, Серия I, 1967, № 4, с. 5.

masolevaidki tunnevad nende alade spetsialistid, nagu küsitlusest ilmnes, halvemini. Võib-olla seepärast kasutavad nad rohkem süstemaatilist kataloogi. Viimasest (mitte bibliograafia-test) otsitakse enamasti lähtekohta uue probleemi juurde asumisel. Seetõttu arvavad ka suhteliselt uute teaduslike probleemidega tegelejad (sotsiaalsühholoogid, küberneetikud, majandusmatemaatikud), et süstemaatiline kataloog on raskepärane, selles leidub vähe viiteid ja rubriigid on vananenud. Vähesed eelistavad märksõnakataloogi. Alfabeetilise kataloogi põhiveakse peeti kollektiivautori kasutamist, mille tõttu on raskusi teaduslike asutuste kogumike ja konverentside materjalide leidmisega. Sooviti, et kogu kirjandust tuleks otsida vaid võimalikult ühest kataloogist. Leiti, et meie raamatukogu ajalooliselt väljakujunenud kataloogide süsteem on liiga keeruline. Peeti vajalikuks, et kogu fond peegelduks lugejate kataloogis. Ebaratsionaalne olevat perioodika ja kogumike sisu avamine kataloogis.

Raamatukogus käiakse (nimetan põhjused võimalikult esinemissageduse järjekorras): perioodikat lugemas, referaatajakirju kasutamas, uudiskirjandust läbi vaatamas, kirjandust koju laenamas, RVA tellimusi esitamas, lugemissaalis töötamas, vanemat kirjandust teatud teema kohta otsimas.

Raamatukogus puuduvat kirjandust tellib RVA kaudu 72% küsitletuist. Ei olda rahul tellimuste täitmise kiiruse ja sellega, et kõike tellitust ei saada kätte. Eriti halb on, et ei saa jooksva aasta perioodikat. Häirib viimasel ajal levinud praktika, et mikrofilme saadetakse lühiajaliseks kasutamiseks. Võrkeelse raamatuga oleks vaja pikemat aega süvenenult töötada. Tuleks kaaluda mikrofilmide asemel makrokoopiate, s.t. elektrograafilisel või mõnel muul kiirpaljundusmeetodil tehtud koopiate väljasaatmist RVA kaudu. Paljundussparaat ei tohi tänapäeval puududa ühestki suuremast raamatukogust. Siis võib välja saata ka artikleid jooksva aasta perioodikast ning leevendada välisinformatsiooni põuda.

Peame tunnistama, et lugejad ei tunne küllaldaselt raamatukogu bibliograafiaosakonna tööd ja olemasolevaid kartoteeke

(näit. isegi uudiskirjanduse kartoteek), nad ei tea, et juba mitu aastat ilmub raamatukogusse saabunud väliskirjanduse bulletään (arstiteaduskond). Meie bibliograafiaosakonda pöörduakse enamasti vaid teaduse ajalugu puudutavate teemade puhul ja meetodiliste nõuannete saamiseks. Kõik, kes on osakonna abi kasutanud, on väga rahule jäänud. TRÜ ajaloo ja õppejõudude bibliograafiat, mis ilmub aastaraamatuna, ei kasutata informatsiooni hankimiseks teatud teemal, kuid selle väljaandmise vajalikkuses kahtlesid vaid mõningad.

Halvasti tuntakse vahendusdokumentatsiooni kasutamise võimalusi meie raamatukogus. Enamik küsitletuist (81%) sooviski teatmaterjali tutvustamist raamatukogu poolt. Mõned arvasid, et seda tuleks perioodiliselt korrata. Peeti vajalikuks trükitud teatmike väljaandmist teatmeinformatsiooni allikate kohta. Olemasolevat kolmanda astme dokumentatsiooni ei tunta.

Niisiis ühtivad meie küsitluse üldised tulemused kirjanduse andmetega selle kohta, et olemasolevat vahendusinformatsiooni süsteemi ei rakendata küllaldaselt, spetsialistid ei oska kasutada informatsiooni otsimise vahendeid²³. Järeldasime, et informaatikaalaste teadmiste õpetamine spetsialistidele on raamatukogu aktuaalne ja tänuväärne ülesanne.

Erinevalt paljudest trükisõnas avaldatud üsna kategoorilistest arvamustest ja üleskutsetest²⁴ ei pannud küsitletud erilist rõhku individuaalsele informatsioonile. Leiti, et see on meie oludes paratamatult juhuslik ja desorienteerib uurijat. Pealegi on informeerijal võimatu taibata uurija kõiki assotsiatsioone, tekivad lüngad või üksteise töö dubleerimine. Informatsiooni vahetamine uurimiskollektiivi liikmete vahel on loomulik ja teostatavam.

23 E. Power. Instruction in the use of books and libraries: preliminary report of the International Association of Technical University Libraries. Libri, 1964, 14, No. 3, p. 253-263.

24 О.Е.Бурый-Шмарьян. Индивидуальное обслуживание специалистов в НИИ и КБ. Научно-техническая информация. Серия I, 1967, № 5, с. 7.

Leidsime, et on vaja raamatukogutöö tervikuna allutada informatsioonitöö nõuetele. Viimast ei saa vaadata mingi kitsa tööloiguna. Ratsionaalne informatsioonikorraldus raamatukogus on võimalik ainult otstarbekalt komplekteeritud fondi, eeskujulike kataloogide (ka trükitud kataloogid, mitte ainult bülettäänid) ja ideaalse teatmestu baasil.

V. Informatsioonimaterjalide säilitamise ja töötlemise individuaalsed meetodid

Püüdsime heita mõne pilgu ka teadlaste loomingulisse laboratooriumi. Teadusliku loomingu psühholoogia ja metodoloogia on põhjendamatu unarusse jäänud.

Lähtudes raamatukogu informatsioonitöö parandamise vajadustest vaatasime vaid mõnda üksikasja uurija individuaalsest tööst raamatuga.

Kõigil küsitletud õppejõududel olid isiklikud raamatukogud, milles oli 300-8000 köidet. Suuremad raamatukogud olid kirjandusteadlastel, ajaloolastel, filoloogidel ja filosoofidel. Suurem osa teiste alade teadlasi komplekteerib erialast kirjandust võimalikult valikuliselt, peamiselt kitsale erialale lähedasi teoseid, teatmeteoseid, bibliograafiaid. Kõik, välja arvatud filoloogid, rõhutavad, et üksnes isikliku raamatukogu abil pole võimalik teaduslikku tööd teha.

Peale mõne erandi oli kõigil kodus või kateedris ka isiklik bibliograafiline kartoteek oma uurimistöö teemadel, mis koosnes 100-7 000 kaardist. Ulatuslikumad kartoteegid on filoloogidel ja bioloogidel, vähem mahukad meedikutel ja matemaatikutel. Perfokaarte kasutab 45 õppejõudu (enamasti arstid, ühiskonnateadlased). Perfokaardile kantakse bibliograafiline kirje ja konspekt. Mõnedel on perfokartoteegid kasutuselevõtmisel. Paljudel õppejõududel (56%) puudub ülevaade perfokaardi otsarbest ja kasutatavatest koodidest. 12 ütlesid, et nad kasutavad perfokaarti ka visuaalkaardina, sest kodeerimisel on raske kõiki otsimisaspekte ette näha. Selle tõttu kahtlevad mõned perfokaardi kasutatavuses isiklikus bibliograafilises kartoteegis.

Ühiskonnateadlased koostavad rohkesti konspekte läbitöötatud kirjanduse kohta (ka kaustikutesse). Viimaste suur erikaal just ühiskonnateadustes on arvatavasti tingitud erialasest uurimistehnoloogiast: olulised ei ole mitte ainult faktid, vaid ka nende esitamise viis, autori interpretatsioon. Bioloogid, geograafid, füüsikud, matemaatikud toonitavad sellele vastukaaluks, et konspekt on oma aja ära elanud. Selle tegemine võtab palju aega ja ei ole hiljem ikkagi täiesti arusaadav. Eelistatakse separeate, kiirkoopiaid. Ka selles ühenduses leitakse, et raamatukogud peaksid olema võimelised andma uurijale ükskõik millisel kiirmenetlusel valmistatud koopia neid huvitavatest tekstidest. Seda peetakse üheks olulisemaks ja reaalsemaks sammuks teadusliku informatsiooni korraldamisel. Mikrofilm informatsiooni säilitajana ei rahuldavat, see olevat raskesti käsitsetav, lugemisel väsitav. Kirjastused peaksid autoreile rohkem separeate andma, sest nende vahetamine ja säilitamine on otstarbekas.

Kokkuvõtteks võib märkida, et meie tagasihoidliku uurimistöö tulemusena leidsid kinnitust mõned hüpoteesid, näiteks algdokumentide tseentraliseerimine ja vahendusinformatsiooni erialaste küsimuste detsentraliseerimine universaalses teaduslikus raamatukogus, raamatukogude kataloogide keskne osa informatsioonisüsteemis, universaalsed raamatukogud kui eriti tähtsad teadlaste informatsiooniga varustajad jpm. Mõnedel juhtudel sattusime üsna ootamatutele tulemustele. Avastasime, et tänapäeva teaduses on olulised kirjavahetus ja suuline informatsiooni vahetamine, paljud teadlased orienteeruvad ebapiisavalt bibliograafiates ja informatsiooniväljaannetes jne. Leiame, et meie tööst oli kasu paljude raamatukogu ees seisvate ülesannete täitmisel. Kompleksne ja pidev tagasiside informatsioonitarbijatega on tähtis teaduslike raamatukogude töö lähendamisel tänapäeva teaduse nõuetele.

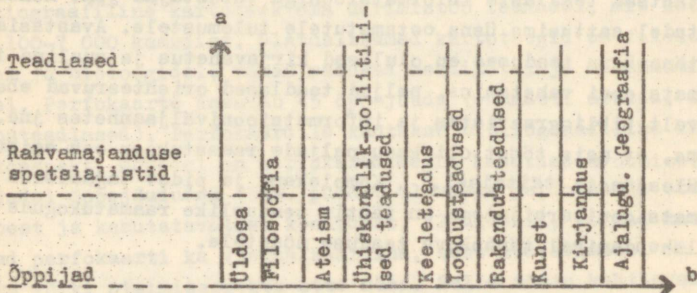
M.VÄLJAOTS,

ENSV TA Teadusliku Raamatukogu teatme-
bibliograafia ja informatsiooni osa-
konna juhataja

Teadlaste raamatukogu ja informatsiooni-
teenistus
=====

Esti NSV TA Teaduslik Raamatukogu on viimastel aastatel tegelnud oma ülesannete ja tegevuse eesmärgi kindlaksmääramisega informatsiooniteenistuse alal. Võib oletada, et meie otsingud on mõningal määral tüüpilised ja pakuvad huvi ka teistele raamatukogudele.

Informatsiooniteenistuse süsteemi loomise juured peituvad profileerimises. Selle aluseks võivad olla erialased fondid (vertikaalse tegevussfääri jaotus ehk vertikaalne profiil) või lugejakategooriad (horisontaalne profiil). Juuresoleval skeemil on kujutatud mõlemad profiilid. Olenevalt profiilist peavad raamatukogu fondid kas hõlmama erialade komplekse (näit. loodusteadused, tehnika, ühiskonnateadused vm.) või sisaldama kirjan-
dust lugejakategooriate vajaduste järgi valikuliselt kõigi või paljude teaduste alalt.

Informatsiooniteenistuse seisukohalt on vertikaalsel jaotusel mõningad ebakohad:

- 1) teaduste üha suurenev integreerumine,
- 2) lugeja tegevusala mittearvestamine.

Näiteks peab TA raamatukogu teataval määral komplekteerima ühtlasi meditsiinkirjandust, sest seda vajavad nii meie bioloogid, keemikud, küberneetikud kui ka meie raamatukogu kasutavad Ehituse Instituudi teadlased.

Üleliidulise ankeetküsitluse esimestes kokkuvõtetes toonitatakse tegevus-, mitte teadusala tähtsust lugejahuvide kujunemisel. Ankeedis oli tegevusala 14 jaotatud, kuid raamatukogu ülesannete määramiseks on piisav jaotada see jämedates joontes kolmeks: õppijad, rahvamajanduse spetsialistid ja teadlased (vt. skeemi lk. 46).

Need lugejakategooriad nõuavad raamatukogult erinevat lähenemist, fondide komplekteerimist ja avamist ning teatmeteostust. Sealjuures etendab raamatukogutöötaja kui sisuline juhendaja kõigi kolme kategooria suhtes erinevat osa. Erialade järgi profileerimisel tuleb raamatukogul teatavate erialade piires rahuldada kõigi kolme lugejagrupi vajadusi. See tähendab, et erialaraamatukogu peab korraga tegutsema kolmekordselt. Et ühed ja samad inimesed pole selleks niisuguses raamatukogus võimalised, tõrjutakse mõni lugejakategooria kõrvale. Ja paraku on selline kannatada saanu enamasti teadlane või spetsialist, sest õppurid on võrreldes teadlastega kahtlemata arvukalt esindatud lugejad (teadlasi on meie vabariigis umbes 3800, kuid ainuüksi üliõpilasi oli mõõdnud õppeaastal 21,4 tuhat).

Vabariigi suuremates raamatukogudes on ligikaudu järgmised tähtsamad lugejakategooriad:

Fr.R.Kreutzwaldi nim. ENSV Riiklik Raamatukogu (1967.a. jaanuari andmed)

- 1) rahvamajanduse spetsialistid - 54%
- 2) õppijad - 25%

TPI Raamatukogu (1966/67.a.andmed)	- 1) õppijad - 85%
	2) teadlased - 6,5%
TRÜ Teaduslik Raamatukogu (1966.a. andmed)	- 1) õppijad - 72%
	2) teadlased - 9,5%
TA Teaduslik Raamatukogu (1965.a. andmed)	- 1) teadlased - 54,4%
	2) spetsialistid - 26,7%

Pilt kujunes võrdlemisi kirju, kuid mitte lootusetu. Nii võiks teoreetiliselt olukord olla järgmine:

- 1) Fr.R.Kreutzvaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu teenindab rahvamajanduse spetsialiste ja õppijaid,
- 2) TRÜ ja TPI Teaduslik Raamatukogu - üliõpilasi,
- 3) TA Teaduslik Raamatukogu - teadlasi.

Kuid praktiliselt sekkub siia veel ametkondlik alluvus. Põhikirja järgi peab iga ametkonna raamatukogu tegutsema esma-joones oma ametkonna heaks ja aitama tösta tööviljakust. Raamatukogu alluvus TA raamatukogu lugejate koosseisu ei muuda, sest TA töötajad teevad teaduslikku tööd, küll aga muudab TRÜ ja TPI raamatukogus, kus peale üliõpilaste on lugejateks teadlased ja spetsialistid, kellel tööajast kulub 2/3 õppe- ja 1/3 teaduslikuks tööks.

Kui tegevusala ühtsuse printsiibist kinni pidada, peaks TA raamatukogu olema kogu Eesti NSV teadlaste raamatukogu, arvestama nende uurimistemaatika komplekteerimisel ja informatsiooni teenistuse organiseerimisel. 1961.a. selline komplekteerimise suund võetigi. Et aga finantseerimine ja kaadriga varustamine jäid ainult Teaduste Akadeemia poolseks, selle ülesandega toime ei tulnud ja hiljem sellest suunast loobuti.

Käesolevaks juubelikonverentsiks oleme jõudnud arvamusele, et meie praeguse ja edaspidise tegevuse aluseks peab olema kaks lähtekohta: 1) TA Teadusliku Raamatukogu lugejad on teadlased ja 2) ta on ametkondlik raamatukogu.

Kuigi 1967.a. pole teadlased enam ülekaalus (neid on veidi rohkem kui 1/3, suurem on spetsialistide kategooria), jääb meie tegevuse orientiiriks teadlane kui meie raamatukogu aktiivne lugeja.

Raamatukogu ülesannete formuleerimise aluseks peab olema lugeja. Teaduslikku raamatukogu defineeritakse kui kolmikseost, mille liikmed on: lugeja - raamatukogutöötaja - dokument. Kõige olulisemad liikmed on lugeja ja dokument ning peamine liige - lugeja. Raamatukogu töötaja kohuseks on koordineerida lugeja ja dokumendi suhete dünaamikat. TA raamatukogu aktiivsed lugejad on teadlased. Seega võime seda raamatukogu nimetada teadlaste raamatukoguks. Viimane erineb teistest teaduslikest raamatukogudest järgmiste tunnuste poolest:

1. Raamatukogus salvestatavad dokumendid on teadlase peamised töövahendid. Ükski teine vahend pole oma tähtsusest nendega võrreldav. Seevastu on õppija peamised töövahendid loengumaterjalid ja raamatukogust saadav õppekirjandus. Rahvamajanduse spetsialistid külastavad raamatukogu harvemini kui eelmainitud kategooriad.

2. Õppijate ja rahvamajanduse spetsialistide soov on raamatukogudel suhteliselt kergem rahuldada kui teadlaste omist, sest nad vajavad enamasti fakte, mis ringlevad ühest teosest teise. Kui neid ei rahulda üks allikas, võib selle asendada teisega, mida teadlaste puhul harilikult teha ei saa, sest teaduslikud tööd peavad olema mingis mõttes originaalsed, vastasel juhul neid ei avaldata.

3. Isiklike raamatukogude ja teadusliku raamatukogu suhe on lugejatel erinev. Rahvamajanduse spetsialisti ja õppija vajadused kirjanduse järele on suhteliselt nii piiratud, et neil on võimalik suurt osa oma vajadustest rahuldada ka ostude teel, mida teadlane praegu enam ei saa teha. Ka piirab neid võimalusi valuuta limiit.

4. Tänapäeva teadlaste raamatukogule on iseloomulik, et suurema osa fondidest moodustab teaduslik perioodika, näiteks on TA raamatukogu fondides enam kui 70% perioodikat.

5. Teadlaste raamatukogu komplekteeritakse teadlaste vajaduste järgi.

6. Välja arvatud teatme-, välisperioodika ja haruldaste ning käsikirjaliste raamatute vm. fondid, suhtub teadlaste raamatukogu oma fondidesse kui selles kogus ajutistesse, mis ei

kuulu säilitamisele. Neid hoitakse vaid seni, kuni neis sisalduv informatsioon on aktuaalne. Teadlaste raamatukogu pole esijoonel säilitaja, vaid informaator.

7. Teadlaste raamatukogul on suured ülesanded ka informatsiooniteenistuse valdkonnas. Ta peab osa võtma teaduslikust uurimistööst õigel ajal esitatud teadusliku informatsiooniga.

Nimetatud asjaolud seavad teadlaste raamatukogule spetsiifilisi nõudmisi, mida teaduslike raamatukogude rühmale üldiselt nii teravalt ei esitata. Need nõuded puudutavad eeskätt teaduslikku informatsiooni. Praegu, ja kindlasti mitte üürikeks ajaks, on teadusliku fakti peamiseks kandjaks mitteavaldatavad või avaldatud dokumendid, mida salvestatakse enamasti teaduslikes raamatukogudes. Teaduslikud raamatukogud on oma lugejatele peamiseks dokumentidega suhtlemise kohtadeks. Dokumendid jagunevad alg- ja vahendusdokumentideks ja raamatukogutöötajal kui vahendajal tuleb nende mõlema ja lugeja vahel täita erinevat osa. Vahendamine tähendab algdokumentide komplekteerimist ja laenuutamist. Sellega on raamatukogud siiani enam-vähem rahuldavalt toime tulnud. Raamatukogu kui peamine vahendaja lugeja ja algdokumendi vahel on lugejale informatsioonikeskus laiemas mõttes, kusjuures siin pole põhimõttelist vahet, kas tegemist on teadusliku või rahvaraamatukoguga.

Teaduslikud raamatukogud on kogu aeg olnud lugeja ja vahendusdokumendi vahendajateks. Selleks on asutatud teatmebibliograafia osakonnad, kes annavad temaatilisi, faktilisi, bibliograafilisi ja raamatukogulikke teatmeid. Kui viimase kolme rühma teatmetega tullakse enam-vähem toime, siis temaatiliste teatmete arv suhteliselt väheneb.

Selle põhjusi tuleb otsida teaduse intensiivses arenemises nii laiuti kui ka sügavuti. Teaduse spetsialiseerumine on viinud nii kitsaste erialade tekkimiseni, et isegi ühe ja sama ala spetsialistid ei ole mõnikord võimelised orienteeruma üksteise uurimisprobleemides ja teistele ammendavalt kirjandust välja valima, mis siis veel rääkida universaalse raamatukogu töötajatest. Teaduse arengu teisesuunaline protsess - integreerumine - aga võib asetada isegi kitsa ala spetsialisti võrdlemisi abitusse olu-

korda. Tihti ta ei oska aimatagi, milline teine teadusharu tema uurimisteemale huvi pakub, sest integreerumisprotsess pole ot-singu seisukohalt prognoositav.

Teaduse spetsialiseerumine ongi peapõhjus, miks teadusli-ke, eriti teadlaste raamatukogude vahendaja osa lugeja ja va-hendusdokumendi vahel on kujunenud käesolevaks ajaks minimaal-seks. Olude sunnil on see funktsioon üle läinud lugejaile endi-le ja raamatukogud on jäänud instrueerijateks.

Eeltoodu kinnituseks mõned faktid. 1967.aasta kevadel tut-vusid ühiskondlikud organisatsioonid Teaduste Akadeemia asutus-te töökultuuriga, kaasa arvatud bibliograafiline töö.

Selgus, et iga teadlane koostab oma teemal bibliograafilist kartoteeki. Nad teevad seda kõrgel tasemel ja järjekindlalt.

Arvamuste kogumiseks süstemaatilise kataloogi kohta kor-raldas raamatukogu teatmebibliograafia ja informatsiooni osa-kond 1967.a. sügisel uue küsitluse oma lugejatele. Muu hulgas küsiti, kes otsib rühma tarbeks kirjandust jooksvalt ja kes teeb väljakirjutusi, kas teadlane või teaduslik abipersonal. Vastuste vahekord oli järgmine: 63 kinnitas, et otsib teadlane, abipersonal aga ainult 9 juhul ja 58, et ka väljakirjutusi teeb teadlane, abipersonal vaid 14 juhul. Tuleb ette juhtumeid, kus näiteks teaduste kandidaadid ongi tööühmas selleks, et salves-tada bibliograafilist informatsiooni. Sealjuures ametlikult nad töötavad teaduse, mitte informatsiooniteenistuse sfääris ja neilt oodatakse teaduslikku produktsiooni. Järelikult ameti-kohti ei kasutata ja palkagi ei maksta sellistele teadlastele sihipäraselt. Need summad peaks kulutama hoopis ametkonna kesk-se ja automatiseeritud informatsiooniteenistuse loomiseks.

Võib tekkida küsimus, kas niisugust vahendusorganit nagu raamatukogu ongi tarvis. On ju olemas tohutult vahendusdoku-mente: bibliograafiaid, referaatajakirju jt. Tegelikult ei saa spetsialist tõhusalt kasutada informatsioonikeskustes produt-seeritud materjale ilma väiksemate raamatukogude abita. Väikse-mate kogude ülesanne üldises informatsiooniteenistuse süsteemis on kõik informatsiooniallikad kättesaadavaks teha ja laia eri-ala spetsialistidele mõeldud informatsioon võimalikult indivi-

duaalseks muuta. Samuti peavad raamatukogul olema masinad ja muud seadeldised selle töö tegemiseks.

Siinjuures ei maksa arvata, nagu oleks keskne teenistus võimeline asendama teadlast tema individuaalses bibliograafilises töös täielikult või, nagu mõni arvab, koguni lugemises. See oleks liialdus. Kindlasti on aga selles teatav protsent hästi formuleeritavat mehhaanilist osa, kas või ainult 1/3, mida on võimalik panna informatsioonitöötajate õlgadele. See aitaks teaduslikku tööd otstarbekamalt organiseerida ja ühtlasi suurendaks nõudlikkust teadlaste vastu.

Praegu seisneb probleem bibliograafilise töö meetodites. Raamatukogud peavad ikka veel õigeks oma traditsioonilisi meetodeid, mis justkui tagavad ammendavuse mingil teemal ja kulutavad selleks sageli aastaid. Ka teadlane garanteerib ammendavuse, kuid rakendades teisi meetodeid, teeb seda palju kiiremini. Kui võtta aluseks sama teema, on mitme tegija puhul erinevad nii ammendavus kui ka ajakulu. Bibliograaf ajab eneselegi märkamatuult taga bibliograafilist, teadlane aga faktide ammendavust. Teadlasele pole sugugi vaja kõiki bibliograafilisi kirjeid, vaid kõiki fakte.

Bibliograaf kulutab kümme korda rohkem aega kui teadlane. Mõlemad pooled on teineteise meetodite suhtes võrdlemisi umbusklikud. Sellest ka konflikt, kus raamatukogu näeb lahendust spetsialistide raamatukogusse värbamises ja teadlane, meie raamatukogu lugeja, ei tule mõttele, et raamatukogutöötaja võiks meetodeid vahetada ja küsimuse lahendada ka spetsialistideta. Nad on ikka veel veendunud, et raamatukogutöötajad ei saa neid asendada nende bibliograafilises töös.

Ometi on kaunis tõenäoline, et kombinatsioon deskriptor + autor + kirjanduse viited annab lühikese ajaga ja eriala mitтетundvaid inimesi kasutades sama tulemuse. Kui saab kasutada madalama kvalifikatsiooniga töötajaid, tuleb töö palju odavam. Ja lõpuks kõige olulisem aspekt - teadlane saab kiiresti soovitud informatsiooni.

Veidi lähemalt ülaltoodud kolmeliikmelisest kombinatsioonist. Deskriptoriga avatakse töö sisu pealkirjas olevate tä-

henduslike sõnade kaudu. Siinjuures tuleb signalisatsioonil puhul piirduda ainult pealkirjaga, retrospektiivse otsingu puhul aga on vaja pealkirja laiendada deskriptoritega referaadist. Loomulikult ei taga selline meetod absoluutset ammendavust, sest alati ei ava pealkiri sisu küllaldaselt, kuid aja- ja tööjõu kulu on väike. Kõrvalepõikena olgu öeldud, et täielikku ammendavust ei taga ükski seni eksisteerivatest otsingumeetoditest. Et sellel meetodil on suured eelised, seda näitab sadadesse ulatuv permutatiivsete indeksite hulk, mis viimastel aastatel on ilmuma hakanud. Nimetagem siin järgmisi: "Chemical Titles", "Biorechearch Titles", "BASIC", "Berichte über die gesamte Biologie", "Научно-техническая информация", "Сигнальная информация" jm. Seejuures on vaja lahendada pealkirja väljendusrikkuse probleem.

Kirjanduse viited. Teadlased on juba ammu kasutanud kirjanduse otsimiseks nn. ahelreaktsiooni võtet, siirdudes ühe töö kirjanduse viidetelt järgmiste juurde, kuni viidete arv muutub nulliks. Bibliograafid on sellesse võttesse suhtunud põlgusega, nimetades seda ebateaduslikuks, sest see põhinevat juhuslikkusel. Asjatu põlgus! Niisugune meetod erinevalt teistest fotografeerib teataval määral ka teaduste integreerumist ja seetõttu pakub teadlasele huvi. Ameerikas antakse välja mahukat bibliograafiat "Science citation index", mida koostatakse samal meetodil.

Kõik need meetodid nõuavad raamatukogu kui informaatori ja teadlase kui tarbija tihedat koostööd. Veel rohkem - nad nõuavad väga intellektuaalset tarbijat.

On päris tõenäoline, et otsinguprintsiipide muutmine annab teaduslikule raamatukogule tagasi tema vahendaja positsiooni lugeja ja vahendusdokumendi vahel. Teadlaste raamatukogu muutub oma lugejate põhikateooriale tõeliseks informatsioonikeskuseks.

Lõpuks veel teadlaste raamatukogulikust teenindamisest. Ametkondade järgi teenindavad teadlasi TA, TRÜ ja TPI raamatukogud. Nendel tuleks oma tegevust esmajoones koordineerida, kuigi see koordineeritakse juba uurimistemaatikaga. Kui aga leidub teaduslikke asutusi, kus raamatukogu pole või see ei rahulda teadlasi, siis neid peaks küll teenindama Kreutzwaldi-nim. raamatukogu.

K o k k u v ö t e

Informatsiooniteenistuse seisukohalt on õigem ja lihtsam jaotada raamatukogude vahel lugejaid, mitte фонде. Фонде tuleb komplekteerida lugejate vajaduste järgi.

Lugejaid on otstarbekas jaotada peamiste tegevusalade kaupa: õppijad, spetsialistid ja teadlased.

Teadlaste raamatukogu on teaduslik raamatukogu, millel on oma tüüpi kogudega võrreldes erinevad ülesanded, eriti informatsiooniteenistuse valdkonnas.

Töö teaduslikust organiseerimisest lähtudes peaks teadlaste raamatukogu keskne informatsiooniteenistus vabastama teadlase bibliograafilise informatsiooni kogumisest ja osaliselt ka otsimisest.

H. HANSEN,

ENSV TA Ajaloo Instituudi sotsioloogia-
sektori noorem teaduslik töötaja

K. OJA,

Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV
Riikliku Raamatukogu vanembibliograaf

K. VESKIMÄGI,

E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogilise
Instituudi raamatukogunduse ja bib-
liograafia kateedri dotsendi kt.

Ülevaade sotsioloogilise uurimise "Eesti rahvaraamatu-
kogu lugeja aastal 1967" programmist ja metoodikast
ning mõningaid esialgseid kokkuvõtteid

Käesolevaga anname esimese ülevaate sotsioloogilisest uu-
rimisest "Eesti rahvaraamatukogu lugeja aastal 1967". 1968. ja
1969.a. jooksul tehakse üksikasjalikumaid kokkuvõtteid, järeldu-
si ning üldistusi. 1969.a. lõpuks loodame uurimise tulemu-
sed avaldada kogumikus "Nõukogude Eesti raamatukogundus" IV.

Nimetatud uurimistööst võtsid osa meie vabariigi rahvara-
amatukogude töötajad Eesti NSV Kultuuriministeeriumi Raamatuko-
gude Inspeksiooni, Eesti NSV TA Ajaloo Instituudi sotsioloogia-
sektori, E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogilise Instituudi raa-
matukogunduse ja bibliograafia kateedri, Fr. R. Kreutzwaldi nim.
Eesti NSV Riikliku Raamatukogu, M. Gorki nim. Tallinna Keskraa-
matukogu ja ELKNÜ Keskkomitee esindajaist koosneva komisjoni
juhtimisel. Töö koordineerijaks on Kreutzwaldi-nim. Eesti NSV
Riiklik Raamatukogu.

Meid huvitasid:

1. Vanemate kui 16-aastaste eesti keeles lugevate Eesti
rahvaraamatukogude lugejate üksikasjaline struktuur, s.t. nende
koostis elukutse, soo, vanuse, hariduse, elutingimuste ja muude
komponentide järgi ning omavahelises seoses.

2. Eesti lugejaskonna lugemishuvid kirjanduslike, žanrite jm. tunnuste järgi; lugeja kirjanduslik maitse ja lugemiskultuur; tema hinnang mitmesugustele eesti, vene, teiste liidurahvaste ja väliskirjanduse teostele (ilukirjandus, memuaarid, teaduslik-fantastilised ja muud raamatud). Tahtsime kindlaks teha, mida ja kui palju on loetud. Püüdsime teada saada ka lugemismotiive.

3. Lugeja ja raamatukogu vahelised suhted. Milline osa on neis raamatukoguhoidjal? Siinjuures huvitasid meid, kui tihti lugeja käib raamatukogus, kas raamatufondid rahuldavad teda, kuidas lugeja hindab raamatute soovitamist. Oluline oli teada saada, kuidas lugeja talitab raamatu valimisel ja otsingul. Erilist huvi pakkus meile see, kuidas lugejad suhtuvad avariiu- litesse. Meie ülesandeks oli selgusele jõuda, kuidas lugeja hindab raamatupropaganda erinevaid vorme ja mida ta arvab raamatukogu majanduslikust olukorrast.

Küsimused raamatukogu kasutamise kohta olid seotud teistes kultuuriasutustes (kino, teater, klubi või rahvamaja) käimise ja televisioonisaadete vaatamisega. Pidasime silmas isikliku raamatukogu olemasolu ja suurust, raamatute ostmise intensiivsust ja ajakirjanduse tellimist. Väga oluline oli kindlaks teha lugemise, raamatukogu kasutamise ja lugeja elutingimuste seosed.

Kas me tunneme nüüdisaja rahvaraamatukogu lugejat, tema huve, soove ja taotlusi? Väga vähe. Meil puudub peaaegu täielik tagasiside meie tegevuse ja selle vastuvõtu, reageeringu vahel. Õige küll, paljudes raamatukogudes tehakse lugemise analüüsi, mõnel pool on korraldatud väiksemaid uurimisi. See kõik on tähtis selle raamatukogu seisukohalt ja tulemusi võivad arvestada teisedki. Kuid see ei võimalda suuremat üldistust isegi rajooni või linna ulatuses, kõnelemata vabariigist. Raamatukogutöötaja suhtlemine lugejaga rajaneb enamasti tähelepanekutel või intuitsioonil. Mõnikord need ei peta, kuid tihti võivad nad viia ekslikele järeldustele.

Ametlik statistika annab meile lugejaskonna koostisest lünkliku pildi. Meie ülesandeks on elanikkonna maksimaalne hõl-

mamine raamatukogude lugejaiks. Kuid meil ei ole mingit ülevaadet, millised lugejagrupid on rohkem, millised vähem kõrvale jäänud.

Uurimist vajavad süstemaatilise lugemise ulatus ja sisu. Meil ei ole usaldustäratavaid andmeid selle kohta, millised lugejagrupid milliseid autoreid ja teoseid eelistavad, rääkimata kirjandusliku maitse ja lugemiskultuuri sügavamast analüüsist. Me tugineme üksnes raamatukoguhoidja muljele.

Me ei tunne lugeja soove ja käitumist süsteemis raamatukogu - lugeja - raamatukoguhoidja . Kõneleme küll individuaalse töö ja raamatute soovitamise vajadusest, kuid kas me teame, kes lugejaist, millisel juhul ja kuidas vajavad soovitamist? Kuivõrd ja kelle puhul õigustavad end soovitusnimestikud? Muret tekitab kataloogide kasutamine külaraamatukogudes. Meie ürituste vormid on ikka needsamad, vanad, äraproovitud.

Me peame endilt küsima: milline on lähema tuleviku lugeja, millised tema huvid ja soovid ning kuidas ta kasutab raamatukogu? Mis suunas edasi minna?

Kui käesolev sotsioloogiline uurimine annab mõnedele nendele küsimustele meie programmi kohaselt vastused, võime edasi minna sügavuti ja analüüsida mitmesuguste meetoditega.

X

Et suurema osa andmeist lootsime saada ankeedi abil, algas meie töö küsitluslehe koostamisest. See kestis ligi kaks kuud. Seejärel korraldasime 1967.a. veebruaris eelküsitluse Tallinnas, Pärnu linnas ja rajoonis. Küsitlesime erineva vanuse, hariduse ja elukutsega inimesi, mehi ja naisi - kokku 100 inimest. Selle tulemusena korrigeerisime ankeeti ja jätsime mõned küsimused välja.

Paralleelselt sellega käisid ettevalmistused rahvaraamatukogudes. Et meid huvitas ainult see osa lugejaskonnast, kes loeb eestikeelset kirjandust ja on vanem kui 16 aastat, tuli raamatukogudes koostada lugejate nimekirjad valiku tegemiseks. Raamatukogude andmete kohaselt vastas eelmärgitud tingimustele 183 000 isikut. Küsitlemisel pidasime silmas juhusliku valiku

põhimõtet, mis tagab, et esindatud on kõik vanuse-, soo-, elukutse- jm. rühmad samas proportsioonis nagu kogu eelnimetatud lugejaskonnaski. Matemaatiliste võtete abil valisime välja 2288 lugejat. Igal rahvaraamatukogu kasutajal, kes oli vanem kui 16 aastat ja kes luges eesti keeles, oli võrdne võimalus olla valitud. Niisiis otsustati küsitleda iga 80. lugejat. Küsitleti 18.-28. aprillini üle kogu vabariigi ühel ja samal ajal.

Küsitlemiseks moodustati staap. Igasse rajooni saadeti instruktorid, kes kohalike partei-, nõukogude ja komсомoliorganite ning raamatukogude kaasabil tegid kindlaks küsitletavate nimed ja aadressid, juhendasid intervjuerijaid ja vastutasid selle eest, et küsitletaks instruksioonide kohaselt.

Ettenähtud arvust õnnestus meil küsitleda 75%, s.t. 1728 lugejat. Et selline suur ettevõtmine oli meil (teatavasti pole ka mujal sellist uurimist korraldatud) esmakordne, võib tulemusi rahuldavaks pidada. Küsitluse tulemusena saime 1728 ankeeti ja niisama palju aruandeid, mis sisaldavad andmeid selle kohta, kuidas küsitlemine läks, mitu korda lugeja 1967.a. I kvartalis raamatukogu kasutas, kui palju ja missugust kirjandust laenas (need andmed on võetud lugejakaardilt).

Nagu mainitud, ei saanud me küsitleda kõiki valiku objektideks sattunud lugejaid. Teiselt poolt oli meil juba ette teada, et kõik ankeedid ei laeku täidetult. Jätsime teadlikult üldkogumisse sisse need lugejad, kes raamatukogu on kasutanud näiteks puhkuse ajal või šeflustöödel viibides. On ju nende väljaselgitamine lugejate struktuuri uurimise seisukohalt äärmiselt tähtis. Tühje ankeete laekus 556. 65 lugeja kohta ei saanud me mingeid andmeid ja nende kohta pole täidetud ka aruannet. Kuid nende protsent on äärmiselt väike - 2,8.

Ülejäänud 491 inimese kohta, keda küsitleda ei õnnestunud, on meil küsitlaja poolt täidetud aruanne, millest selgub, miks küsitlus ära jäi, millised olid selle lugeja haridus ja tööala, kui sageli ta on raamatukogus käinud jne.

Pärast ankeetide laekumist algas kogutud andmete töötlemine. 1967.a. suvel koostati küsimused elektronarvutile.

Iga ankeediküsimus vaadati läbi selle võimalikus seoses kõigi teistega. Osa küsimusi, mida oli otstarbekas töödelda käsitsi (nn. lahtised küsimused, mille vastusevarianti pole antud, sest neid võib olla lõpmata palju), otsustasime kanda perforatsioonidele.

Praegu on enamik vastuseid TRÜ arvutuskeskusest juba käes. Jätkub (suurelt osalt õieti alles algab) tabelite analüüsimine.

X

Mõned näited esialgseist kokkuvõttest.

Raamatufondid (raamatute valik ja hulk) rahuldavad kõige vähem üliõpilasi ja pedagooge: 71,3% üliõpilastest ja 63,3% pedagoogidest ei rahulda rahvaraamatukogude fondid. Puudu jääb seejuures üliõpilastel (39,0%) esmajärjekorras õppekirjandusest, samuti pedagoogidel (30,7%), viimastel ka erialakirjandusest (21,8%). Insener-tehnilistel töötajatel jääb puudu õppeeriala- ja ka ilukirjandusest.

Raamatufondid rahuldavad kõige enam pensionäre. Neist on rahulolematuid ainult 13,1% ja neilgi jääb puudu vaid ilukirjandusest (8,0%). Rahul on koduperenaised, rahulolematuid on 21,3%, neilgi on ette heita vaid ilukirjanduse vähesust. Lihttöölistest ei ole raamatufondiga rahul 21,7%, transporditöölisest 29%. Viimastel jääb esijoonel puudu õppekirjandusest (16,1%) ja alles seejärel ilukirjandusest (9,7%).

Kokkuvõttes jääb lugejatel kõige rohkem puudu õppe- (nii arvab 13,3% küsitletuist), ilu- (9,5%) ja erialakirjandusest (7,5%). Raamatute valik ja hulk raamatukogus rahuldavad 61,3% lugejaist, raamatufondidega ei ole rahul 35,8%. Kõige rohkem ollakse rahul maal asuvais raamatukogudes (70,3%), kõige vähem vabariiklikes linnades asuvais riiklikes raamatukogudes (47,8%) ja teistes linnades paiknevais ametiühinguraamatukogudes (46,2%).

Järelikult kasvab nõudlikumatel rahvaraamatukogude lugejatel vastuolu nõudmise ja pakkumise vahel. Mida kõrgemat hari-

dust eeldab lugeja elukutse või mida kaugemale ta on hariduse omandamisega jõudnud, seda vähem on ta rahul rahvaraamatukogu fondidega ja muutub teatud ajal rahulolematuks. Viiendik lugejaist ei ole rahul õppe- ja erialakirjandusega raamatukogudes. Eriti teistes linnades (v.a. Tallinn ja Tartu) pole võimalik suuremate nõudmistega lugejate soove kohapeal täita. See sunnib meid tõsisemaid järeldusi tegema raamatukogude komplekteerimisel ja kogu rahvaraamatukogude töö korraldamisel.

Kuidas hindavad rahvaraamatukogude lugejad raamatukoguhoidja soovitusi ja nõuandeid? Kas raamatukoguhoidjal tarvitseb omalt poolt raamatut soovitada, kui lugeja seda ei palu? Või on siiski oluline, et raamatukoguhoidja igal juhul lugejaga vestleks ja raamatuid soovitaks?

Millised olid vastused? 79,5% lugejaist pooldab tingimata soovitamist, 16,5% arvab, et see ei ole alati ja igal juhul vajalik (pisut üle 4% ei vastanud). Kes on need 79% ja 16%? (Üks % esindab ca 1380 lugejat). Kui vaadelda neid elukutsete järgi, on raske leida mingit erinevust. Märgatavalt vähem vajavad soovitamist üliõpilased (vajab 64,4%, ei vaja 30,5%). Vastupidi, raamatu iseseisvat leidmist pooldavad vähe nii kvalifitseeritud kui ka lihttöölised, administratiivtöötajad ning teenistujad, eriti vähe kolhoosnikud (10,3%) ja teenindustöötajad (8,7%).

Kui seostame nimetatud vastused lugejate haridustasemega, täheldame teatavat kindlat tendentsi kirjanduse iseseisva valimise ja lugeja haridustaseme vahel.

Lugeja haridus	Neist ei vaja raamatukoguhoidja soovitamist
kuni 4 kl.	10,9%
4-8 kl.	14,0%
9-10 kl.	18,1%
kesk	22,5%
lõpetamata kõrgem	24,3%
kõrgem (stats.)	27,5%
kõrgem (kaugõppe teel)	30,8%

Kuigi igasuguse haridusega lugejad tahavad raamatukoguhoidja soovitusi enamasti igal juhul, näeme eeltoodust: mida kõrgem on lugeja haridus, seda vähem ootab ta raamatukoguhoidja soovitusi. Ometi on raamatukoguhoidjate hulgas levinud kahtlus või isegi veendumus, et lugejad ei vaja erilist soovitamist. Teisest küljest rõhutatakse mõnel pool soovitamist igal juhul. Selle küsimuse uurimine peaks andma meile suunad individuaalseks tööks lugejaga.

Et raamatukogutöötajad on huvi tundnud meie ankeedis mainitud raamatute lugemise vastu, toome mõningaid esialgseid andmeid loetavamate kirjandusteoste kohta. Andmete töötlemine jätkub, seepärast ei saa me neid praegu esitada mingis seoses või lugejagruppide järgi. Ankeedis paluti lugejaid hinnata 106 eesti, vene, teiste liidurahvaste ja väliskirjanduse teost.

25 kõige loetavamama ilukirjandusliku teose hulgas on eesti kirjandusest 13, vene jt. nõukogude rahvaste kirjandusest 6 ning väliskirjandusest 6.

Kümme kõige loetavat raamatut (mitu % küsitletuist on lugenud) olid:

1. O. Luts. "Kevade" (96,6 %)
2. A. H. Tammsaare. "Tõde ja õigus" (93,5 %)
3. A. H. Tammsaare. "Põrgupõhja uus Vanapagan" (91,7 %)
4. A. Hint. "Tuuline rand" (88,9 %)
5. V. Lācis. "Kaluri poeg" (86,6 %)
6. A. Dumas. "Kolm musketäri" (83,1 %)
7. E. Vilde. "Mäeküla piimamees" (81,8 %)
8. L. Tolstoi. "Sõda ja rahu" (79,6 %)
9. F. Tuglas. "Väike Illimar" (78,3 %)
10. M. Metsanurk. "Ümera jõel" (72,3 %)

Eesti kirjanikest järgnesid P. Kuusberg, J. Smuul, V. Gross, R. Sirge, A. Jakobson. Luulekogudest loeti kõige enam D. Vaarandi "Rannalageda leiba" (27,7 % lugejaist). Järelikult tunneb rahvaraamatukogu lugeja eelkõige huvi eesti kirjanduse vastu.

Loomulikult on kõige loetavamate kirjandusteoste kindlakstege mine väga keerukas. Selle analüüs läheb meie kasutuses olevate andmete alusel nüüd juba sügavuti.

V.KELVE,

N.V.Gogoli nim. Tartu Linna Keskraamatukogu pearaamatukoguhoidja

Tööst materialistlikku maailmavaadet

=====
kasvatava kirjandusega
=====

Vaatlused, mille tulemusi allpool püütakse kokku võtta, on välja kasvanud Tartu Linna Keskraamatukogu vajadustest.

Aastaid on raamatukogus madal olnud loodusteadusliku kirjanduse ringlus. Selle põhjuste uurimine oli käesoleva töö peaesmärk.

Küsimus näis meile tähtsana seetõttu, et loodusteaduslik raamat aitab kasvatada ja süvendada materialistlikku maailmavaadet. Sama kehtib ka filosoofia- ja ateistliku kirjanduse kohta. Loodusteaduslikust kirjandusest valiti uurimiseks liigid 52, 53 ja 57, neile lisandusid pealiigid 1 ja 2.

Probleemi laiahaardelisus tingis selle jagamise osadeks. Otstarbekas oli ka läbitõttatava materjali piiramine.

Tahtsime teada saada järgmist:

1. Mida meil on lugejale pakkuda?
2. Milliseid raamatuid ja kui palju on loetud ning kes on lugenud?
3. Missugust soovitud raamatut lugeja pole ühel või teisel põhjusel saanud?
4. Kuidas on kirjandust tutvustatud ja milliste tulemustega?

Kogutud andmed pidid vastuse andma kahele esimesele küsimusele. Kolmandale küsimusele vastamine nõuab täiendavate allikate läbivaatamist ja neljas on iseseisva uurimistöö teemaks, mida alustatakse 1968.a.

Häid võimalusi vaatlusteks pakkus laenuosakonna eesti-keelse kirjanduse fond, kus on kõik müügivõrku tulevad eesti-

keelsed väljaanded.

Kirjanduse valimisel piirdusime populaarteaduslike raamatutega kui meie lugejaile kõige lähedasematega ning ringluse pa-
randamiseks parimaid võimalusi pakkuva kirjanduse laadiga.

Vaatluse alla võeti väljaanded, mis olid raamatukogusse
saabunud ajavahemikul 1.I 1960 - 1.I 1966.

Arvesse on võetud ainult põhiindeksi järgi vastavatesse
liikidesse kuuluvad teosed. Fondi koostist uurisime nii sisuli-
selt kui ka formaalsete tunnuste järgi. Laenutusi jälgiti 1.jaa-
nuarist 1960 kuni 1.aprillini 1967. Selgitati 1966/67.aastal
(I kv.) raamatuid kasutanud lugejate vanus, haridus ja kutse-
või tegevusala. Lugejad rühmitati raamatukogu statistika põhjal:

Vanuse järgi - kuni 18-aastased
18-25-aastased
26-aastased ja vanemad

Hariduse järgi - vähema kui 7-kl. haridusega
7-kl. haridusega
keskharidusega
kõrgema haridusega

Kutse- või tege-
vusala järgi - töölised
keskkooliõpilased
üliõpilased

Andmed koguti laenutusosakonna süstemaatilise kataloogi, fondis
ja lugejate käes olevate raamatute kaartide, lugejate registri,
alfabeetilise kartoteegi ja inventariraamatu läbivaatamise teel.
Sellest võtsid osa laenutus- ja rändfondiosakond ning metoodi-
lise juhendamisega tegelevad töötajad. Lugejakaarte aitasid vaa-
data lugemissaali töötajad ja ametiühingukomitee liikmed.

Vastused ei erinenud oluliselt sellest pildist, mis oli
kujunenud igapäevaste tähelepanekute varal.

Vaatleme tulemusi liikide kaupa.

52.liik (astronoomia) sisaldab süstemaatilise kataloogi
järgi kokku 52 nimetust^x, sellest õpikuid, programme ning inst-

^x Käesoleva ja järgmiste liikide puhul jäävad arvestamata
pärast 1.jaan. 1966 raamatukogusse saabunud trükised.

ruktsioone 11 ja teaduslikku kirjandust 3 nimetust. Ülejäänud 38 nimetuse hulgas on 20 väljaannet "Tartu Tähetorni kalendrit". Jättes viimase kui peamiselt teatmeid sisaldava trükise kõrvale, saame 18 nimetust populaarteaduslikke raamatuid. Neist on 1.jaan. 1960 kuni 1.jaan. 1966 raamatukogusse saabunud 5 nimetust ehk 28% selle liigi populaarteaduslikest teostest. 72% on pärit enne 1960.aastat. Rohkem kui poole mainitud 72% moodustavad raamatud, mis ilmusid enne 1955.a. ja millest enamik on sisult vananenud. Järelikult võib raamatukoguhoidja soovitada ainult 5 raamatut. Ühes neist käsitletakse astronoomilist ajaarvestust, teises Kuud, kolmandas Maa tehiskaaslase funktsioone, neljandas kosmogooniast ja viies annab lühiülevaate täheteaduse viljelemisest Tartus.

Brošüüride osatähtsus on vaadeldaval ajavahemikul vähenenud (40% varasema perioodi 78% asemel). Siit võiks järeldada, et valitseb tendents ainesse põhjalikumalt süveneda või käsitleda ühes teoses rohkem probleeme. Lugeja seisukohalt peaks mõlemat nähtust pidama positiivseks, tingimusel, et säilitataks tasakaal mõlema suuna vahel.

Lugejad suhtuvad raamatutesse erinevalt. Näib, et kiiresti kaob huvi päevasündmuste puhul väljaantud brošüüride (I.Paršini "Kuu"; "Tartu Tähetorn" jt.) vastu. Teisiti suhtutakse aga näiteks 1961.a. raamatukogusse jõudnud M.Ivanovski raamatusse "Eile, täna, homme", mille iga eksemplari keskmine ringlus (2,28) ületab raamatukogu keskmise ringluse (1,8). Veelgi suurem on H.Shapley "Tähtedest ja inimestest" iga eksemplari keskmine ringlus - 6.

Võrrelnud lugejarühmi eelnimetatud kahe raamatu kasutamise seisukohast, selgus, et lugejad alla 18 aasta ei ole huvi tundnud kummagi vastu. Nad ei ole üldse huvitunud astronoomiakirjandusest. 18-25-aastased noored on elavalt kasutanud H.Shapley raamatut, ei ole aga laenanud M.Ivanovski teost. 26-aastased ja vanemad on lugenud rohkem H.Shapley raamatut, kuid on, kuigi vähem, lugenud ka M.Ivanovski teost.

Vähema kui 7-klassilise haridusega lugejat astronoomiakirjandus ei ole huvitanud. 7-klassilise ning keskklassilise

lugeja on enam huvi tundnud raamatu "Tähtedest ja inimestest" vastu, ligikaudu 2 korda vähem on loetud M.Ivanovski raamatut.

Kõrgema haridusega lugeja on vähe kasutanud raamatukogu abi astronoomiakirjanduse saamiseks.

Elukutse või tegevusala järgi moodustatud rühmadest on H.Shapley teost lugenud kõige rohkem töölised, seejärel üliõpilased. Mõlemad on vaevalt huvitunud M.Ivanovski raamatust. Õpilased on võrdselt ükskõiksed nii ühe kui teise vastu.

53.liik (füüsika) sisaldab 129 nimetust, sellest õppekirjandust koos programmidega 97 ja teaduslikku kirjandust 2. Populaarteaduslik kirjandus on esindatud 30 nimetusega. 19 nimetust, sealhulgas 12 brošüüri, on raamatukogusse saabunud enne 1960.aastat ja 11 nimetust, sealhulgas aga ainult 2 brošüüri, pärast 1.jaan. 1960.

Kõige enam raamatuid on aatomifüüsika kohta, enam-vähem rahuldavalt on trükisõna elektri, füüsika üldküsimumuste ja ajaloo valdkonnast. Vähem on esindatud optikat, mehhaanikat ja heli käsitlevad väljaanded.

Lugejarühmade vaatlemisel hakkas silma, et need, kes on nooremad kui 18 aastat (enamasti keskkooliõpilased), tunnevad suurt huvi aatomifüüsika vastu. Võrdselt on laenatud A.Antrušini raamatut "Ammendamatu aatom" ja H.Õiglase "Mikromaailma sügavusse". Ükski teine füüsikaharu ega raamat niivõrd ei köitnud.

Teiste lugejate puhul ei ole märgata teemaga seotud huve. Määrav näib olevat raamat, mitte temaatika.

Töölised on kõikidest raamatutest eelistanud H.Õiglase "Mikromaailma sügavusse", teiste raamatute vastu ei paistnud neil huvi olevat. Ka üliõpilastel on esikohal "Mikromaailma sügavusse", teisel kohal A.Einsteini ja L.Infeldi "Füüsika evolutsioon", millega peaaegu võrdselt on kasutatud A.Antrušini raamatut.

Suurima ringlusega (3,6) on H.Õiglase "Mikromaailma sügavusse". Peaaegu niisama suure ringlusega on M.Šaskolskaja "Frédéric Joliot-Curie". Neist palju väiksem on A.Antrušini küllaltki loetava raamatu "Ammendamatu aatom" keskmine ringlus

(1,9). Need teosed on raamatukogusse jõudnud peaaegu ühel ja samal ajal.

Kõrvutades A.Antrušini ja M.Šaskolskaja raamatute laenu-tusi kogu vaadeldaval ajal ja eraldi viimasel aastal selgub, et Joliot-Curie biograafiat on palju loetud küll ilmumise järel, kuid 1966/67.a. (I kv.) on raamatu 24 eks. kasutanud ainult 9 lugejat. "Ammendamatu aatomit" on aga loetud kogu aeg ühtla-selt, välja arvatud kohe pärast ilmumist. (1966/67.a. (I kv.) 40 laenutust 29 eks. kohta). Läbi aastate on võrdlemisi stabiil-selt laenatud ka "Mikromaaailma sügavusse" (1966/67.a. (I kv.) 76 kasutajat 33 eks. kohta).

Populaarset füüsikakirjandust on 1966/67.a. (I kv.) nõud-nud 244 lugejat, kellest umbes 35% on töölised.

57.liigis (bioloogia) on kokku 70 nimetust, neist 23 õpi-kuid, 5 teaduslikke väljaandeid ja 42 populaarteaduslikku kir-jandust. Viimastest on enam kui 50% brošüürid. Nimetuste arv ja ilmumise jaotumine aastate järgi rahuldavad, ainult brošüüre kipub olema liiga palju.

Teisiti on lugu fondi sisulise väärtusega. Ebateaduslike seisukohtade mõju bioloogiale kajastus ka populaarteaduslikus kirjanduses. Seetõttu võib bioloogia teooria alalt lugejale soovitada ainult väheseid raamatuid. Lõplikku hinnangut ei ole võimalik anda enne, kui on läbi vaadatud 58. ja 59.liik.

Kõige loetavamaks raamatuks oli H.Baueri "Seiklusrikas sü-vameri". Seda on ka 1966/67.a. (I kv.) rohkem loetud kui ühtki teist mainitud liigist (eks. keskmine ringlus 5,6). Järgneb N.Plavilštšikovi "Homunkulus" (5,3), kolmandal kohal on A.Opa-rini "Elu, selle loomus, tekkimine ja arenemine" (4,2).

Elukutse või tegevusala järgi on töölised lugenud kõige enam H.Baueri ning ainult veidi vähem N.Plavilštšikovi raamatut. Üliõpilastel on esikohal A.Oparini teos, teisel kohal H.Baueri raamat, millega enam-vähem võrdselt on kasutatud E.Aaveri teost "Viirused". Õpilased on raamatukogust bioloogiakirjandust lae-nanud ainult üksikjuhtudel.

Keskharidusega isikud on lugenud H.Baueri "Seiklusrikast süvamerd" võrdselt A.Oparini raamatuga. 7-klassilise ja vähema

haridusega raamatuhuvilised on lugenud ainult H.Baueri teost, teisi raamatuid on nõutanud vaid üksikud selle grupi lugejad. Kõrgema haridusega lugeja on bioloogiakirjandust vähe laenanud.

Nooremate kui 18-aastaste rühmast on selle liigi kirjandust laenatud ainult üksikjuhtudel. 18-25-aastastel on esikohal A.Oparini, teisel kohal H.Baueri teos. 26-aastased ja vanemad on kõige enam lugenud H.Baueri raamatut, teist kohta jagavad A.Oparini "Elu, selle loomus, tekkimine ja arenemine" ning N.Studitski "Elavad piisad". Teisi raamatuid on vähem kasutatud.

Pealiiki 1 Filosoofia on otstarbekohane uurida osade kaupa. Vaatleme alalike liigitustabelites märgitud järjekorras.

Dialektilise materialismi all on nimetusi kokku 28, neist õpikuid koos õppeprogrammidega 10, teaduslikke teoseid 1, populaarteaduslikku kirjandust koos populaarsete õpikutega 17. Viimasest arvust on enne 1960.a. komplekteeritud 10 nimetust, sellest 8 brošüüri ja 1960.a. kuni 1966.a. 7 nimetust, sealhulgas 3 populaarset õpikut ning 4 brošüüri. Siit nähtub, et puudus on just kaalukamatest, ainet sügavamalt käsitlevatest populaarteaduslikest teostest.

Kõigi sellesse fondi ossa kuuluvate raamatute ja brošüüride ringlus on väiksem kui raamatukogu keskmine.

Ajaloolise materialismi probleemistik on lugejale tuttavam ja teoseidki on rohkem. Sellesse valdkonda kuuluvaid probleeme valgustatakse sageli ajakirjanduses, paljudega neist olakse tuttav juba kooli ajalootundidest, seetõttu ei anna populaarteadusliku trükisõna puudujäägid end siin nii valusasti tunda.

Kuid leidub distsipliine, mille alalt fondis olev kirjandus ei rahulda ja kus perioodikast ei ole abi. Nii on rahvus- ja koloniaalküsimuse kohta pakkuda ainult 4 brošüüri (neist 2 enne ja 2 pärast 1960.a. raamatukogusse hangitud). Brošüüre on lugenud ainult vähesed. Küll aga julgaksin väita, et näiteks põhjalik ülevaate-teos kolonialismi ajaloost ei jää riiulile seisma.

Rohkesti on raamatuid kommunistliku moraali vallast, kokku 30 nimetust, sellest õpperaamatuid 5, direktiivmaterjale 2.

ja populaarteaduslikke väljaandeid 23. Viimasest arvust on 4 (1 raamat ja 3 brošüüri) raamatukogusse saanud enne 1960. ja 19 nimetust (14 brošüüri ja 5 raamatut) pärast 1960.a. Puuduseks on brošüüride suur osatähtsus populaarteaduslikus kirjanduses (73%).

Koostiselt halb on filosoofia ajaloo osa. Populaarteadusliku kirjanduse nimetuste üldarv on 15, sellest 10 (5 raamatut ja 5 brošüüri) on pärit enne 1960.a. ja ainult 1 raamat ning 4 brošüüri pärast 1960.a.

Fondi sisuline koostis võrreldes eeltooduga jätab pigem halva kui hea mulje. Puuduvad filosoofiliste õpetuste käsitlused, mis väljuksid õpiku raamest. Viimase 6 aasta jooksul on raamatukogu saanud:

- 1 raamatu utoopilise sotsialismi esindaja kohta
- 2 brošüüri ühelt ja samalt autorilt kodanlikust sotsioloogiast
- 1 brošüüri eesti kodanlikust sotsioloogiast
- 1 brošüüri vene revolutsioonilise demokraatia esindaja kohta

Ka varasem fondi osa ei täida ülalnimetatud lünka.

Filosoofiakirjandusest on nõutavad olnud kommunistlikku moraali käsitlevad raamatud. Palju on loetud H.Sergo "Mehed mere taustal" (eks. keskmine ringlus 4,4), V.Nemtsovi "Erutavad mõtted, rõõmud ja lootused" (4,0), L.Vaheri "Reportaaž Tuhande ja Rõõmu tänavalt" (3,3). Nendega suudab konkureerida ainult A.Stoeckli "Campanella" (3,1) filosoofia ajaloo alalt. Teiste raamatute ja brošüüride ringlus on olnud väiksem raamatukogu keskmisest. Mainitud raamatud on lähemal ilu- kui populaarteaduslikule kirjandusele, sest neis ei käsitleta fakte range teaduslikkuse põhimõttel.

Vaadeldud lugejarühmad on peaaegu võrdselt lugenud H. Sergo "Mehed mere taustal" ning V.Nemtsovi "Erutavad mõtted, rõõmud ja lootused". Ka L.Vaheri jutustuse puhul ei ole märgata suuremaid erinevusi lugejarühmade vahel. A.Stoeckli teost on enam lugenud 18-25-aastased keskharidusega raamatusõbrad, üliõpilaste ja tööliste rühmad on seda võrdselt lugenud. Nooremad kui 18-aas-

tased on teost kasutanud ainult mõnel korral. Seda on vähe laenanud õpilased ja kuni 7-klassilise (incl.) haridusega lugejad.

Pealigis 2 Teaduslik-ateistlik kirjandus on kataloogis kokku 47 nimetust, sellest 2 käsiraamatut, 1 meetodiline väljaanne, 5 õpikut ja õppeprogrammi, 39 nimetust laiemale lugejaskonnale, sealhulgas 1 populaarne õpik. Viimasest arvust on 13 nimetust avaldatud enne 1960.a. ja 26 aastail 1960-1966, seega on viimase 6 aasta jooksul kirjandust ilmunud 2 korda rohkem kui eelmise 15 aasta jooksul.

Suurenenud on teoste maht. Kui enne 1960.a. ilmunud 13 nimetusest olid 84% brošüürid, siis ajavahemikul 1960-1966 moodustasid need 50%.

Siit nähtub, nagu oleks tegemist aine põhjalikuma käsitlusega. Lähemal vaatlusel osutub see siiski ekslikuks. Nimelt moodustavad vaadeldavast 26 nimetusest ligi 23% kogumikud, millest ainult 1 tuleb arvesse täielikku originaalmaterjali pakkuvana. Õigema pildi fondi väärtusest saame siis, kui kogumikud võrdlusest välja jätame. Sellisel juhul on brošüüride osatähtsus 70%.

Rühmitamine teemade järgi näitab, et fondis on mitmeid lünki. Näiteks puudub põhjalikum teaduslik teos usundite ajaloost. Usundite aluste kriitikast on materjali ainult piibli ja evangeeliumi kohta.

Laenutuste statistika põhjal on populaarteaduslikku ateistlikku kirjandust 1966/67.a. (I kv.) lugenud 678. Populaarseim raamat näib olevat L.Taxili "Lustakas piibel" (keskmine ringlus 5,2). Peaaegu niisama suur on 2 aastat hiljem raamatukogusse soetatud G.Gerodniku "Mungarüü varjus" ringlus (5,4). Kolmandal kohal on L.Taxili "Lustakas evangeelium ehk Jeesuse elu" (3,72). Palju on loetud ka S.Kovaljovi "Leiud Juuda kõrbes" (6), kuid poolteist aastat, mis see teos on raamatukogus olnud, ei luba teha lõplikke järeldusi.

Huvitav on 1963.a. saabunud V.Kalnini raamatu "Tervishoid ja usk" laenamissagedus. Kui pärast ilmumist loeti seda vähe, siis 1967.a. I kv. moodustasid selle teose laenutused rohkem kui kolmandiku laenutuste koguarvust (eks. keskmine ringlus 2,1). Raa-

matukogu keskmise ringluse ületab veel "Vastused uskliketele" (2,4). Ülejäänud nimetuste ringlus on väiksem kui raamatukogu keskmine.

Lugejarühmade suhtumises raamatutesse silmahakkavaid erinevusi ei ole. Tegevusala järgi on kõige enam populaarteaduslikku ateistlikku kirjandust lugenud töölised, kõige vähem õpilased, hariduse järgi kõige rohkem 7-klasilise ja kõige vähem kõrgema haridusega lugejad. Vanuserühmadest on selle liigi trükiseid kõige enam lugenud 26-aastased ja vanemad, kõige vähem nooremad kui 18-aastased.

Vaatluse tulemused pakuvad kõige rohkem huvi meie raamatukogule. Need on abiks temaatilise komplekteerimisplaani täpsustamisel, kirjanduse soovitamisel lugejarühmadele või mõningate raamatute vähese laenamissageduse selgitamisel.

Kuid võib täheldada fakte, mis huvitavad ehk üldsustki, näiteks fondi koostis ja sellest tulenevad järeldused, sest rahvaraamatukogude populaarteadusliku kirjanduse fondid ei erine märkimisväärselt nimetuste poolest.

Tartu Linna Keskraamatukogu andmetest selgus, et ühegi vaadeldud liigi populaarteaduslik kirjandus ei võimalda saada terviklikku ülevaadet vastavast teadusalast või teisiti väljendatuna: populaarteadusliku kirjanduse abil ei saa lugeja ettekujutust teadusalast ega selle põhiprobleemidest. Kirjandus on ilmunud süsteemitult.

Ühtlasi selgus, et populaarteadusliku kirjanduse varaaita on kogunenud rohkesti brošüüre.

Järjekindlalt loetavate raamatute hulgas brošüüre ei leidunud, välja arvatud mõningad ateistlikud väljaanded, mida kasutavad propagandistid.

Lugejad ei kartnud raskusi, mida mõningate raamatute lugemine nõuab (H. Õiglase "Mikromaailma sügavusse" ja H. Shapley "Tähtedest ja inimestest" osutusid palju loetavateks teosteks), ning sellised raamatud on raamatukogule ka ringluse seisukohalt kasulikumad kui mitmed kergesti loetavad brošüürid.

Siit näib, nagu oleks liikide ringluse parandamise üheks võimaluseks brošüüride osatähtsuse vähendamine fondis. See võib

aga teoks saada ainult kirjastuspoliitika muutumisel, sest kui otsustatakse trükkida brošüür näiteks Marsi, Veenuse jt. planeetide kohta, selle asemel et välja anda mõnesaja-leheküljeline raamat, mis käsitleks kogu päikesesüsteemi, siis ei ole raamatukogul valikut ja tal tuleb komplekteerida brošüüre, millele on raske leida lugejat ja mille ringlus on väiksem kui ülevaate-teosel.

Laiemat huvi peaksid pakkuma mõningad tähelepanekud ringluse kohta. Viimase kui näitarvu puudusi on erialases kirjanduses korduvalt esile toodud.

Käesolevas vaatluses tuli kindlaks teha äärmiselt diferentseeritud väljaannete, näit. füüsikakirjanduse ringlus. Nende näitarvud ei ole piisavaks aluseks fondi väärtuse hindamisel. Teiste kirjandusliikide (teaduslik-ateistlik vm.) puhul on ringluse väljaselgitamine otstarbekam ja kergem.

Tartu Linna Keskraamatukogu vaatlused ei võimalda teha raamatukogu huvi piirkonnast kaugemale ulatuvaid üldistusi. Mõningaid siin fondide ringluse kohta avaldatud mõtteid tuleks seejärel võtta alles tõestamist vajavate väidetena. Selleks oleks vaja uurida ringlust, mis tooks selgust paljudesse seni lahtistesse küsimustesse.

F. TEDER,

EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi
vanem teaduslik töötaja

V.I.Lenini Teoste väljaandmisest eesti keeles
=====

astail 1947-1955
=====

Ajaloo otsustav jõud, tõeline looja on rahvas - õpetab marksism-leninism.

Seepärast on Kommunistlik Partei alati hoolitsenud selle eest, et rahvahulgad tegutseksid teadlikult, ühiskonna arenemise seadusi silmas pidades. Et nad seda edukalt teha saaksid, peavad nad tundma teadusliku kommunismi õpetust ja oskama seda igas olukorras õigesti rakendada.

Sügavaid teadmisi on aga võimalik omandada ainult asjast põhjalikult aru saades. Sellest lähtub Vladimir Iljitš Lenini nõue, et igal maal tuleb teha kommunistlikku propagandat rahvale arusaadavas keeles¹.

Seda põhimõtet on alati järginud ka eesti kommunistid, kes on kulutanud palju jõudu ja energiat selleks, et eesti töörahvas võiks marksismi-leninismi klassikute teoseid lugeda emakeeles.

Enne kui alustada juttu Vladimir Iljitš Lenini Teoste 4.väljaande põhikõidete eesti keelde tõlkimisest, heitkem põgus pilk tagasi.

Esimene seni teada olev Lenini töö eestikeelne tõlge ilmus 1905.-1907.aasta revolutsiooni päevil. See oli ajalehes "Tööline" nr.1, 1907 avaldatud "Resolutsioonide projektid VSDTP V kongressiks".

1905.aasta revolutsiooni ja Veebruarirevolutsiooni vahelisest ajajärgust on seni teada vaid üksikute Lenini artiklite või nende katkendite tõlked ajakirjas "Töö"² (1909), ajaleh-

¹ V.I.Lenin, Teosed. 30.kd., lk. 138.

² Töö, 1909, nr. 11, lk. 4.

"Kiir" (1912, 1913)³, "Töö Hääl" (1914)⁴, "Töö Kiir" (1917)⁵ jt.

Rohkesti Lenini artikleid, kõnesid ja lühemaid kirjutisi leidis eesti ajakirjanduses Suure Oktoobri võidu ajajärgul (Kiir - oktoober 1917).

Kõige värskema uurimuse andmeil ulatub sel ajavahemikul eesti keelde tõlgitud Lenini tööde arv 35-40-ni⁶.

Tegelikult oli neid rohkem. Juba praegu võiks seda arvu suurendada ligi 10 tõlkega⁷. Edaspidine uurimine tõotab nähtavasti veelgi uusi leide.

Sotsialistliku revolutsiooni edasiarendamise ja nõukogude võimu kindlustamise ajal (oktoober 1917 - veebruar 1918) ilmuvad eesti ajakirjanduses mitmed tähtsad Lenini tööd, nagu "Rahudekreet", "Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioon"⁸ jm. Isegi Kodusõja keerises jätkus Lenini tööde eestindamine⁹.

Kodanlikul ajal, ja sedagi kodanliku diktatuuri algul, anti seni teada olevail andmeil eesti keeles eraldi brošüürina välja üks Lenini töö "Lenin noortele", paar Lenini õpetust refereerivat brošüüri ning trükiti ajalehes "Uus Edasi" osa ühest Lenini artiklist.

Lisaks sellele läks I. Andi andmeil korda poetada töölisajalehtedes ja -ajakirjades avaldatavatesse artiklitesse mitukümmend Lenini tsitaati. See oli omapärane vorm V.I. Lenini ideede tutvustamiseks rasketes kodanliku korra tingimustes.

³ Kiir, 1912, nr. 8; 1913, nr. 51, 66 jne.

⁴ Töö Hääl, 1914, nr. 38, 39.

⁵ Töö Kiir, 1914, nr. 2.

⁶ Vt. E. Kaup, Leninlikul teel. Tln., 1967, lk. 242-253.

⁷ Vt. Kiir, 1917, nr. 31, 37, 38, 46 jne. ning E. Laul, Eesti töölisajakirjanduse ajaloost. Tln., 1962, lk. 216.

⁸ Maatamees, 1917, nr. 44, Tööline, 1917, nr. 89; Rahvaleht, 1917, nr. 23; Rahva Hääl, 1918, nr. 13 jne.

⁹ Tööline, 1919, nr. 6 jt.

Märkimisväärsed tööd V.I.Lenini Teoste väljaandmisel eesti keeles tehti aastail 1920-1940 Leningradis. Siin ilmus hulk Lenini teoste eestikeelseid tõlkeid, milledest paljud jõudsid üle piiri ka Eestisse.

Nõukogude võimu taaskehtestamine Eestis lõi uued, suurepärased tingimused marksismi-leninismi klassikute teoste tõlkimiseks ja väljaandmiseks. Otsekohe alustati tööd sel alal. Ajalehtedes ja ajakirjades hakkas ilmuma Marxi, Engelsi ja Lenini lühemaid kirjutusi ning väljavõtteid nende teostest. Eraldi väljaannetena ilmusid eesti keeles V.I.Lenini "Friedrich Engels", "Noorsooühingute ülesanded" (kahes trükis), kogumik "Kommuuni mälestuseks" jt. Isegi Suur Isamaasõda ei suutnud seda tööd katkestada. Nõukogude Liidu tagalas anti välja V.I. Lenini "Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium" ja "Mis teha?". Sõja ajal tõlgiti ja toimetati osaliselt mitmed teised Lenini tööd, nii et kohe pärast Eesti vabastamist 1944.aasta sügisel võis RK "Poliitiline Kirjandus" hakata avaldama marksismi-leninismi klassikute üksikteoseid ning aastail 1945-1946 välja anda V.I.Lenini Valitud Teosed kahes köites.

Suure ulatuse võttis ja uue kvaliteedi omandas marksismi-leninismi klassikute teoste väljaandmine eesti keeles 1947.aastast peale.

Sel aastal asutati EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituut - NLKP Keskkomitee Marksismi-leninismi Instituudi Eesti Filiaal¹⁰. Instituudi üheks ülesandeks, tol ajal peaülesandeks, oli marksismi-leninismi klassikute teoste tõlkimine eesti keelde ning nende väljaandmine¹¹. Selleks moodustati instituudis marksismi-leninismi klassikute teoste tõlgete sektor.

Instituudi esimese direktori J.Käbini käskkirjaga määrati tõlkesektori juhatajaks A.Miller¹². Sektoril seisid ees suured ülesanded. Oli vaja eesti keeles välja anda kõik marksismi-le-

¹⁰ EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 214, l. 123.

¹¹ Vt. Instituudi põhikiri, mis kinnitati EKP Keskkomitee bürool 27.detsembril 1947, EKPA, f.1, nim.3, s.-ü. 222, l. 173

¹² EKPA, f. 247, nim. 3, s.-ü. 4, l. 1.

ninismi klassikute tähtsamad teosed ja viia tõlketöö õigele, teaduslikule alusele.

Nagu kuulsime, oli Lenini teoseid varemgi eesti keelde tõlgitud ja eesti keeles välja antud. Need tõlked etendasid väga suurt osa töörahva huvide eest võitlejate marksistlik-leninlikul kasvatamisel ja olid otsesteks teenäitajateks revolutsioonilises võitluses, kuid instituudi tõlkesektor ei saanud siiski senist tõlketööd lihtsalt jätkata, vaid oli sunnitud paljuski alustama kõike otsast peale. See oli tingitud mitmetest asjaoludest.

Esiteks puudus tol ajal ülevaade Lenini teoste eestikeelsetest tõlgetest, mis olid ilmunud enne nõukogude võimu taaskoostamist Eestis. Teiseks olid tõlked, mis on nüüd enamikule teada ja milledest kõnelesin eespool, valminud karmidel võitlusaastatel, mil polnud aega tõlke viimistlemiseks ja adekvaatsuse kontrollimiseks ning hoolikaks terminoloogia väljatöötamiseks, terminoloogia ühtlustamisest rääkimata. Pealegi oli eesti keel vahepeal palju edasi arenenud, mistõttu omaaegsed tõlked olid keeleliselt vananenud. Arvesse tulid ainult mõned viimastel aastatel ilmunud tõlked.

Vladimir Iljitš Lenini geniaalsete mõtete adekvaatses tõlkes edasiandmiseks kasutas tõlkesektor mitmesuguseid abinõusid. Juba 1947. aasta sügisest algas tihe kirj vahetus NLKP Keskkomitee Marksismi-Leninismi Instituudi sektoritega tõlkimisel olevate teoste täielikuks lahtimõtestamiseks.

Kasutati igasuguseid sõnaraamatuid, entsüklopeediaid jms., konsulteeriti spetsialistidega jne. Suureks abiks on olnud marksismi-leninismi klassikute teoste põhjalik uurimine ja nende tõlgete võrdlemine.

Palju on sektor kasutanud raamatukogude, esmajoones M.J. Saltõkov-Štšedrini nim. Leningradi Riikliku Avaliku Raamatukogu abi. Olgu siinkohal öeldud suur tänu ka Tallinna ja Tartu raamatukogude töötajatele, kes on mitmel viisil kaasa aidanud Lenini teoste eestindamisele.

Adekvaatse teadusliku tõlke juurde kuulub muidugi ka vastav terminoloogia. Viimane aga oli äärmiselt puudulik, kui sektor

tööle hakkas ja seda tuli uuesti looma hakata. Selleks kasutati peale tõlkijate ja toimetajate majandusteadlasi, filosoofe, keeleteadlasi, reaalteaduste esindajaid, parteitöötajaid, kirjanikke jt.

Sektori loomisest peale hakati mõtlema marksismi-leninismi klassikute teostes oleva terminoloogia ja tsitaatide, teoste pealkirjade, ajakirjanduslike häälekandjate nimede jm. ühtlustamisele ka eestikeelsetes tõlgetes. Ilma selleta on marksismi-leninismi klassikute tohutu rikka ideelise pärandi teaduslik tõlkimine ükskõik missugusesse keelde mõeldamatu. Seepärast tuli hakata koostama kartoteeki, mis tagaks kõigi Marxi, Engelsi ja Lenini teoste eestikeelsete tõlgete minimaalsegi ühtluse.

Raskeks ja vastutusrikkaks kujunesid Vladimir Iljitš Lenini Teoste 4.väljaande tõlkimine ning väljaandmine.

NLKP Keskkomitee otsuse põhjal hakkas NLKP Keskkomitee Marksismi-leninismi Instituut juba enne Suurt Isamaasõda (1941) vene keeles avaldama V.I.Lenini Teoste uut, neljandat väljaannet. See koosnes 35 köitest (sealhulgas kaks köidet kirju). Neljas väljaanne sisaldas 2 927 V. Lenini tööd.

Esimene V.I.Lenini Teoste köide jõudis eesti keeles lugejate kätte 1948.aasta lõpuks 15 000-lises tiraažis. See oli suur sündmus. Meie vabariigi üldsus võttis Lenini Teoste eesti keeles ilmumise rõõmuga vastu.

Kuid esialgu edenes töö aeglaselt. 1949.aastal ilmus ainult Teoste 2.köide, 1950.aastal 3. ja 4.köide, 1951.aastal 5.köide.

Põhjuseks oli nõutavate teadmiste ja oskustega inimeste puudumine instituudis ja teatud määral ka kogu Eesti NSV-s. 1947.aasta lõpul oli tõlkesektoris peale juhataja vanem teaduslik töötaja - tõlk. 1948.aasta kevadel tuli juurde üks ja 1949. aasta algul teine toimetaja. Ja see oligi kõik.

Vajadus V.I.Lenini teoste tõlgete järele oli aga Eestis väga suur. Sellele juhtisid tähelepanu töötajad ajalehtede toimetustele saadetud kirjades¹³, seda rõhutasid NLKP Keskkomitee Marksismi-leninismi Instituut ja EKP Keskkomitee¹⁴.

¹³ EKPA, f. 247, nim. 5, s.-ü. 30, l. 5-6.

¹⁴ EKPA, f. 1, nim. 18, s.-ü. 158, l. 208

Ent olemasolevate jõududega polnud seda kogu vabariigi ideoloogilise töö seisukohalt väga tähtsat ülesannet siiski võimalik täita.

Siin tuli appi Eestimaa Kommunistlik Partei oma kongresside ja Keskkomitee büroo otsustega. Tulemuseks oli instituudi juhtkonna tugevdamine ja, mis peamine, tõlkesektori koosseisu suurendamine ning laialdase aktiivi kasutamine. Peale nende hulk muid abinõusid.

Esmajoones korraldati ümber EKP Keskkomitee redaktsioonikomisjoni ja vastutava toimetaja töö süsteem. Varem oli V.I. Lenini teoste tõlke vastuvõetavaks tunnistamiseks üks 5-6-liikmeline komisjon, mille esimeheks oli 30.novembrist 1949 J.Käbin (liikmed P.Keerdo, A.Miller, L.Päll, J.Saat ja V.Telling). Edaspidi muudeti komisjoni koosseisu mõnel määral, kuid tõlgete vastutavaks toimetajaks oli ja jäi üks töötaja - K.Kivi¹⁵.

V.I.Lenini teoste kiiremaks väljaandmiseks moodustati iga köite jaoks eraldi redaktsioonikomisjon, kuhu kuulus 3-5 inimest, ning määrati igale köitele eraldi vastutav toimetaja. Peale selle tõmmati kaasa palju uusi tõlke, kontrolltoimetajaid, kontroll-lugejaid ja retsense.

Eesti Riiklikus Kirjastuses reorganiseeriti marksismi-leninismi klassikute teoste väljaandmine. Mobiliseeriti vabariigi trükibaas.

See oli asja organisatsiooniline külg, kuid jäi veel sisuline külg. Sellega oli juba raskem toime tulla. Instituudi tõlkesektor, kuhu kuulus tol ajal kümnekond töötajat, kes olid enamasti väheste kogemustega, ei suutnud algul juhendada ja kontrollida paarisada inimest, kes marksismi-leninismi klassikute teoseid tõlkisid ja toimetasid.

Varsti hakkasidki ilmema puudused. Selgus, et üks tundis halvasti vene keelt, teisele tegi raskusi eesti keel, kolmandal polnud kirjandusliku töö vilumust. Paljudel jäi puudu marksismi-leninismi teooria põhjalikust tundmisest. Lisaks kõigele

¹⁵ EKPA, f. 1, nim. 62, s.-ü. 127, l. 35; f. 247, nim. 5, s.-ü. 34, l. 15-16.

oli suurem osa instituudi väliskaastöölisi põhikohal väga koor-
matud, mis omalt poolt mõjus halvasti töö kvaliteedile.

Üks raskus peitus selles, et marksismi-leninismi klassikute
teoste tõlkimist ja toimetamist peeti lihtsamaks, kui see tege-
likult oli.

Teiseks raskuseks oli omal ajal vabariigis kaunis sageli
levinud arusaamine tõlke täpsusest. Nimelt arvasid mõned, et
täpne tõlge on ainult see, kus on olemas kõik sõnad, mis autor
on originaalis kasutanud, olgu siis autori mõte sealjuures va-
lesti arusaadav või hoopis viltu läinud. Bukvalismi ten-
dentse esines mõnikord ka nendel, kes tegelesid Lenini teoste
eestikeelsete tõlgetega ¹⁶.

Mitu pead on ikka mitu pead, ütleb vanasõna. Selle järgi
talitati ka tõlkesektoris. Ühe Lenini kõite eestikeelse tõlke
väljaandmisest võttis osa hulk inimesi: tõlk (tavaliselt oli
neid mitu), toimetaja, kontrolltoimetaja, kontroll-lugeja, kir-
jastuse toimetaja, retsensent, Keskkomitee redaktsioonikomisjoni
liikmed, kõite organisaator jt.

Harilikult, iseäranis ilukirjanduslike teoste puhul, lan-
geb teose tõlkimise pearaskus tõlgile. Meil aga oli kõige täht-
sam sisuline vastutaja - toimetaja, kõik teised olid tema abili-
sed. Niisugune mitte päris normaalne olukord oli tingitud kva-
lifitseeritud tõlkide vähesusest. Toimetajate abistamiseks or-
ganiseeriti kõidete redaktsioonikomisjonidele lisaks instituudi
juhatuse juurde veel üks komisjon, mille eesotsas oli instituudi
tolleaegne direktor J.Saat. Küsimused, mis selleski komisjoni
lahendamata jäid, esitati EKP Keskkomitee büroole otsusta-
miseks ¹⁷.

Kõigile raskustele vaatamata tuldi ülesandega rahuldavalt
toime. Lenini teoste eestikeelsed tõlked ilmusid suuremate si-
suliste vigadeta, nagu selgus aruteludel, mida neil aastatel
praktiseeriti. Keel ja väljenduse ilmekus jätavad mõnikord võib-

¹⁶ EKPA, f. 247, nim. 10, s.-ü. 12, l. 34-37.

¹⁷ EKPA, f. 247, nim. 10, s.-ü. 11, l. 7-8.

olla soovida, kuid selle puuduse kõrvaldamine jääb paratamatult kordustrukkide asjaks.

Kogu selles suures töös oli veel üks rõõmustav asi. Inimesed kasvasid usumatult kiiresti. Seda võib öelda niihästi instituudi oma kaadri kui ka väliskaastöölise kohta.

Lenini teoste tolle aja tõlkijatest, toimetajatest, retsensentidest ja kontrolltoimetajatest nimetaksin siin alfabeetiliselt järjekorras mõningaid: H.Aasamaa, F.Eisen, P.Freidin, H.Haug, O.Jõgi, K.Kivi, E.Kukli, R.Levin, M.Lumi, E.Orgmäe, M.Pesti, V.Pirson, V.Ranne, J.Rebane, L.Rommelgas, I.Saks, O.Samma, A.Selge, K.Sipjagina, F.Teder, K.Uibo, O.Urgart ja paljud teised.

Toimetajate, tõlkide ja retsensentide kiires kasvamisestendas kaalukat osa varalahkunud A.Miller.

Suureks abiks V.I.Lenini teoste väljaandmisel eesti keeles olid EKP Keskkomitee redaktsioonikomisjonide liikmed. Neid ligi paarisada inimest loetleda läheks pikale.

V.I.Lenini Teoste 4.väljaande põhikõidete ja samal ajavahemikul ilmunud K.Marxi ning F.Engelsi tähtsamate teoste ("Kapitali" I köide, "Anti-Dühring" jt.) tõlkimisel ning toimetamisel töötati välja eestikeelne terminoloogia, millest enamik sõnu on läinud poliitika ja majanduse oskussõnastikku ning on kasutusel eestikeelses ühiskondlik-poliitilises kirjanduses.

V.I.Lenini Teoste 4.väljaande põhikõidete (35 kd.) väljaandmine viidi lõpule Eesti NSV 15.aastapäevaks (1955).

Mainitud väljaande kõrval avaldati hulk Lenini üksikteoseid. Üldse ilmus aastail 1947-1955, s.o. instituudi loomisest kuni V.I.Lenini Teoste põhikõidete eestikeelsete tõlgete väljaandmise lõpuleviimiseni eesti keeles ligi 3000 Lenini tööd ja dokumenti, umbes 21 000 lehekülge üldtiraažiga üle poole miljoni (688 000).

Nii oli suur osa Vladimir Iljitš Lenini, Venemaa ja rahvusvahelise proletariaadi juhi, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ja maailma esimese sotsialistliku riigi rajaja surematustest teostest eesti lugejale emakeeles kättesaadavaks tehtud. Sellest põhjatu rikkast teoreetilisest ning teaduslikust vara-

salvest saadi teadmisi ja ideelist jõudu Eestis sotsialismi
hlocehitamiseks, see annab teadmisi ja jõudu ka tänapäeval,
kommunismi ehitamisel.

Kuid V.I.Lenini Teoste 4.väljaande põhikõited sisaldavad
ainult osa Vladimir Iljitš Lenini ideelisest pärandist. See-
nõbrast andis NLKP Keskkomitee Marksismi-leninismi Instituut
NLKP Keskkomitee otsuse alusel aastail 1958-1965 välja V.I.Le-
nini Teoste 5.väljaande (55 kd.), mis sisaldab umbes 9000 Leni-
ni tööd ja dokumenti, ning alustas 1957.aastal 4.väljaande
täienduskõidete avaldamist. Täienduskõidetes on võetud kõik
olulisemad materjalid, mis 4.väljaande põhikõidetes 5.välja-
andega võrreldes puuduvad. Täienduskõiteid tuleb vene keeles
10, seni on neid eesti keeles ilmunud 6. Lenini 100. sünni-
aastapäevaks loodab Marksismi-leninismi Instituudi Eesti Fili-
aal eesti keeles välja anda kõik V.I.Lenini Teoste 4.väljaande
täienduskõited, mis aitavad kommunistidel ning kogu rahval või-
dela rahu, demokraatia ja kommunismi eest.

B.MIKK,
Fr.R.Kreutzwaldi nim. Eesti NSV
Riikliku Raamatukogu direktor

Mõningaid jooni eesti revolutsiooniliste
=====
ametiühingute raamatukogude tegevusest
=====
1918-1940
=====

Töölisklassi võitluse ajaloos kuulub silmapaistev koht ametiühingutele. Vladimir Iljitš Lenin rõhutas, et "... proletariaadi arenemine ei toimunud kusagil maailmas ega saanudki toimuda teisiti kui ametiühingute kaudu, ametiühingute ja töö-
lisklassi partei koostöö kaudu" ¹. Eriti tähtsat osa etendasid ametiühingud bolševike partei abilistena Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisel ja läbiviimisel.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu võtsid ametiühingud agaralt osa esimestest sotsialistlikest ümberkorraldustest Eestis. 1918.a. algul läksid tuhanded ametiühinguaktivistid Saksa okupantide vastu. Kodusõja ja kodanliku diktatuuri aastail jätkasid ametiühingud Kommunistliku Partei juhtimisel võitlust töörahva riigi eest. Ametiühingud olid nendeks hoorihmadeks, mille kaudu partei mobiliseeris töörahva hulki otsustavaks väl-
jaastumiseks 1940.aasta sotsialistliku revolutsiooni päevil ².

Eesti ametiühingute ajaloo teaduslik läbitöötamine on kuni viimase ajani kahjuks suhteliselt tagaplaanile jäänud. O.Kuuli, A.Liebmanni ja H.Saarniidu 1967.aastal ilmunud raamatus "Töö-
rahva riigi eest" püütakse esmakordselt anda enam-vähem süste-
maatiline ülevaade nende tegevusest aastatel 1918-1940.

¹ V.I.Lenin. Teosed. 31.kd., lk. 32.

² O.Kuuli jt. Töörahva riigi eest. Tln., 1967, lk. 4.

Kodanlikul ajal oli ametiühingute olukord väga komplitseeritud. Ühelt poolt püüdsid valge terrori toetusel ametiühingute etteotsa sattunud sotsid Eesti tööliklassi lõhestada, teiselt poolt võitlesid revolutsioonilised tööliselised visalt ametiühinguliikumise ühtsuse eest.

Et revolutsioonilised ametiühingud olid kodanluse pidevate rünnakute objektideks, on ametiühingute ja nende raamatukogude kohta säilinud väga vähe arhiivimaterjale ja perioodilisi väljaandeid. Peaaegu täielikult puuduvad andmed 1924. aasta detsembri ülestõusule järgnenud aastate kohta. Seetõttu ei ole käesolev uurimus vaba lünkadest. Kuid see tahab olla esimene samm ametiühingute raamatukogude töö analüüsimise ja üldistuste tegemise suunas.

Eesti ametiühingute raamatukogud 1919-1924

Eesti kodanluse rahvavaenuliku kultuuripoliitika vastu astusid teiste progressiivsete ühiskondlike organisatsioonide kõrval välja ka Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel töötavad ametiühingud, kes võitlesid proletaarse-demokraatliku kultuuri loomise eest. Ajakirjas "Töö" kirjutati 1921. aastal, et "haridus- ja selgitustöö ei kuulu ametiühingu ülesannete teise järku, vaid on sama tähtis ja tarvilik nagu töötasu ja töötin-
gimuste parandamine... Ja lõppeks on inimese ümberkujundamine ka suure tähtsusega töölisliikumise ülesannete lahendamisel, ülesehitamisel ja süvendamisel"³.

Mitmed ametiühinguorganisatsioonid (trükitöölised, Järva-maa töölisühingud jt.) otsustasid igati arendada kultuuritööd. Selleks asutati raamatukogusid, noorte- ja naiskomisjone, lugemis-, laulu-, muusika- ning näiteringe. Raamatukogude ja ringide juhtijatest oli suur puudus, kuid tööinimesed said ka sellest üle.

Kultuuritöö juhtimiseks moodustati suuremate ametiühinguorganisatsioonide (keskuste) juurde Tallinnas, Pärnus, Tartus

³ Töö, 1921, nr. 3, lk. 48.

ja Narvas kultuuriosakond, kelle kohuseks põhimääruse järgi oli laiendada ametiühinguliikmete kultuurilist silmaringi. Selleks tuli asutada koole ja raamatukogusid, korraldada perekonnaõhtuid jne. Iga kultuuriosakonna juurde loodi raamatukogukomisjon. Väga elavat kultuuritööd tehti 20-ndate aastate algul näiteks Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu algatusel, kusjuures see töö seoti enamasti ametiühingute ees seisvate muude ülesannete lahendamisega.

Kodanlus püüdis teha kõik selleks, et muuta kogu kultuuritöö kodanliku diktatuuri kindlustamiseks. Ta kartis töölisklassi teadlikkuse kasvamist ja keelas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kultuuriosakonnal 1923.aastal isegi haridusalaste kursuste korraldamise. Ametiühingutel tuli võidelda ideoloogia rindel, otseste kallaletungide vastu ja tohutute majanduslike raskustega. Tallinlased teavad hästi, et pealinna ametiühingud paiknesid kodanluse võimutsemise esimestel aastatel Suur-Karja 18 asunud "Töölise Majas". Sellest hoonest visati nad vihasele protestile vaatamata tänavale. Uus kodu leiti "Töölise Keldris" (praegu Estonia pst. 8), kuid peatselt sundisid kodanluse pogrommid neid ka sealt lahkuma. Sel puhul kirjutas 24.detsembril 1922.a. ajaleht "Tööline": "Ühistutel on puudunud pea igasugune võimalus täita isegi kõige elementaarsemaid ülesandeid oma liigete poliitilis-kasvatulise ja kultuuritöö arendamiseks." 1922.aasta viimasel päeval tõsteti tänavale selts "Valvaja", millega võeti Tallinna töölistelt viimne kogunemiskoht.

Töölisorganisatsioonide esindajad käisid Tallinna Linnavalitsuses, Töö- ja Hoolekandeministeeriumis ning riigivanema juures, et oma õigusi jalule seada, kuid kasu sellest ei olnud.

Tallinna töölise raamatukogu, mis rajati kohe pärast Saksa okupatsiooni, asus Suur-Karja 18 teisel korrusel. 1921. aasta aprillikuus, millal töölisorganisatsioonid sealt tänavale aeti, viidi raamatud karskusseltsi "Valvaja" hoiule. Raamatukogu avati ametiühinguliikmetele taas 1922.aastal "Töölise Keldris".

Ajaleht "Tööline" soovitas igal töölisel seda sisurikast

raamatukogu külastada. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kultuuriosakonna ja raamatukogukomisjoni otsuseid läbis nõue: soetada eeskätt väärtuslikke ilukirjanduslikke ja teaduslikke teoseid, milles käsitletakse populaarses vormis ühiskondlik-poliitilisi ja teaduslikke küsimusi. Järjekindlalt võideldi nn. kollase kirjanduse muretsemise vastu.

Kogus oli bolševistlikke teoseid, mida raamatute nimekirjas ei olnud. Vana kommunist A. Resev, kes 1922. aasta sügisel võttis osa raamatukogu korrastamisest, rääkis, et neid saadi Nõukogude Liidust ning laenutati ustavatele ja teadlikele töölistele.

Nii täiendati raamatufondi vajalike trükistega. Siin olid K. Marxi ja F. Engelsi "Kommunistliku partei manifest", K. Marxi "Kapital" I, H. Pöggelmanni "Majanduse õpetus", F. Mehringu "Saksa sotsiaaldemokraatia ajalugu", F. Engelsi "Perekonna, riigi ja eraomandi tekkimine", M. Gorki "Ema" jt. teosed. Loomulikult leidis palju venekeelset kirjandust. 1923. aastal oli 712 raamatust venekeelseid 324. Trükised liigitati 3 rühma: ühiskondlik-poliitiline, ajalooline ja ilukirjandus. Sellisel liigitamisel oli kindel ideoloogiline eesmärk.

Raamatukogukomisjoni liikmete abiga korraldati "Tööliste Keldris" referaatõhtuid kirjanduslikel ja poliitilistel teemadel. Neist nagu kogu raamatukogu tegevusest võeti elavalt osa.

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu raamatukogu tegutses revolutsiooniliste ametiühingute kultuuritöö printsiipidest lähtudes kõrgel ideelisel tasemel. Kuigi ta ei olnud ametlikult ametiühingute keskeks raamatukoguks määratud, joonduti igal pool tema järele, eelkõige Pärnus ja Narvas.

Mainitud raamatukogu oli aastatel 1922-1924 üks tähtsaimaid EKP propagandistide teadmiste täiendamise paiku. Siia tulid värsket marksistlikku kirjandust saama nii noored kui vanad agitaatorid, töölised ja haritlased. Enamik eesti revolutsioonikärgi mäletab hästi Tallinna tööliste raamatukogu. Siin käisid marksistlikku trükisõna hankimas isegi Tartu revolutsioonilised üliõpilased.

Ent peagi saabusid raamatukogule ja kõikidele pahempool-

setele ametiühingutele jällegi rasked päevad. "Töoliste Keldri" rüüstamisel 1924.aasta jaanuaris paisati laiali ka raamatukogu.

Kodanluse eesmärgid ilmsesid selgesti raamatukoguhoidjate esimesel kongressil 1923.a. veebruaris. Seal kritiseerisid kommunistid teravalt kodanlust pahempoolsete ametiühingute ja seltside tagakiusamise pärast. Nad esitasid kongressile resolutsiooni, milles nõuti ametiühinguraamatukogudele elementaarsete töötingimuste võimaldamist. Resolutsiooni ei võetud vastu. Riigi-raamatukogu direktor N.Päts olevat kommunistide sõnavõttude kohta öelnud: "Kommunistid on agarad tegelased. Kahju, et meil niisuguseid ei ole." ⁴

Kuhu jäi siis töoliste suure vaevaga kogutud hinnaline raamatukogu? 18.veebruaril 1925.a. pärast "Töoliste Maja" sulgemist paigutas kodanlus viies kapis asuva 1285-kõiteline raamatukogu Narva mnt. 82 maja kuuri. Ja kuigi revolutsioonilised ametiühingud nõudsid korduvalt neilt võetud varanduse, sealhulgas raamatukogu tagastamist, leiti igasuguseid põhjusi keeldumiseks.

1930.aastal teatas sotside ajaleht "Töoliste Hääl", et Linnavalitsuselt on kätte saadud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu varandus: raamatukapp, mööbel ja muusikariistad. Need töoliste ühiselt soetatud esemed anti ebaseaduslikult üle sotside poolt juhitavale Eestimaa Töölisühingute Keskliidule, millega revolutsioonilised ametiühingud muidugi nõus ei saanud olla. Sotsid lubasid küll mitmel korral raamatukogu jälle töolistele avada, kuid sellest ei tulnud midagi välja.

Kultuuritöö alahindamine ei olnud erandnähtus sotside ametiühingu keskliidu juhtkonna tegevuses. Neile ei pakkunud huvi hoolitseda tööliklassi vaimse arengu eest, rääkimata klassiteadvuse tõstmisest.

Eestis oli veel teisigi ametiühingute raamatukogusid, mis asutati Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena, näiteks Pärnu-

⁴ Andmed saadud A.Resevilt.

maa Ametiühingute Kesknõukogu raamatukogu, mis avas oma ukseid lugejatele 14.märtsil 1920.aastal ⁵. Teoste valik ei olnud eriti rikkalik, fond koosnes 747 raamatust. Kesknõukogu pööras raamatukogule väga suurt tähelepanu, kuid heast tahtest üksi ei piisanud raamatute soetamiseks. Majanduslikud võimalused olid teadagi väga viletsad. Mida kõike ei tehtud, et sissetulekuid hankida. Korraldati peoõhtuid, korjandusi jm.

Pärnu töölised olid vist ainukesed, kellel õnnestus kodanliku valitsuse käest raamatukogu jaoks 1920.aastal toetust saada, nimelt eraldas Haridusministeerium suuremeelselt 1500 marka. Kui suur see summa oli, sellest räägib kas või fakt, et 1500 marga eest sai osta 15 (!) raamatut. Raamatukogu vajas hädasti vähemalt 40 000-50 000 marka. Ent kõigele vaatamata raamatukogu elas, ja seda tänu ametiühinguliikmete pingutustele.

Kõiki revolutsiooniliste ametiühingute raamatukogusid komplekteeriti klassivõitluse seisukohalt kindla eesmärgiga. Et raamatute soetamine oli tähtis, tegi otsused ühe või teise teose kohta kolmeliikmeline komisjon. Pärnumaa Ametiühingute Kesknõukogu kultuuriosakond lubas 1923.aastal osta niisuguseid teoseid nagu "Poliitilise kirjaoskuse raamat", "Klassivõitlus" ja "Majanduse õpetus" ⁶. Raamatukogu täienes E.Vilde uudisteostega. Huviga loeti ajakirja "Ogonjok". 1923.aasta jaanuarini lubati lugejaid ka ise riulite juurde, kuid peatselt muudeti seda korda, et vältida raamatute kaotsiminekut.

1920.aasta andmetel oli raamatukogul 138 lugejat, kellele anti 9,5 kuu jookseul välja 3222 teost ⁷.

Kahjuks rüüstas eesti kodanlus 1924.aastal ka selle hinnalise ja populaarse raamatukogu ning viimane lakkas olemast.

Tallinna Trükiköõliste Ametiühingu raamatukogu asutamise kohta puuduvad täpsemad andmed. 1896.-1957.aastani Tallinna trükikodades raamatukõitjana töötanud Johannes Värbu mälestuste

⁵ ENSV ORRKA, f.1106, nim. 7, s.-ü. 22-a, lk. 117-118

⁶ ENSV ORRKA, f.1775, nim. 1, s.-ü. 19, lk. 16.

⁷ ENSV ORRKA, f.1108, nim. 7, s.-ü. 8, lk. 92.

järgi loodi see juba 1905.aastal. Ta kinkis raamatukogule raamatuid, sealhulgas mitu Jules Verne'i teost.

Eesti Trükitöölise Liit, mis aastatel 1920-1924 oli Eestimaa Kommunistliku Partei positsioonidel, tegi oma kohalike ühingute (Tallinn, Tartu, Narva, Pärnu ja Valga) abi kasutades palju kultuuritöö hoogustamiseks. Et ametiühing oli majanduslikult suhteliselt heal järjel, saadi uute raamatute ostmiseks ja ajakirjade tellimiseks kasutada umbes 10 000 marka aastas. Telliti isegi erialaseid ajakirju Nõukogude Liidust ja Saksa-maalt ("Krasnaja Niva", "Typographische Jahrbücher"). Raamatukogu töötas kindlatel alustel, mis nähtub fondi liigitamisest (15 liiki), paigutamisest ja arvestusest (inventariraamat pealkirjaga "Tallinna Trükitöölise Ühisuse raamatukogu üldnimekiri")⁸. Külastatavuse, fondi suuruse, koostise, laenamissageduse ja lugejate koosseisu kohta tehti järjekindlalt kokkuvõtteid. See raamatukogu oli üks väheseid, mis kodanluse märatsemiste pärast ei kannatanud.

Hinnata tuleb Tartu tööliste pingutusi oma raamatukogu rajamiseks. Kuigi riigivõimuorganid neid ei toetanud, ei lastud pead longu. Lühikese ajaga pandi raamatute soetamiseks kokku 15 000 marka. Kuid raamatuid saadi hakata välja andma alles 1923.aasta veebruaris⁹. Lugemislaud oli tartlastel varem olemas.

Raamatukogust nõuti tihti Nõukogude Liidus ilmunud "Kommunismi aabitsat"¹⁰. H.Heidemann soovitas noortel selle teosega tutvuda.

On andmeid, et Tallinnas eksisteeris veel Keemia- ja Paberitöölise Ametiühingu raamatukogu, mille eest kandis hoolt ühingu sekretär-asjaajaja. Neli aastat (1919-1923) töötas sellel kohal Helene Veltson. Ta rääkis, et kogus oli hulgaliselt keelatud kirjandust, leidis K.Marxi ja V.I.Lenini teoseid. Marksistlikku kirjandust loeti vahete-vahel ühiselt, mille jä-

⁸ ENSV ORRKA, f. 1987, nim. 1, s.-ü. 162, lk. 16.

⁹ ENSV ORRKA, f. 1108, nim. 7, s.-ü. 22, lk. 1.

¹⁰ Andmed saadud E.Toomingalt.

rel toimusid arutelud. Kõige rohkem uuriti K.Marxi "Kapitali". Raha kirjanduse soetamiseks saadi pidude korraldamisest. Kodanlus rüüstas raamatukogu 1924.aastal.

Paneb imestama, et arhiivides säilinud ametiühinguorganisatsioonide väheste paberite hulgas leidub suhteliselt palju dokumente kultuuritöö arendamise kohta, eriti 1919.-1924.aastast, ja mitte ainult suurte tööstuskeskuste, vaid kogu vabariigi ulatuses. Juba 1921.aastal saatis Üleriiklik Maatööliste Ametiühingute Liit kõigile maatööliste ühingutele ringkirja, milles öeldakse, et liidu juhatus kavatseb maatööliste hulgas haridustööd tegema hakata. Selleks soovitati muu hulgas ka raamatukogusid ja lugemislaudu asutada.

Heade kavatsuste realiseerimine ei olnud kerge. Ent peab hindama erakordset tahet, energiat ja kannatlikkust, millega tihtipeale ületamatutena näivatest raskustest jagu saadi. Tööinimese tung hariduse poole oli suur.

Raamatukogud 1925 - 1940

Eesti töörahva 1924.aasta 1.detsembri ülestõus uputati verre. Siseministrile anti õigus sulgeda kõik organisatsioonid, mis olid ohtlikud kehtivale korrale. Ametiühinguliikmete arv vähenes märgatavalt, Repressioonidest jäid puutumata ja jätkasid tegevust ainult need töölisühingud, mille eesotsas seisid sotsid.

1929.aasta lõpul puhkes kapitalistlikus maailmas enneolematu majanduskriis. 12.märtsil 1934.a. kehtestati Eestis kodanlik diktatuur. Ametiühingutel oli keelatud tegelda poliitikaga ja kahjustada rahvamajandust, s.t. võidelda oma õiguste eest ja kapitalistide vastu.

Poliitilise elu fašiseerumine ja majanduslikud raskused avaldasid negatiivset mõju kultuurielule. Kodanlus püüdis kultuuritööd veel enam oma ideoloogia teenistusse rakendada. Pärast 1924.a. ülestõusu olid peaaegu kõik ametiühingute raamatukogud sunnitud oma tegevuse lõpetama. Jäi vaid Tallinna trükitööliste raamatukogu, ja seda mõningal määral ametiühingu

juhtkonna reformistliku tegevuse tõttu. Olgugi et 30-ndate aastate keskel asutati mitu väikest raamatukogu (Tallinna sadamatöölise, Viljandi töölisühingu, Tallinna nahatöölise), millega ametiühingute raamatukogude arv kasvas 1938.aastaks 14-ni, ei olnud raamatukogude töö nii kõrgel tasemel kui aastail 1920-1924.

Hiljemast ajast tuleb eriti esile tõsta Pärnu Töölise Ühingu raamatukogu (1929-1940).

On säilinud mõned dokumendid selle raamatukogu tegevuse ja saatuse kohta. Mainitud ühing suutis üldjoontes nõukogude võimu taaskehtestamiseni püsida progressiivsetel positsioonidel, mis avaldus ka raamatukogu fondi komplekteerimises ja töö korraldamises. 1938.a. oli kogus 3000 raamatut. 877 lugejale laenutati aastas 10 500 teost. Oli avatud lugemislaud. 1938.aasta töö aruanne näitab, et kõige loetavamad raamatud olid M.Gorki "Ema" (laenutati 41 korda), M.Šolohhovi "Vaikne Don" (35), M.Metsanurga "Ümera jõel" (34), F.Gladkovi "Tsement" (28), A.H.Tammisaare "Tõde ja õigus" (27) jt.

Pärnu Töölise Ühingu tegevus (pärast kutseühingute loomist Pärnu Ehitustöölise Kutseühing) ei sobinud kokku eesti kodanluse poliitikaga ja 1940.aasta 6.juunil sulges sisekaitseülem selle ohtliku organisatsiooni. Politsei võttis üle kutseühingu 3580-kõitelise hinnalise raamatukogu. Äravõetud esemete hulgas olid ka K.Marxi ja V.I.Lenini portreed. 11 päeva pärast oli siseminister sunnitud sisekaitseülema otsuse tühistama. Pärast 1940. a. juuni-juuli päevi anti raamatud üle Nõukogude Eesti ametiühingutele.

Marksistliku kirjanduse levitamisel tegid 30-ndate aastate esimesel poolel hinnatavat tööd Narva tekstiilitöölise ja Viirumaa töölise üldühingud. Kodanliku Eesti Poliitiline Politsei sulges esimese 1936., teise 1935.aastal.

Kirjanduse soetamisel ja lugejate teenindamisel lähtusid revolutsioonilised ametiühingud kommunistliku parteilisuse nõudeist. Hoolikalt ja kollegiaalselt arutati iga teose ostmist. Nn. kollase kirjanduse muretsemisest hoiduti. Pahempoolsed ametiühingud pidasid sellest printsibist alati kinni, kuna mõned

Eesti Töölisühingute Keskliitu kuuluvad ametiühingud tegid 30-ndatel aastatel järeleandmisi. Kindlat, teaduslikult põhjendatud liigitussüsteemi ei olnud.

Raamatuid laenutati enamasti tasuta (erandeiks olid Pärnumaa Ametiühingute Nõukogu ja Pärnu Töölaliste Ühingu raamatukogu). Lugemislaua kasutamine oli kõikjal tasuta.

Nagu juba märkisin, tuli revolutsiooniliste ametiühingute raamatukogudel töötada väga rasketes tingimustes. Vaatamata sellele tehti kõik, mis oli võimalik: soetati riivleid, kappe, toole ja kataloogikaste. Sisustus oli lihtne ja kehv, mõnikord tuli leppida vaid ühe kapi ja taburetiga, kuid töö läks ikkagi tõusujoones.

Hinnatav on see, kui suure hoole ja armastusega suhtuti igasse raamatusse, igasse ajakirjasse. Neid hoiti kui asendamatu ja kallist vara. Nii see ka tõepoolest oli. Headeks abilis-teks ametiühingutele olid aktivistid, kes töötasid palju tunde raamatukogude heaks.

Kahjuks 30-ndatel aastatel, millal sotside mõju ametiühingute juhtivates organites oli kõige suurem või kui ametiühingud taheti täielikult teha kodanliku riigi tööriistadeks, ei pööratud raamatukogudele enam sellist tähelepanu kui varem.

Kodanlus armastas rääkida "demokraatiast" ja "vabadusest" ka raamatukogude puhul.

Nii kirjutas Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi peasekretär A.Kurvits 1929.aastal: "Raamatukogu on õppeasutus, mis ei tunne ega tunnista oma tegevuses poliitilisi parteisid, usulahke ega varanduslikke vahekordi"¹¹. Ta nõudis raamatukogu juhatajalt erapooletust juhtimisel, eriti raamatute valikul, soovitamisel ja koguni poliitilistes küsimustes. Sealsamas aga rääkis ta endale vastu, rõhutades, et raamatukogu ülimalt sihiks ja ülesandeks peab olema rahvuskultuuri (loe: kodanliku) arenemise ja poliitilise korra (iseolemise) kindlustamine.

¹¹ A.Kurvits. Raamatukogu ja vabaharidustöö. Tartu, 1929, lk. 9.

Kui raamatukogud oleksid nii väga "erapooletud" asutused olnud, miks siis neile kehtestati kirjanduse soetamiseks kohustuslikud nimekirjad, millede peeti eelkõige silmas kodanliku riigi huve.

Kodanliku Eesti reaktsiooniline kultuuripoliitika ja majanduslikud raskused mõjusid halvavalt raamatukogude võrgu ja kogu raamatukogundusliku töö arendamisele, eriti aga ametiühingute raamatukogude tegevusele.

Pilk Eesti revolutsiooniliste ametiühingute raamatukogude ajaloole näitab, et viimased tegid palju kasulikku töötajate klassiteadvuse kujundamiseks ja vaimsete vajaduste rahuldamiseks ning andsid väärilise lisa eesti raamatukogunduse ajalukku.

S i s u k o r d

	Lk.
Saateks	2
V. S t e l m a h h. Raamatukogunduse arengust Nõukogude Liidus	3
I. T i n g r e. Nõukogude Eesti raamatukogunduse arengusuundadest	11
K. K i k a s. Eesti NSV spetsialistide informatsioonivajaduste uurimise esialgsetest tulemustest..	18
L. P e e p. Teaduslike töötajate informatsioonivajadused universaalses raamatukogus.....	25
M. V ä l j a o t s. Teadlaste raamatukogu ja informatsiooniteenistus	46
H. H a n s e n, K. O j a ja K. V e s k i m ä g i. Ülevaade sotsioloogilise uurimise "Eesti rahvaraamatukogu lugeja aastal 1967" programmist ja meetodikast ning mõningaid esialgseid kokkuvõtteid	55
V. K e l v e. Tööst materialistlikku maailmavaadet kasvatava kirjandusega.....	62
F. T e d e r. V.I.Lenini Teoste väljaandmisest eesti keeles aastail 1947-1955.....	72
B. M i k k. Mõningaid jooni eesti revolutsiooniliste ametiühingute tegevusest 1918-1940.....	81

О г л а в л е н и е

	С.
Предисловие	2
В. С т е л ь м а х. О развитии библиотечного дела в СССР	3
И. Т и н г р е. О перспективах развития библиотечного дела в Советской Эстонии.....	11
К.К и к а с. О предварительных результатах исследования информационных потребностей специалистов Эстонской ССР	18
Л. П е з п. Информационные потребности научных работни- ков в универсальной библиотеке.....	25
М. В я л ь я о т с. Научная библиотека и информационная служба.....	46
Х. Х а н с е н, К. О я и К. В е с к и м я г и. Некото- рые предварительные итоги и обзор программы и мето- дики социологического исследования "Читатель массо- вой библиотеки Эстонии в 1967 году".....	55
В. К е л ь в е. О работе с литературовой, воспитывающей материалистическое мировоззрение.....	62
Ф. Т е д е р. Об издании произведений В.И.Ленина на эстонском языке в 1947-1955 гг.....	72
Б. М и к к. Некоторые черты деятельности революционных профсоюзных библиотек в 1918-1940 гг.	81

Toimetuse kolleegium: E. Annus, H. Jürman ja
L. Rass (toimetaja)
Kaane kujundanud P. Urtson

ДОКЛАДЫ БИБЛИОТЕЧНЫХ РАБОТНИКОВ ЭСТОНСКОЙ ССР
НА НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ В ТАЛЛИНЕ,
с 21-22 ДЕКАБРЯ 1967 ГОДА

Vastutav toimetaja B. Mikk
Korrektor H. Voosemaa

Trükkida antud 7.X1968. Paber 60x84/16.
Trükipoognaid 6+1 tabel. Tingtrükipoognaid 5,5.
Trükiarv 500. MB-08801. Tellimise nr. 249.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia rotaprint
Tallinn 1, Sakala 3

Tasuta

A-29795

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00447462 5